

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ КЎЛОБ БА НОМИ
АБУАБДУЛЛОҶИ РЎДАКӢ

Бо ҳуқуқи дастнавис

УДК: 9точик+32+327+9каз(574)

ББК: 63.3(2точик)+66.49+66.5(2)+66.4(06)

К-65

КОМИЛЗОДА НАСИМ ИБРОҶИМ

АВТОРЕФЕРАТ

ТАШАККУЛИ СИЁСАТИ ХОРИЧИИ БИСЁРСАМТАИ ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН ВА ҶУМҲУРИИ ҚАЗОҚИСТОН
ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛ (СОЛҶОИ 1991-2021)

Ихтисос: 07.00.15 - Таърихи муносибатҳои байналмилалӣ ва сиёсати
хориҷӣ (илмҳои таърих)

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои таърих

Роҳбари илмӣ:
номзади илмҳои таърих,
дотсент Шарипов А.Н.

Кӯлоб – 2025

Диссертатсия дар кафедраи муносибатҳои байналмилалӣи Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абабдуллоҳи Рӯдакӣ таҳия гардидааст.

Роҳбари илмӣ: **Шарипов Амриддин Нуридинович** – номзади илмҳои таърих, дотсент, мудири кафедраи муносибатҳои байналхалқии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Муқарризони расмӣ: **Комилова Хосият Ғуфроновна** – доктори илмҳои таърих, профессор, сардори шуъбаи илм инноватсия, робитаҳои байналмилалӣ ва фаъолияти нашриявии филиали Донишгоҳи давлатии Москва ба номи М. В. Ломоносов дар шаҳри Душанбе

Бобозода Фаридун Толибҷон – номзади илмҳои таърих, и.в. дотсенти кафедраи дипломатия ва сиёсати Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

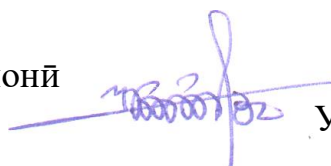
Муассисаи пешбар: **Донишгоҳи славяни Русияву Тоҷикистон**

Ҳимоя рӯзи «02» апрели соли 2025, соати 13: 30 дар ҷаласаи Шурои диссертатсионии 6D КОА - 024 барои ҳимояи диссертатсияҳо чиҳати дарёфти дараҷаи илмӣи номзади илмҳо ва доктори илмҳои таърих, ки дар назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (Ҷумҳурии Тоҷикистон 734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17) амал мекунад, баргузор мегардад.

Бо диссертатсия ва автореферати он дар китобхонаи марказии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе хиёбони Рӯдакӣ17) сомонаи расмӣи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (<https:// tnu/>) шинос шудан мумкин аст.

Автореферат санаи « ____ » _____ соли 2025 тавзеъ шудааст.

Котиби илмӣи Шурои диссертатсионӣ
номзади илмҳои таърих

 Умаров А.Қ.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқ. Баъди ба даст овардани истиқлоли сиёсӣ кишварҳои Осиёи Марказӣ ба мушкилоти наवे рӯ ба рӯ шуданд, ки яке аз масъалаҳои асосӣ таҳкими сиёсати хориҷӣ ва ҳадамоти дипломатӣ дар минтақа маҳсуб меёфт. Ҳарчанд, дар давраи Иттиҳоди Шуравӣ дар ҷумҳуриҳои иттифоқӣ таҷрибаи идораи иқтисодӣ ва ҳамгироӣ фароҳам шуда буд, вале рушди сиёсати хориҷӣ ба таваҷҷуҳи бештар ниёз дошт. Маҳз, ташхиси дурусти моҳият ва самтҳои сиёсати хориҷӣ метавонист заминае барои таҳкими низоми давлатдорӣ ва бақои кишварҳои тозаистиқлол фароҳам созад.

Сиёсати хориҷии кишварҳои Осиёи Марказӣ, бахусус, Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қазоқистон бо назардошти фаъолияти муштаракӣ 70-сола дар низоми сиёсии мутамаркази Иттиҳоди Шуравӣ, вобастагии мутақобилаи умури иқтисодӣ, энергетикӣ, саноат ва хоҷагии қишлоқ зарурати муайян намудани самтҳои афзалиятноки сиёсати хориҷӣ ва таҳкими муносибатҳои дипломатиро бо кишварҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (ИДМ) возеҳ сохт. Дар баробари ин, зуҳури таҳдиди хатарҳои муосир, дар шароити надоштани артиши муназзам, бухрони иқтисодӣ ва сиёсӣ, мушкилоти иҷтимоии замони истиқлол дар сиёсати хориҷии кишварҳо зарурати ҳамкории байнидавлатӣ ва рушди робитаҳои иқтисодию фарҳангӣ бо ҷумҳуриҳои пасошуравӣ, пеш аз ҳама, бо Федератсияи Русияро пеш овард.

Дар марҳалаи аввали истиқлоли давлатӣ яке аз афзалияти сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистону Ҷумҳурии Қазоқистон таҳкими ҳамкории бо Русия ва кишварҳои ИДМ буд. Вале зуҳури мушкилоти иқтисодӣ ва иҷтимоӣ дар ҳуди Русия ба барномаи сармоягузорӣ ва иқтисодии он дар шароити ислоҳоти иқтисодии кишварҳои Осиёи Марказӣ (Тоҷикистон ва Қазоқистон) таъсири номатлуб гузошт.

Дар шароити болоравии нуфузи сиёсӣ ва иқтисодии минтақа дар арсаи байналмилалӣ, таваҷҷуҳи давлатҳои абарқудрати ҷаҳонӣ ба Осиёи Марказӣ ба унвони минтақаи муҳимми захираҳои табиӣ ва транзитӣ, оғози амалиёти байналмилалӣи зиддитеррористӣ дар Афғонистон ва зарурати ҷалби сармоягузори мустақим ҷиҳати татбиқи ислоҳоти иқтисодӣ, ҳифзи арзишҳои миллӣ ва фарҳангии халқҳои Тоҷикистон ва Қазоқистон бо эъломи сиёсати дарҳои кушода амалан дар оғози ҳазораи навин ба сиёсати бисёрсамта рӯй оварданд.

Дар баробари ин, афзалияти ҳамгироии минтақавӣ дар сиёсати хориҷии кишварҳо дар шароити рушди истиқлоли давлатӣ возеҳ буд. Ҷойгоҳи Ҷумҳурии Қазоқистон дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз афзалияте ба шумор меравад, ки Президенти кишвар дар ин замина ҳамеша ҳамкории Тоҷикистонро бо он кишвар барои рушди сиёсати бисёрсамта муҳим арзёбӣ менамоянд. Дар иҷлосияи XVIII Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (28 декабри соли 1993) роҷеъ ба кишварҳои минтақа, ки Қазоқистон ҷузъи он аст, Сарвари давлат чунин таъкид доштанд: «Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи маҳалли ҷуғрофӣ, мавқеи геополитикӣ ва манофеи иқтисодӣ ба панҷ ҳавзаи сиёсӣ дохил мешавад», ки ҳавзаи дуюми он «Осиёи Марказист, ки акнун рӯ ба ваҳдати

иктисодию сиёсӣ қарор дорад»¹. Ин нуқтаи боло аз он шаҳодат медиҳад, ки дар пешбурди сиёсати хориҷии Тоҷикистон ҳамкорӣ бо Қазоқистон ҷойгоҳи муносиб дорад ва то имрӯз робитаи кишварҳо дар асоси ҳусни тафохуми дӯстӣ дар минтақа таҳким меёбанд.

Самти афзалиятноки сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбат ба кишварҳои Осиёи Марказӣ дар тамоми асноди марбут ба умури сиёсати хориҷӣ суҳанрониҳои Пешвои миллат аз минбарҳои дохиливу хориҷӣ ва Паёмҳои солона ба Парлумони кишвар ба таври возеҳу барҷаста ифода ёбад².

Албатта, дар ин радиф Қазоқистон бо назардошти нақши пешсафӣ дар Осиёи Марказӣ, нуфуз дар ИДМ ва дар арсаи байналмилалӣ, иқтидори нисбатан беҳтари илмӣ-техникӣ ва истехсолӣ, пешбурди сиёсати дурусту дурандешонаи хориҷӣ, инчунин робитаҳои суннати дӯстонаи ду халқ барои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба унвони шарикӣ стратегӣ дар минтақа ҷӣ дар самти ҳарбӣ-сиёсӣ ва ҳам дар самти рушди ҳамкориҳои бисёрҷанбаи иқтисодӣ ва фарҳангӣ ҷойгоҳи муҳим дорад³.

Бояд таъкид кард, ки раванди ташаккули сиёсати хориҷии кишварҳо дар даврони истиқлол бинобар шароити мураккаби бухрони низоми муносибатҳои байналхалқӣ аз назари пешбурди ҳадафҳои стратегӣ ва миллӣ шабоҳати зиёде доранд. Эълони сиёсати «дарҳои кушода»-и Тоҷикистон ва сиёсати бисёрсамтаи Қазоқистон низ бо равандҳои ташаккули низоми нави муносибатҳои байналхалқӣ дар оғози ҳазораи навин ва зарурати рушди ҳамкориҳои мутақобила бо кишварҳои ҷомеаи ҷаҳонӣ алоқаманд аст.

Дар заминаи таҳлили масъалаи таҳқиқшаванда метавон аҳамияти омӯзиши ташаккули сиёсати хориҷии бисёрсамтаи Тоҷикистон ва Қазоқистонро дар ҷанд нуқта ифода намуд:

- омӯзиши моҳияти сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қазоқистон барои қиёси минтақавии марҳалаҳои инкишоф ва дастовардҳои муштарак имкон фароҳам меорад ва ин метавонад ба унвони мактаби таҷрибаи судманд ба инкишофи минбаъдаи ҳамкориҳо таъсири мусбат расонад;

- истифодаи иқтидори иқтисодӣ, истехсолӣ ва ҷалби лоиҳаҳои сармоягузориҳои Қазоқистон ҷиҳати татбиқи муваффақонаи ислоҳоти соҳаҳои алоҳидаи иқтисодии кишвар ва татбиқи Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- талқини ғояҳои ҳамгирӣ дар сиёсати хориҷии минтақавӣ ҷиҳати эҷоди ниҳодҳои фароғири иқтисодӣ дар Осиёи Марказӣ ва таъмини амнияти дастаҷамъона дар минтақа;

- зарурати дарки таҳдидҳои муосир ва пешниҳоди ташаббусҳои муштарак ҷиҳати пешгирии онҳо дар марҳалаҳои ибтидоӣ;

¹ Дипломатияи Тоҷикистон [Матн]: дирӯз ва имрӯз / зери назари Ҳ. Зарифӣ. – Душанбе: Ирфон, 2009. – Ҷ.1. – С.16.

² Консепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Манобеи электронӣ]: бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 январи соли 2015, №332 тасдиқ шудааст. – Низоми дастрасӣ: <https://www.mfa.tj/tg/main/view/4255/konsepsiyai-sijosati-khorijii-jumhurii-tojikiston> (санаи мурочиат 20.10.2021).

³ Саидов, З. Основные внешнеполитические интересы Таджикистана на рубеже веков [Текст] / З. Саидов. – 4-е, доп. изд. – Душанбе: Контраст, 2011. – С.33.

- имконияти омӯзиши дастовардҳои якдигар, дурнамои эҳтимолии истифодаи онҳо дар шароити рушди иқтисоди миллӣ ва таҳкими фаъолияти ниҳодҳои пешбари сиёсати хориҷӣ ва ҳадамоти дипломатӣ.

Сатҳ ва дараҷаи омӯзиши илмӣ мавзуи таҳқиқӣ. Мавзуи «Ташаккули сиёсати хориҷии бисёрсамтаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қазоқистон дар даври истиқлол солҳои 1991-2021)» дар маркази таваҷҷуҳи донишмандони ватанӣ, Осиеи Марказӣ, доираҳои илмӣ кишварҳои пасошуравӣ ва ғарбӣ қарор дорад.

Ҷарчанд, ҷанбаҳои алоҳидаи мавзӯ дар шакли мақола ва диссертатсияҳои илмӣ мушаххас баррасӣ шуда аст, вале матлаби онҳо дар маҷмӯъ, барои инъикос, таҳлил ва муқоисаи тамоми паҳлуҳои марҳалаҳои ташаккули сиёсати хориҷии кишварҳо кофӣ нест. Аз ҷониби дигар, муқоисаи давраҳои ташаккули сиёсати хориҷии Тоҷикистон ва Қазоқистон барои таҳлили масоили умумӣ ва ҷузъӣ ба шакли ҷомеъ ва мукамал сурат нагирифтааст. Аз ин рӯ, зарурати таҳқиқоти маҷмӯӣ-муқоисавӣ дар ин самт ва таълифи диссертатсия бо забони тоҷикӣ ба миён омад. Дар рафти таълифи диссертатсия адабиёт ва осори илмӣ нав доир ба паҳлуҳои мухталифи мавзӯ мавриди истифода қарор гирифтанд.

Бо мақсади дастёбӣ ба ҳадафҳои таҳқиқот ва матолиби адабиёти мавҷударо метавон дар ҷанд гурӯҳҳои зерин таҳлил намуд:

Ба гурӯҳи якум таҳқиқи олимоне дохил мешаванд, ки паҳлуҳои гуногуни ташаккули дипломатия ва сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистонро мавриди омӯзиш қарор доданд¹.

Дар китоби Ҳ. Зарифӣ² сиёсати бисёрсамтаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳамкориҳои он бо кишварҳои алоҳида ва созмонҳои байналмилалӣ ифода ёфта, китобҳои зерин таҳрири ӯ ҷопшуда оид ба дирӯз ва имрӯзи дипломатияи Тоҷикистон, саҳифаи нави дипломатияи тоҷик ва нақши Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун бунёдгузори сиёсати хориҷӣ таҳлил шудаанд.

Дар осори З. Сайидзода³ муносибатҳои байнидавлатии Тоҷикистон бо кишварҳои хориҷӣ дар қолаби дуҷониба ва бисёрҷониба, сиёсати хориҷии

¹ Дипломатияи Тоҷикистон [Матн]: дирӯз ва имрӯз / зерин назари Ҳ. Зарифӣ. – Душанбе: Ирфон, 2009. – Ҷ.1. – 296 с.

² Зарифи, Ҳ. Многовекторная дипломатия Таджикистана [Текст] / Ҳ. Зарифи. – Душанбе, 2010. – 352 с.

³ Саидов, З. Межгосударственные отношения Республики Таджикистан в двустороннем формате [Текст] / З. Саидов. – Душанбе, 2001. – 112 с.; Ҳамон муаллиф. Внешняя политика Президента Раҳмонова [Текст] / З. Саидов. – Душанбе, 2000. – 162 с.; Ҳамон муаллиф. Внешняя политика Республики Таджикистан на современном этапе [Текст] / З. Саидов. – Душанбе, 2006. – 560 с.; Ҳамон муаллиф. Политика открытых дверей [Текст] / З. Саидов. – Душанбе, 2003. – 224 с.; Ҳамон муаллиф. Внешняя политика Таджикистана в период его становления как суверенного независимого государства (1992-2004 гг.) [Текст] / З. Саидов. – Душанбе, 2010. – 446 с.; Ҳамон муаллиф. Таджикистан [Текст]: межгосударственные отношения в период становления внешней политики / З. Саидов. – 4-е, доп. изд. – Душанбе, 2012. – 628 с.; Саҳифаи нави дипломатияи тоҷик [Матн] / зерин таҳрири умумии Ҳ. Зарифӣ. – Душанбе: Ирфон, 2013. – 160 с.; Сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар масири истиқлолият [Матн] / зерин назари Ҳ. Зарифӣ. – Душанбе: Ирфон, 2011. – 340 с.; 25 қадам дар паҳнои олам [Матн] / зерин назари С. Аслов. – Душанбе: Ирфон, 2016. – 220 с.; Эмомалӣ Раҳмон – бунёдгузори сиёсати хориҷии Тоҷикистон [Матн] / зерин таҳрири умумии Ҳ. Зарифӣ. – Душанбе, 2012. – 272 с.; Назриев, Д. Республика Таджикистан [Текст]: история независимости год 1991-й / Д. Назриев, И. Саттаров. – Душанбе: Ирфон, 2002. – Т.1. – 336 с.; Ҳамон муаллиф. Республика Таджикистан [Текст]: история независимости год 1992-й / Д. Назриев, И. Саттаров. – Душанбе: Ирфон, 2005. – Т.2. – 337 с.; Ҳамон муаллиф. Республика Таджикистан [Текст]: история независимости год 1993-й / Д. Назриев, И. Саттаров. – Душанбе: Ирфон, 2006. – Т.3. – 903 с.

Президент Э. Раҳмон, марҳалаҳои муосири ташаккули сиёсати хориҷӣ, масъалаҳои мубрами истиқлол ва сиёсати хориҷии Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Бояд таъкид кард, ки дар ин осор дар радифи тавсифи мушаххаси инкишофи ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои минтақа, аз ҷумла Ҷумҳурии Қазоқистон, масъалаҳои назариявии инкишоф ва вижагиҳои пешбурди сиёсати хориҷии кишвари мо таҳлил шудааст.

Дар асари Т. Назаров ва А. Сатторзода¹ моҳияти дипломатияи муосири тоҷик ва заминаҳои ҳуқуқии ташаккули он инъикос ёфтааст. Дар осори А. Сатторзода² масъалаҳои мубрами сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, моҳияти бисёрсамтаи он ва арзишҳои Ваҳдати миллӣ ба таври муфассал баррасӣ шудаанд.

Дар китобе, ки зери таҳрири С. Аслов³ чоп шуд, таърихи мухтасари фаъолияти 30-солаи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, муваффақият ва пешрафт дар арсаи байналмилалӣ, ташаббусҳои давлат ва ҳамкорӣ бо кишварҳои ҷаҳон дар шакли дучониба ва бисёрҷониба мавриди арзёбӣ қарор гирифтанд.

Умуман, истифодаи ин адабиёт барои муайян намудани моҳияти сиёсати хориҷии Тоҷикистон, инкишофи марҳалаҳои он, нақши Эмомалӣ Раҳмон дар бунёд ва пешрафти сиёсати хориҷӣ матолиби судмандеро дар ихтиёри мо гузошанд.

Ба гурӯҳи дуюм осори муҳаққиқони қазоқ дохил мешаванд, ки ба таҳлили сиёсати хориҷӣ, моҳият ва марҳалаҳои он бахшида шудаанд.

Дар асари дастаҷамъонаи К.И. Байзакова, Ф.Т. Кукеева ва М.Ш. Губайдуллина⁴ мазмун, мундариҷа ва марҳалаҳои инкишофи сиёсати хориҷии Қазоқистон таҳлил шудааст.

Дар китобҳои Қ. Токаев⁵ моҳият ва марҳалаҳои инкишофи сиёсати хориҷӣ, ҳадамоти дипломатии Қазоқистон, сиёсати хориҷии кишвар дар шароити ҷаҳонишавӣ, ҳадафҳои сиёсати хориҷӣ дар замони истиқлол мавриди таҳлил қарор гирифтаанд. Боиси таъкид аст, ки бо назардошти вазифаҳои муҳимми муаллиф дар сохтори давлатӣ ва дастрасии ӯ ба асноди зиёди ҳуқуқӣ, ин китоб дар самти сиёсати хориҷӣ ба гурӯҳи аввали адабиёт дохил мешавад.

Дар осори Б.К. Султанов⁶ нақши Қазоқистон дар ҷаҳони муосир, воқеият ва дурнамо, таърихи 20 соли истиқлоли кишвар, тавсифи дастовардҳо дар самти

¹ Назаров, Т. Дипломатияи муосири тоҷик [Матн] / Т. Назаров, А. Сатторзода. – Душанбе: Ирфон, 2006. – 224 с.

² Сатторзода, А. Актуальные проблемы внешней политики Таджикистана [Текст]: многовекторность в действии / А. Сатторзода. – Душанбе, 2014. – 520 с.; Ҳамон муаллиф. Арзишҳои ваҳдати миллӣ [Матн] / А. Сатторзода. – Душанбе, 2017. – 252 с.

³ 25 қадам дар паҳнои олам [Матн] / зери назари С. Аслов. – Душанбе: Ирфон, 2016. – С.170.

⁴ Внешняя политика Республики Казахстан [Текст]: учебник / под общ. ред. К.И. Байзакова, Ф.Т. Кукеева, М.Ш. Губайдуллина и др. – Алматы: Қазақ университети, 2006. – 303 с.

⁵ Дипломатическая служба Республики Казахстан [Текст]: учеб. пособие / под общ. ред. К.К. Токаева. – Алматы: Эдельвейс, 2004. – 543 с.; Казахстан в современном мире: реалии и перспективы [Текст]. – Алматы: КИСИ, 2008. – 348 с.

⁶ Казахстан: 20 лет независимости [Текст]: монография / под общ. ред. Б.К. Султанова. – Алматы: КИСИ, 2011. – 408 с.; Современное экономическое развитие Казахстана [Текст]: отраслевые, региональные, внешнеэкономические приоритеты / под общ. ред. Б.К. Султанова. – Алматы: КИСИ, 2011. – 236 с.

сиёсати хориҷӣ, мушкилоти ҳифзи манфиатҳои миллӣ ва пешрафти муосири кишвар ва афзалияти сиёсати хориҷии Қазоқистон мавриди таҳлил қарор гирифтаанд.

Дар китоби С.К. Кушқумбаев¹ масъалаҳои ҳамгироии Осиёи Марказӣ дар оғози ҳазораи навин, аз ҷумла масоили умумӣ ва вижагиҳои усули ҳамгироӣ ва дурномаи пешрафти он баррасӣ шудаанд.

Лапин Н.С.² зимни баррасии нақши Президенти аввалини Ҷумҳурии Қазоқистон Н.А. Назарбоев дар ташаккули мафкураи таърихии қазоқистониҳо ҳадамоти ўро дар ташхиси арзишҳои сиёсати хориҷӣ ва пешрафти самтҳои асосии он инъикос кардааст.

Дар асари М.Т. Лаумулин³ масъалаҳои умдаи таърихи Қазоқистон ва Осиёи Марказӣ дар шарқшиносии ҷаҳонӣ матраҳ шуда, умури давлатдорӣ халқи қазоқ аз назари таърих ва муосир, масъалаҳои асосии сиёсати хориҷӣ дар низоми навини давлатдорӣ таҳлил шудаанд.

Матолиби ин адабиёт ба муаллиф имкон дод, ки моҳияти сиёсати хориҷии Қазоқистон ва марҳалаҳои инкишофи онро дуруст ташхис намояд ва дар таълифи диссертатсия, ба хусус роҳи тайкардаи 30 - сола, самтҳои асосии сиёсати хориҷӣ, мушкилоти мавҷуда ва дастовардҳои сиёсати хориҷии ду кишварро ҳамчун асоси илмӣ ва назариявӣ таҳлил намояд.

Ба гурӯҳи сеюм таҳқиқи диссертатсионӣ дохил мешаванд, ки баъзе паҳлуҳои алоҳидаи ҳамкориҳои Тоҷикистону Қазоқистонро ба таври барҷаста бозтоб месозанд

Дар диссертатсияи А. Шарипов⁴ масъалаҳои мубрами ҳамкориҳои Тоҷикистону Қазоқистон дар 15 соли аввали истиқлол инъикос ёфтааст. Муҳаққиқ ҳамкориҳои халқҳоро аз асрҳои миёна марҳала ба марҳала то ба замони аввали истиқлол бо далелҳои мушаххас исбот кардааст.

Диссертатсияи С. Шарипов⁵ ба таҳлили вижагиҳои пешрафти муносибатҳои Тоҷикистон ва Қазоқистон дар ибтидои асри XXI (2001-2016) бахшида шудааст. Дар он муҳаққиқ ба вижагиҳои сиёсати хориҷии кишварҳо, аз ҷумла моҳияти сиёсати «дарҳои кушода»-и Ҷумҳурии Тоҷикистон ва сиёсати бисёрсамтаи Қазоқистон тавачҷуҳ намудааст.

Диссертатсияи Н. Файзов⁶ зимни баррасии ҳамкориҳои фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ баъзе паҳлуҳои муҳими

---

¹ Казахстан в современном мире: реалии и перспективы [Текст]. – Алматы: КИСИ, 2008. – 348 с.; Кушқумбаев, С.К. Центральная Азия на путях интеграции [Текст]: геополитика, этничность, безопасность / С.К. Кушқумбаев. – Алматы: Издательский дом Казахстана, 2002. – 196 с.

² Лапин, Н.С. Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев и формирование исторического сознания казахстанцев [Текст] / Н.С. Лапин. – Астана: БиКА, 2017. – 296 с.

³ Лаумулин, М.Т. История Казахстана и Центральной Азии в мировой ориенталистике [Текст]: к 550-летию Казахского ханства / М.Т. Лаумулин. – Астана: КИСИ, 2015. – Ч.1. – 416 с.

⁴ Шарипов, А.Н. Дипломатические, торгово-экономические и культурные взаимоотношения Таджикистана с Казахстаном (1991-2006 гг.) [Текст]: дисс... канд. истор. наук / Шарипов Амриддин Нуридинович. – Душанбе, 2011. – 196 с.; Файзов, Н.Н. Ҳамкориҳои илмӣ-фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар даврони истиқлолият [Мант]: дисс... ном. илм. таърих / Файзов Некруз Наврузович. – Душанбе, 2019. – 188 с.

⁵ Шарипов, С.С. Особенности развития взаимоотношений Таджикистана с Казахстаном в начале XXI века (2001-2016 гг.) [Текст]: дисс... канд. истор. наук / Шарипов Сайхомид Сафармадович. – Душанбе, 2021. – 196 с.

⁶ Файзов, Н.Н. Ҳамкориҳои илмӣ-фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар даврони истиқлолият [Мант]: дисс... ном. илм. таърих / Файзов Некруз Наврузович. – Душанбе, 2019. – 188 с.

инкишофи ҳамкориҳои илмӣ-фарҳангӣ бо Қазоқистон дар сатҳи дучониба ва бисёрҷониба бозтоб шудаанд.

Диссертатсияи М. Бабаян¹ ба таҳқиқи ҳамкориҳои илмӣ ва фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҷумҳурии Қирғизистон ва Қазоқистон дар солҳои 60-80-уми асри XX бахшида шудааст.

Таҳқиқи диссертатсионии Ф. Бобозода² дар баробари таҳқиқи таърихи зуҳур ва ташаккули ҳамкориҳои Тоҷикистон ва Узбекистон ба масъалаҳои мубрами сиёсати хориҷии кишварҳои Осиёи Марказӣ, мушкилоти марзии минтақа ва таъсири онҳо ба равобити байнидавлатӣ, иқдомҳои бисёрҷонибаи минтақавӣ инъикос шудааст, ки дар маҷмӯъ, ба ҳолат ва дурнамои ҳамкориҳо бо Қазоқистон низ тааллуқ доранд.

Кори илмии Д. Фармонова³ баррасии ҳамкориҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ бахшида шудааст, ки матолиби он дар мавриди ҳамкориҳои Тоҷикистону Қазоқистон дар бист соли истиқлол судманд мебошад.

Дар диссертатсияи доктории Қ. Тоқаев⁴ вижагиҳои сиёсати хориҷии Қазоқистон, марҳалаҳои ибтидоии он, рушди афзалиятноки муносибат бо кишварҳои ҷомеаи ҷаҳон ва дурнамои рушди онҳо дар оғози асри XXI ба таври мушаххас инъикос шудааст.

Досманбетова А.⁵ дар таҳқиқи диссертатсионӣ асосан масъалаҳои афзалият афзалият ва дурнамои инкишофи ҳамкориҳои иқтисодии Қазоқистон ва Тоҷикистонро мавриди баррасӣ қарор додааст.

Гирфанов Р.⁶ дар диссертатсияи худ сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Қазоқистонро дар қаринаи таъмини амнияти минтақавӣ ва ҷаҳонӣ таҳлил намудааст. Дар ин таҳқиқот масъалаҳои мубрами сиёсати хориҷии Қазоқистон дар самти таъмини амнияти минтақавӣ, ҳамкорӣ бо кишварҳои минтақа, нақши ниҳодҳои умури таъмини амният - Созмони Аҳдномаи амнияти дастаҷамъӣ (СААД) ва Созмони ҳамкории Шанхай (СХШ) бар асоси таҳлили сиёсатшиносӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Файзова Р.⁷ дар таҳқиқи илмиаш зимни баррасии нақши Ҷумҳурии Қазоқистон дар равандҳои ҳамгироӣ дар фазои пасошуравӣ ба таҳлили омилҳои

---

¹ Бабаян, М.Ш. Научные и культурные связи Республики Таджикистан с Республиками Кыргызстан и Казахстан в 60-80-е годы [Текст]: дисс... канд. истор. наук / Бабаян Мариэтта Шагеновна. – Душанбе, 1995. – 211 с.

² Бобозода, Ф.Т. История становления и развития взаимоотношения Таджикистана и Узбекистана в годы независимости (1991-2006) [Текст]: дисс... канд. истор. наук / Бобозода Фаридун Толибджон. – Душанбе, 2016. – 176 с.

³ Фармонова, Д.Ж. Политическое, экономическое и культурное сотрудничество Республики Таджикистан с государствами Центральной Азии в период независимости (1992-2007 гг.) [Текст]: дисс... канд. истор. наук / Фармонова Дилрухсор Жумабоевна. – Худжанд, 2012. – 186 с.

⁴ Тоқаев, К.Т. Внешняя политика Республики Казахстан в период становления нового мирового порядка [Текст]: дисс... д-ра полит. наук / Тоқаев Касым-Жомарт Кемелевич. – М., 2001. – 440 с.

⁵ Досманбетова, А.С. Двусторонние экономические отношения Республики Казахстан и Республики Таджикистан: приоритеты и перспективы [Текст]: автореф. дисс... канд. эконом. наук / Досманбетова Алия Серикбаевна. – Алматы, 2007. – 26 с.

⁶ Гирфанов, Р.М. Внешняя политика Республики Казахстан в контексте обеспечения глобальной и региональной безопасности (политологический анализ) [Текст]: дисс... д-ра философии (PhD) 23.00.00 – политические науки / Гирфанов Ринат Марсович. – Астана, 2010. – 140 с.

⁷ Фаизова, Р.С. Роль Республики Казахстан в интеграционных процессах на постсоветском пространстве (1991-2010 гг.) [Текст]: дисс... канд. истор. наук / Фаизова Рената Сергеевна. – М., 2011. – 201 с.

фурупошии Иттиҳоди Шуравӣ, ташаккули сиёсати хориҷӣ ва нақши Қазоқистон дар равандҳои ҳамгироӣ дар минтақа, рушд ва умқи ҳамкориҳои кишварҳои аъзо бештар таваҷҷуҳ зоҳир кардааст.

Дар диссертатсияи А. Уразаева¹ нақши дипломатияи мардумӣ дар пешбурди манфиатҳои сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Қазоқистон мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст, ки дар ҷаҳорҷӯбаи он таърихи ташаккули дипломатия, вазифаҳои сиёсати хориҷӣ, манфиатҳои кишвар ва самтҳои афзалиятноки он барои анҷом додани таҳқиқи илмии мо бисёр судманданд.

Маводи ин гурӯҳи адабиёт барои баррасии ҳолату дурнамои рушди ҳамкориҳои мутақобилаи кишварҳо дар марҳалаҳои гуногун ва самтҳои мухталиф ва инъикоси таъсири равандҳои ҳамгироии минтақавӣ дар рушди муносибати байни кишварҳо заминаи муассир фароҳам оварданд.

Ба гурӯҳи чорум маҷмуи мақолаҳои илмии донишмандони ватанӣ ва хориҷи дохил мешаванд, ки матолиби онҳо барои омӯзишу баррасии паҳлуҳои мухталифи ташаккули сиёсати хориҷии кишварҳо, марҳалаҳои инкишофи хадамоти дипломатӣ ва мақомоти сиёсати хориҷӣ, мушкилоти роҳандозии ҳамкориҳо бо кишварҳои ҷаҳон, самтҳои афзалиятноки муносибатҳои байналмилалӣ ва ҳамкориҳои Тоҷикистон бо Қазоқистон мавриди омӯзиш ва баррасӣ қарор гирифтаанд.

Коваленко Г.² дар мақолаи худ нақши моҳияти бисёрсамта дар сиёсати хориҷии кишварҳои минтақа муайян карда, дар мақолаи С. Шарипов ва А. Шарипов³ ҳолат ва дурнамои шарикӣ стратегӣ дар низоми муносибатҳои байнидавлатӣ дар мисоли Тоҷикистон ва Қазоқистон баҳшида шудаанд. Дар баробари ин, А. Шарипов⁴ марҳалаҳои асосии ташаккули сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва самтҳои афзалиятноки онро бисбат ба кишварҳои минтақа ба таври возеҳ арзёбӣ намудааст.

---

¹ Уразаева, А.Т. Роль публичной дипломатии в продвижении внешнеполитических интересов РК на современном этапе [Текст]: дисс... д-ра Phd по профилю / Уразаева Асемгуль Талапкалиевна. – Нур-Султан, 2022. – 200 с.

² Коваленко, Г.В. «Многовекторность» Во внешней политике государств Центральной Азии [Текст] / Г.В. Коваленко // Вестник ТНУ. – 2019. – №1. – С.75-79.; Лаумулин, М.Т. Внешнеполитическая стратегия Казахстана в современной геополитической обстановке [Текст] / М.Т. Лаумулин // Казахстан в глобальных процессах. – 2009. – №1. – С.88-101.; Нурғалиев, Б.К. Нарастивание экономического и инвестиционного сотрудничества приоритетное направление казахстанско-американского взаимодействия [Текст] / Б.К. Нурғалиев // Приоритеты казахстанской дипломатии на обслуживания рубеже веков. – М., 2000. – С.201-211.; Идрисов, Е.А. Контуры казахстанской дипломатии до 2020 года. Концепция внешней политики РК на 2014-2020 годы и задачи по ее реализации [Текст] / Е.А. Идрисов // Материалы «круглого стола» (11 апреля 2014 г.). – Алматы, 2014. – С.108-112.; Губайдулина, М.Ш. Принципы и выбор внешнеполитических приоритетов Республики Казахстан в концептуально значимых документах [Текст]: выступление / М.Ш. Губайдулина // Вестник КазНУ. – 2009. – №4. – С.3-8.; Султанов, Б.К. Прикладное значение открытой политики. Концепция внешней политики РК на 2014-2020 годы и задачи по ее реализации [Текст] / Б.К. Султанов // Материалы «круглого стола» (11 апреля 2014 г.). – Алматы, 2014. – С.118.

³ Шарипов, С.С. Шарикӣ стратегӣ дар низоми муносибатҳои байнидавлатӣ дар мисоли Тоҷикистон ва Қазоқистон [Матн] / С.С. Шарипов, А.Н. Шарипов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе: Сино, 2019. – №9. – С.173-180.

⁴ Шарипов, А.Н. Основные этапы формирования внешней политики Республики Таджикистан [Текст] / А.Н. Шарипов // Журнал постсоветские исследования. – М., 2019. – Т.2. – №7. – С.1503-1510.

Таҳлили таҳаввули сиёсати хориҷии Қазоқистон дар солҳои 1991-2015 асоси мақолаи Ма Ифэнро¹ ташкил медиҳад.

Дар мақолаи М. Неъматова² сиёсати хориҷии бисёрсамтаи Қазоқистон дар Осиёи Марказӣ шарҳу тавзеҳ ёфтааст.

Дар маҷмуъ, ин мақолаҳо паҳлуҳои гуногуни масъалаи таҳқиқотро равшан менамоянд. Дар ин гурӯҳ таълифоти илмӣ ва таҳқиқоте истифода шуданд, ки дар баробари муайян намудани моҳияти сиёсати хориҷии кишварҳо, мушкилоти мавҷуда, ҳамчунин таъсири қудратҳои ҷаҳониро дар умури сиёсати хориҷии кишварҳои Осиёи Марказӣ инъикос месозанд.

Маҷмуи асарҳо ва мақолаҳои илмие, ки мавриди истифодаи муаллиф қарор гирифтаанд, дар заминаи омӯзишу баррасии таърихи ташаккули сиёсати хориҷӣ, инкишофи самтҳои асосии он ва вijaғиҳои сиёсати бисёрсамтаи сиёсати хориҷии Тоҷикистон бо Қазоқистон ҳамчун асоси назариявӣ хизмат карданд.

Асосҳои сарчашмавии диссертатсия ба гурӯҳҳои зерин тақсим шудаанд:

Гурӯҳи якуми сарчашмаҳо китобҳо, суҳанрониҳои расмӣ, Паёмҳои солони Президентҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қазоқистон шомил мешавад, ки дар баробари масъалаҳои дохилӣ, ҳамчунин самтҳои асосии сиёсати хориҷии кишварҳо, моҳияти сиёсати хориҷӣ ва вijaғиҳои пешрафти сиёсати бисёрсамтaro дар ин ё он кишвар инъикос менамоянд³.

¹ Ма Ифэн. Эволюция внешней политики Республики Казахстан в период 1991-2015 [Текст] / Ифэн Ма // Человеческий капитал. – 2019. – №7 (127). – С.18-28.

² Неъматова, М.М. Многовекторная внешняя политика Республики Казахстан в ЦА [Текст] / М.М. Неъматова // Таджикистан и современный мир. – 2009. – №4 (23). – С.40.

³ Раҳмонов, Э. Тоҷикистон [Матн]: ҷаҳор соли истиқлолият ва худшиносӣ / Э. Раҳмонов. – Душанбе, 1995. – 208 с.; Ҷамон муаллиф. Таджики в зеркале истории [Текст] / Э. Раҳмонов. – Лондон, 1999. – К.1. – 676 с.; Ҷамон муаллиф. Тоҷикон дар оинаи таърих [Матн]: аз Ориён то Сомониён / Э. Раҳмонов. – Душанбе: Ирфон, 2006. – К.3. – 504 с.; Ҷамон муаллиф. Независимость Таджикистана и возрождение нации [Текст]: состоит из 12 томов / сост. С. Фаттоев. – Душанбе, 2006-2017.; Ҷамон муаллиф. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат [Матн]: иборат аз 21 ҷилд. – Душанбе, 2002-2022.; Эмомали Раҳмон о современном мире и основных аспектах внешней политики Республики Таджикистан [Текст] / сост.: З.Ш. Саидов (З.Ш. Сайидзода), М.Р. Камолова. – Душанбе: Контраст, 2019. – 222 с.; Тоҷикистон: даҳ соли истиқлолият, ваҳдати миллӣ ва бунёдкорӣ [Матн]: иборат аз 3 ҷилд / мурат. С. Фаттоев. – Душанбе, 2001.; Назарбаев, Н.А. В потоке истории [Текст] / Н.А. Назарбаев. – Алматы: Атамура, 1999. – 296 с.; Ҷамон муаллиф. В сердце Евразии [Текст] / Н. Назарбаев. – Алматы: Жибек жолы, 2010. – 312 с.; Десять лет, равные столетию [Текст]: выступление Н. Назарбаева на Торжественном собрании, посвященном 10-летию независимости РК. – Алматы: Атамура, 2001. – 112 с.; Ҷамон муаллиф. Евразийский Союз: идеи, практика, перспективы 1994-1997 [Текст] / Н. Назарбаев. – М.: Фонд содействия развитию социальных и политических наук, 1997. – 480 с.; Ҷамон муаллиф. Избранные речи 1989-1991 гг. [Текст] / Н.А. Назарбаев. – Астана: Сарыарка, 2009. – Т.1. – 548 с.; Ҷамон муаллиф. Избранные речи 1991-1995 гг. [Текст] / Н.А. Назарбаев. – Астана: Сарыарка, 2009. – Т.2. – 672 с.; Ҷамон муаллиф. Избранные речи 1995-1998 гг. [Текст] / Н.А. Назарбаев. – Астана: Сарыарка, 2009. – Т.3. – 582 с.; Ҷамон муаллиф. Казахстанский путь [Текст] / Н. Назарбаев. – Караганда, 2006. – 372 с.; Ҷамон муаллиф. Критическое десятилетие [Текст] / Н.А. Назарбаев. – Алматы: Атамура, 2003. – 240 с.; Ҷамон муаллиф. Мыслями с народом поделюсь [Текст] / Н.А. Назарбаев. – Алматы: Мектеп, 2007. – 288 с.; Ҷамон муаллиф. Стратегия становления и развития Казахстана как суверенного государства «Дэуір» [Текст] / Н.А. Назарбаев. – Алма-Ата 1992. – 56 с.; Ҷамон муаллиф. На пороге XXI века [Текст] / Н.А. Назарбаев. – Алматы: Атамура, 2003. – 256 с.; Ҷамон муаллиф. Ассамблея народов Казахстана [Текст]: сборник докладов на 1-10 сессиях Ассамблеи народов Казахстана / Н.А. Назарбаев. – Астана: Елорда, 2005. – 440 с. (Текст на казах. и русс. яз.); Ҷамон муаллиф. Пять лет независимости Казахстана [Текст] / Н.А. Назарбаев. – Алматы: Казахстан, 1996. – 624 с.; Ҷамон муаллиф. Казахстанско-Российские отношения [Текст]: доклады, выступления, статьи 1991-1997 годы / Н. Назарбаев. – М.: Русский раритет, 1997. – 464 с.; Ҷамон муаллиф. Стратегия независимости [Текст] / Н.А. Назарбаев. – Алматы: Атамура, 2003. – 312 с.; Ҷамон муаллиф. Эра независимости [Текст] / Н.А. Назарбаев. – Астана, 2017. – 508 с.; Ҷамон муаллиф. Эпицентр мира [Текст] / Н.А. Назарбаев. – Астана: Елорда, 2001. – 294 с.; Токаев, К.

Гуруҳи дуҷум асноди бойгонӣ дохил мешавад, ки дар ин маврид маълумоти нодир ва далелҳои муҳим аз бойгонии Ҷумҳурии Тоҷикистон дастрас шуданд. Дар диссертатсия асноди бойгонии қорӣ Вазорати қорӣ хориҷӣ (ВҚХ), Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон низ истифода шуданд¹.

Ин асноди бойгонӣ ҳамчун маъхазҳои ҳатӣ ва тафохумнома барои омӯзиши ҳамкориҳои мутақобилаи Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар соҳаи сиёсати хориҷӣ мусоидат намуданд.

Ба гуруҳи сеюм ҳуҷҷатҳои расмӣ, санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии умури сиёсати хориҷӣ, созишномаҳо, асноди протоколи комиссияҳои байнихукуматӣ, эълomiaҳо ва асноди дигари марбути кишварҳои Осиёи Марказӣ дохил мешаванд. Асноди расмӣ заминаҳои ҳуқуқии ташаққули инкишофи ҳамкориҳои тарафхоро аз замони роҳандозии муносибатҳо ба таври қомеъ таҷассум менамоянд.

Ба гуруҳи қорум маводи нашрияҳои даврӣ, сомонаҳои расмии сарварони давлатҳо, муассисаҳои иттилоотии расмӣ ва сомонаҳои созишҳои байналмилалӣ, сомонаҳои иттилоотии марбут ба мавзӯи диссертатсия дохил мешаванд².

Преодоление. Дипломатические очерки [Текст] / К. Токаев. – Алматы: ОАО САК, 2003. – 653 с.; Ҳамон муаллиф. Дипломатия Республики Казахстан [Текст] / К. Токаев. – Астана: Елорда, 2001. – 552 с.; Ҳамон муаллиф. Под стягом независимости. Очерки о в.п. Казахстан [Текст] / К. Токаев. – Алматы: Білім, 1997. – 736 с.; Ҳамон муаллиф. Внешняя политика Казахстана в условиях глобализации [Текст] / К. Токаев. – Алматы, 2000. – 583 с.

¹ Бойгонии қорӣ Вазорати қорӣ хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ҳисобот дар фаъолияти солҳои 1992-2020.; Раёсати кишварҳои ИДМ. Бойгонии қорӣ Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

² Сомонаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Манобеи электронӣ]. – Низомии дастрас: <http://www.president.tj>.; Сайт Президента Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.akorda.kz/ru>.; Сомонаи расмии Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Манобеи электронӣ]. – Низомии дастрас: <https://mts.tj>.; Сайт КИСИ - Казахстанского института стратегических исследований при Президенте РК [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://kisi.kz>.; Сомонаи Вазорати қорӣ хориҷии ҚТ [Манобеи электронӣ]. – Низомии дастрас: <https://mfa.tj>.; Сайт Министерства иностранных дел РК [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/qriim?lang=ru>.; Байгарин, М. Внешняя политика Казахстана совершенствуется, оставаясь многовекторной [Электронный ресурс] / М. Байгарин. – Режим доступа: https://www.inform.kz/ru/vneshnyaya-politika-kazahstana-sovshenstvuyetsya-ostavayas-mnogovektornoy_a3550188 (дата обращения: 14.10.2021).; Внешняя политика Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://testent.ru/index/0-93> (дата обращения: 20.05.2021).; Внешняя политика Казахстана второй половины 90-х годов XX – начала XXI веков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://testent.ru/publ/studenty/politologija/vneshnjaja_politika_kazahstana_vtoroj_poloviny_90_kh_godov_khkh_nach_ala_xxi_vekov/54-1-0-2015 (дата обращения: 22.05.2020).; Деловарова, Л.Ф. Некоторые теоретические аспекты многовекторности [Электронный ресурс] / Л.Ф. Деловарова. – Режим доступа: <https://articlekz.com/article/7012> (дата обращения: 26.09.2021).; Линеви́ч, А. Многовекторная внешняя политика – веление времен [Электронный ресурс] / А. Линеви́ч. – Режим доступа: <https://camonitor.kz/31253-mnogovektornaya-vneshnyaya-politika-velenie-vremeni.html> (дата обращения: 16.08.2021).; Калишевский, М. Казахстан: от «многовекторности» внешней политики к «многополярности» [Электронный ресурс] / М. Калишевский. – Режим доступа: www.ferghana.ru/article.php?id=4994 (дата обращения: 27.09.2021).; Лаумулин, М.Т. Многовекторность внешней политики Казахстана - плюсов больше, чем минусов [Электронный ресурс] / М.Т. Лаумулин. – Режим доступа: centrasia.ru/newsA.php?st=1078126740 (дата обращения: 22.09.2021).; Назарбаев, Н.А. Укреплять международные позиции Казахстана [Электронный ресурс] / Н.А. Назарбаев. – Режим доступа: [president.kz](http://www.president.kz) (дата обращения: 12.04.2021).; Многовекторная внешняя политика Казахстана [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.kazportal.kz/mnogovektornaya-vneshnyaya-politika-kazahstana/> (дата обращения: 12.04.2021).; Основные черты внешней политики Казахстана [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.kazportal.kz/osnovnyie-chertyi-vneshney-politiki-kazahstana/> (дата обращения: 05.10.2021).; Сатторзода, А. Некоторые теоретические аспекты многовекторности во внешней политике государств

Ин мавод ба мо имкон дод, ки маълумоти ВАО ва мақолаҳои коршиносон бо асноди расмӣ умури сиёсати хориҷӣ қиёс карда шаванд. Истифодаи маводи ВАО ва сомонаҳои расмӣ чихати дарёфти тавозуни воқеӣ дар инъикоси масъалаҳои марбут ба сиёсати хориҷӣ хизмат намуданд.

ТАВСИФИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Робитаи кор бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқи диссертатсионӣ дар доираи татбиқи нақшаи дурнамои корҳои илмӣ-таҳқиқии панҷсолаи кафедраи муносибатҳои байналмилалӣ (пештар кафедраи ҳуқуқ ва муносибатҳои байналмилӣ)-и Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ ба унвони «Ҷанбаҳои назариявӣ-амалии ташаккули сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон» барои солҳои 2018-2023 анҷом дода шуд.

Мақсади таҳқиқи диссертатсионӣ таҳлили моҳияти инкишоф ва махсусияти ташаккули сиёсати хориҷии бисёрсамтаи Тоҷикистон ва Қазоқистон дар даврони истиқлол (солҳои 1991-2021) аст.

Барои дастёбӣ ба ин ҳадаф ҳалли вазифаҳои зерин зарур дониста мешаванд:

- омӯзиши ташаккули самтҳои асосии сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- таҳлили самтгирии сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Қазоқистон дар охири асри XX;
- зарурати ташаккули сиёсати хориҷии бисёрсамтаи Тоҷикистон дар ибтидои ҳазораи сеюм;
- таҳқиқи заминаҳои ташаккули сиёсати хориҷии бисёрсамтаи Қазоқистон ва таҳаввули он;
- таҳлили марҳалаҳои ташаккули сиёсати хориҷии бисёрсамтаи Тоҷикистон ва Қазоқистон;
- ташҳиси натиҷа ва дастовардҳои самти нави сиёсати хориҷии давлатҳо;
- арзёбии ҳолат ва дурнамои рушди сиёсати хориҷии бисёрсамта;
- муайян намудани мушкилот дар татбиқи сиёсати хориҷӣ ва пешниҳоди самтҳои дурнамои инкишофи он.

Объекти диссертатсия таҳқиқи ташаккули сиёсати хориҷии бисёрсамтаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қазоқистон дар даврони истиқлол (солҳои 1991-2021) мебошад.

Предмети таҳқиқи диссертатсионӣ давраҳои асосии истиқрору инкишофи сиёсати хориҷии кишварҳои Тоҷикистон ва Қазоқистон ва таҳаввули он дар даврони истиқлол ба шумор меравад.

Асоси методологии диссертатсия. Пояи методологии таҳқиқи диссертатсионӣ аз назарияи муносибатҳои байналхалқӣ иборат мебошад. Дар

Центральной Азии [Электронный ресурс] / А. Сатторзода. – Режим доступа: easttime.ru/analytic/1/206.html (дата обращения: 25.04.2021).; Тургамбаев, А. Основные этапы развития внешней политики Республики Казахстан [Электронный ресурс] / А. Тургамбаев. – Режим доступа: <https://interaffairs.ru/jauthor/material/2212> (дата обращения: 29.11.2021).

рафти навиштани диссертатсия методҳои мухталифи умумиилмӣ (умумиятдиҳӣ ва хулосабарорӣ, таърихӣ ва системавӣ, таҳлил, синтез ва муқоиса) ва усулҳои соҳавии илмӣ (таърихӣ-муқоисавӣ, таърихӣ-ҳуқуқӣ, таърихӣ-тафсирий) истифода шудаанд. Бар пояи методи системавӣ унсурҳои муайянкунандаи низоми сиёсати хориҷӣ баррасӣ гардида, усулҳои асосии татбиқи сиёсати хориҷӣ ҳамчун ҷузъи сиёсати ягонаи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар арсаи байналмилалӣ мушаххас гардиданд. Истифодаи усули хронологӣ ва таърихӣ-муқоисавӣ имкон дод, ки масъалаҳои ташаккули сиёсати хориҷӣ ва фаъолияти мақомоти давлатии ду кишвар дар замони муосир ҳамачониба омӯхта таҳлил карда шаванд.

Заминаҳои назариявӣю методологии таҳқиқ. Ҳангоми таълифи таҳқиқи диссертатсионӣ аз асноди ҳуқуқии умури сиёсати хориҷӣ, шартномаҳои байнидавлатӣ, суҳанронии доираҳои расмӣ кишварҳо ва осори олимони ватанию хориҷӣ истифода шуд, ки ҳамагӣ ба ташаккули таҳаввули сиёсати хориҷии Тоҷикистон ва Қазоқистон иртибот доранд, ва метавонанд заминаи назариявӣю методологии таҳқиқро ташкил диҳанд.

Соҳаи таҳқиқ. Мавзӯ ва муҳтавои диссертатсия ба шиносномаи Шурои диссертатсионии 6DKOA-024 аз рӯи ихтисоси – 07.00.15 – Таърихи муносибатҳои байналмилалӣ ва сиёсати хориҷӣ мутобиқат менамояд.

Марҳалаҳои таҳқиқ. Давраҳои таҳқиқи диссертатсионӣ солҳои 2018–2023-ро дар бар мегирад.

Пойгоҳи иттилоотӣ ва таҳлилии таҳқиқро Концепсияҳои сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қазоқистон, созишномаҳои байнидавлатӣ, асноди бойгонии ҷорӣ, санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ ва байналмилалӣ ташкил медиҳанд. Таҳқиқи диссертатсионӣ дар кафедраи муносибатҳои байналмилалии Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳ Рӯдакӣ анҷом дода шуд.

Муътамадии натиҷаҳои диссертатсия ба маълумоти дақиқи сарчашмаҳои расмӣ, ҳаҷми маводи таҳқиқӣ ва таълифоти муаллиф асоснок мегардад. Дар натиҷаи таҳлили илмӣ хулосаҳои тавсияҳои зарурӣ пешниҳод ва самтҳои афзалиятноки сиёсати хориҷии бисёрсамтаи Тоҷикистон ва Қазоқистон ташхис шудаанд.

Навгони илмӣ диссертатсия дар баррасӣ ва таҳлили илмӣ сиёсати хориҷии бисёрсамтаи Тоҷикистон ва Қазоқистон дар даврони истиқлол ифода меёбад. Дар маҷмӯъ, ин аввалин таҳқиқоти илмӣ чомеъ доир ба сиёсати хориҷии Тоҷикистон ва Қазоқистон дар даврони истиқлол мебошад, ки бар асоси таҳлили қиёсӣ анҷом дода шуд.

Инчунин, навгонии диссертатсия дар ҷанбаҳои зерин ифода меёбад:

- ташаккули самтҳои асосии сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз нигоҳи илмӣ асоснок карда шуд;

- самтгирии сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Қазоқистон дар охири асри XX таҳлил гардид;

- зарурати ташаккули сиёсати хориҷии бисёрсамтаи Тоҷикистон дар ибтидои ҳазораи сеюм таҳлилу баррасӣ шуд;

- заминаҳои ташаккули сиёсати хориҷии бисёрсамтаи Қазоқистон ва таҳаввули он мушаххас гардид;

- марҳалаҳои асосии ташаккули сиёсати хориҷии бисёрсамтаи Тоҷикистон ва Қазоқистон таҳлил ва вижагиҳои пешрафти он ошкор шуд;

- натиҷа ва дастовардҳои самти нави сиёсати хориҷии давлатҳо баҳо дода шуданд;

- мушкилот ва дурнамои рушди сиёсати хориҷии бисёрсамта мавриди арзёбӣ қарор гирифтанд;

- зарфияти татбиқи сиёсати хориҷӣ ва пешниҳоди самтҳои афзалиятноки инкишофи он муайян гардиданд.

Муқаррароти асосии таҳқиқ, ки барои ҳимоя пешниҳод мегардад:

- истиклоли сиёсӣ барои миллати тоҷик имкон фароҳам овард, ки мустақилона сарнавишти сиёсӣ ва самтҳои афзалиятноки сиёсати хориҷиро ташхису роҳандозӣ намояд. Новобаста аз душвориҳои даврони истиқлол, бухрони сиёсӣ, иқтисодӣ, ҷанги шаҳрвандӣ ва пайомадҳои он Тоҷикистон ба ташкили мақомоти умури сиёсати хориҷӣ, хадамоти дипломатӣ ва барномарезии самтҳои асосии инкишофи муносибатҳои байнидавлатӣ даст зад, ки дар ин радиф муносибат бо кишварҳои Осиёи Марказӣ, аз ҷумла бо Қазоқистон ҷойгоҳи бартар доштанд. Маҳз ташхиси дурусти моҳият ва самтҳои сиёсати хориҷӣ имкон фароҳам овард, то ҷойгоҳи кишвар дар арсаи байналмилалӣ устувор ва бақои он дар замони мураккаби ҷаҳон гардад;

- бо касби истиқлоли сиёсӣ Қазоқистон ба мушкилиҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ рӯ ба рӯ гардид. Яке аз душвориҳои асосӣ ин мероси ҳастаӣ аз замони шуравӣ буд, ки метавонист ҳам ба унвони кафили якпорчагии кишвар ва ҳам гирифтӣ ба бозиҳои шадиди геополитикӣ гардад. Роҳбарияти Қазоқистон ихтиёран аз ин аслиҳаи қатли ом даст кашид ва сиёсати дурусту воқеъбинонаро пеш гирифт, ки дар меҳвари он масоили рушди ҳамкорӣ бо кишварҳои пасошуравӣ дар сатҳи дучониба ва бисёрҷониба қарор дошт. Ҳадафу дурнамои сиёсати хориҷии кишварҳо дар асоси вазъи мавҷудаи муносибатҳои байналмилалӣ, мавқеи геополитикии Осиёи Марказӣ ва манфиатҳои миллӣ муайян шуданд;

- дар асри ХХІ бинобар зуҳури хатарҳои муосир ва тағйироти кулӣ дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ зарурати пешбурди сиёсати хориҷии фаъол пеш омад. Оғози амалиёти байналхалқии зиддитеррористӣ дар Афғонистон ва ихроҷи сарбозони эътилофӣ дар соли 2022, болоравии арзиши нафт ва газ, вусъати раванди ҷаҳонишавӣ ва бархурди манфиатҳо, шиддати зуҳури ҷангҳои маҳаллӣ ва минтақавӣ, ташаккули организми иқтисодии ҷаҳонӣ дар шакли ниҳодҳои ҳамгирӣ тақозо намуд, ки Тоҷикистон ва Қазоқистон аз маҳдудаи ҳамкорӣ мутақобила бо кишварҳои пасошуравӣ хориҷ шаванд ва барои касби ҷойгоҳи муносиб дар арсаи ҷаҳонӣ сиёсати хориҷии фаъолтаре дошта бошанд;

- эълони сиёсати нави хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қиболи тағйироти куллии ҷаҳонӣ сурат гирифт, ки он бо назардошти истодагари дар муқобили хатарҳои нави ғайримаммулӣ, ҳифзи арзишҳои фарҳангии таърихӣ ва

суннати мардуми тоҷик, яъне дӯстӣ ва ҳусни тафохум дар сиёсати хориҷии кишвар, нигоҳ доштани тавозуни муътадил дар самти сиёсати хориҷии кишвар, ҷалби сармояҳои мустақими хориҷӣ барои рушд ва татбиқи ислоҳот дар иқтисоди кишвар ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии шаҳрвандон сиёсати «дарҳои кушода» ном гирифт. Ҳарчанд Ҷумҳурии Қазоқистон аллакай дар солҳои охири асри XX дар бораи мешбурди сиёсати бисёрсамта тасмим гирифт вале таҳаввули он маҳз дар оғози ҳазораи навин воқеӣ гардид;

•баъди расидан ба истиқлоли сиёсӣ ташаккули сиёсати хориҷӣ дар Тоҷикистон ва Қазоқистон тадриҷан инкишоф ёфт ва ба шакли нави сифатӣ – таҳаввули бисёрсамта расид. Дар рафти таҳқиқоти таърихи 30-солаи замони истиқлол, рушди сиёсати хориҷии кишварҳо ба се марҳала тақсим карда шуд. Марҳалаи ташаккули сиёсати хориҷӣ аз замони касби истиқлолият то оғози асри XXI, ки дар ин раванд тағйироти бунёдӣ дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ ва афзоиши мақоми минтақаи Осиёи Марказӣ ба миён омад. Марҳалаи дуюм - рушди сиёсати хориҷӣ, ки аз пешбурди расмии сиёсати бисёрсамтӣ, қабули аввалин Консепсияи сиёсати хориҷӣ (24.09.2002) ва эълони сиёсати «дарҳои кушода» (31.12.2002) дар Ҷумҳурии Тоҷикистон оғоз шуд ва то 27 январи соли 2015 тул кашид. Қазоқистон низ аз оғози ҳазораи навин ба татбиқи амалии сиёсати бисёрсамтаи хориҷӣ шуруъ намуд, ки то соли 2014 ба марҳалаи рушд расид. Марҳалаи сеюм - таҳаввули сиёсати хориҷӣ, ки аз қабули Консепсияҳои нави сиёсати хориҷӣ, табдил ба афзалияти бегузина маншаъ гирифт ва то ҳол ҷараён дорад.

•гузашти замон собит сохт, ки пайгирӣ аз сиёсати «дарҳои кушода» дар сиёсати хориҷӣ самти ягонаи дурусти пешбурди муносибат ва ҳамкорӣ бо кишварҳои ҷаҳон дар шароити мураккаби тағйироти бунёдӣ дар муносибатҳои байналмилалӣ ба шумор меравад. Натиҷа ва дастовардҳои самти нави сиёсати хориҷии давлатҳо дар истиқрори муносибатҳои дипломатӣ бо аксар кишварҳои ҷаҳон, узвият дар созмонҳои бонуфузтарини ҷаҳон ва минтақа, пешниҳоди чандин ташаббус доир ба масъалаҳои мубрами ҷаҳон, эътироф дар саҳнаи ҷаҳонӣ ва афзоиши сатҳи некуаҳволии мардум ифода меёбад;

•тағйироти муҳимми муносибатҳои байналмилалӣ ва осебпазирии кишварҳои мустақил дар солҳои 2011-2014 воқеияти навро возеҳ намуд, ки дар он ҳама гуна воқунишҳо дар қиболи воқеиятҳои муосир ба хотири ҳифзи истиқлол ва пайгирӣ аз сиёсати мутавозини хориҷӣ арзиши муҳим доништа мешавад. Дар баробари ин, зуҳури бемории сироятии COVID-19 ва бӯҳрони русу-украин ба моҳияти сиёсати хориҷии бисёрсамта таъсири номатлуб гузошта дар оянда метавонад, дурнамои сиёсати хориҷии кишварҳоро дар шароити ҷаҳонишавӣ норӯшан созад. Таҷрибаи сисолаи истиқлоли сиёсии кишварҳо тасмимҳои дурустро дар пешбурди низоми сиёсати хориҷӣ ба унвони яке аз роҳкорҳои асосии рушди муносибатҳои дохилӣ ва хориҷӣ муаррифӣ менамояд.

Аҳамияти назариявии диссертатсия бо истифода аз натиҷаҳои он ба барномаи таълими курсҳои «Моҳият ва хусусиятҳои сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Ҳамкорӣҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои

Осиёи Марказӣ» ва инчунин, курсҳои махсус оид ба марҳалаҳои ташаккули сиёсати хориҷии кишварҳои Осиёи Марказӣ дар мактабҳои олии кишвар ҳамоян мебошад. Натиҷаҳои таҳқиқ метавонанд ҳангоми навиштани қорҳои таҳқиқӣ оид ба сиёсати хориҷӣ ва дипломатияи Тоҷикистон ва кишварҳои Осиёи Марказӣ, монографияҳо, маводи таълимӣ, курси лексияҳо доир ба таърихи ватанӣ ва муносибатҳои байналхалқӣ истифода шаванд.

Аҳамияти амалии диссертатсия дар он ифода меёбад, ки вижагиҳои инкишофи сиёсати хориҷӣ ва муносибатҳои Тоҷикистону Қазоқистонро инъикос ва мушкилоти татбиқи сиёсати бисёрсамта ва дурнамои инкишофи онро пешбинӣ мекунад.

Натиҷаҳои таҳқиқ метавон барои такмил додани барномаҳои умури сиёсати хориҷии Тоҷикистон, ташҳиси самтҳои афзалиятноки он, тақвияти ҳамкориҳо бо кишварҳои Осиёи Марказӣ, баҳусус Қазоқистон мавриди истифода қарор дод.

Ҷаҳорҷӯбаи хронологии таҳқиқи диссертатсионӣ аз ибтидои касби истиқлоли кишварҳои Осиёи Марказӣ (соли 1991) то соли 2021-ро дар бар мегирад. Дар рафти таълифи диссертатсия кӯшиши инъикоси таҳаввули сиёсати хориҷии кишварҳои Осиёи Марказӣ, пеш аз ҳама Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қазоқистон дар 30 соли истиқлоли сиёсӣ анҷом дода шудааст.

Таъйиди диссертатсия ва иттилоот оид ба истифодаи натиҷаҳои он. Натиҷаҳои асосии таҳқиқ ва муқаррароти диссертатсия дар маҷаллаҳои тақризшавандаи ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, конференсияҳои байналмилалӣ, ҷумҳуриявӣ ва донишгоҳӣ дар Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ муҳокима ва нашр гардиданд. Ҷанбаҳои алоҳидаи назариявӣ ва тавсияҳои методии диссертатсия дар раванди таълимии фанҳои «Асосҳои дипломатия», «Ҳадамоти дипломатӣ ва консулии мамлакатҳои хориҷа» ва «Афзалият ва самтҳои асосии сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон» дар факултети таърих, ҳуқуқ ва муносибатҳои байналмилалӣ донишгоҳи мазкур истифода шуданд.

Саҳми шахсии доғалаби унвони илмӣ. Ҳамаи марҳалаҳои таҳқиқи диссертатсионӣ, аз интихоби мавзӯ, ташҳиси мубрами қор, мақсади таҳқиқ ва амалӣ намудани вазифаҳои диссертатсия бо иштироки бевоситаи унвонҷӯ сурат гирифтаанд. Муҳаққиқ зимни таҳқиқ ба инкишофи сифатии сиёсати хориҷии Тоҷикистон ва Қазоқистон тавачҷуҳ намудааст. Дар баробари ин, унвонҷӯ чанд хулоса ва тавсияи амалӣ пешниҳод ва вобаста ба мазмуну мундариҷаи мавзӯи таҳқиқ мақолаҳои илмӣ нашр кардааст.

Тасвиби натиҷаҳои таҳқиқ. Таҳқиқи диссертатсионӣ дар ҷаласаи кафедраи муносибатҳои байналмилалӣ факултети таърих, ҳуқуқ ва муносибатҳои байналмилалӣ Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ (протоколи №9 аз 07.05.2024) муҳокима ва ба ҳимоя тавсия шудааст. Аз рӯйи натиҷаҳои таҳқиқ дар конференсияҳои илмӣ-амалии байналмилалӣ, ҷумҳуриявӣ ва донишгоҳӣ маърузаҳои илмӣ пешниҳод ва дар маҷаллаҳои илмӣ ва матбуоти даврӣ нашр шудаанд.

Соҳтор ва ҳачми диссертатсия. Диссертатсия аз рӯйхати ихтисораҳо, муқаддима, се боб, шаш зербоб, хулоса, тавсияҳо ва рӯйхати адабиёт, дар маҷмуъ 181 саҳифаи матни компютерӣ иборат аст.

ҚИСМАТҲОИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар муқаддима мубрами мавзӯ асоснок гардида, сатҳи таҳқиқи он, объект, мақсаду вазифаҳои таҳқиқ, асосҳои методологӣ, назариявӣ, навгонии илмӣ, нуқтаҳои илмӣ ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳамияти назариявӣ ва амалии диссертатсия муайян карда шудааст. Инчунин тасвиби натиҷаҳои таҳқиқ, саҳми шахсии довталаб, соҳтор ва ҳачми диссертатсия пешбинӣ шудааст, ки ташаккули сиёсати хориҷии бисёрсамтаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қазоқистон дар даврони истиқлолро инъикос менамояд.

Дар боби якум «**Истиқлоли давлатӣ: замина ва марҳалаҳои ташаккули сиёсати хориҷии бисёрсамтаи Тоҷикистон ва Қазоқистон (солҳои 1991-2000)**», ки аз ду зербоб иборат мебошад.

Дар зербоби якум «**Ташаккули самтҳои асосии сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон**» самтҳои асосии сиёсати хориҷӣ дар қаринаи ташаккули асосҳо ва муқаррароти стратегии сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлил гардид.

Тарҳи афзалияти стратегӣ ва манфиатҳои миллӣ дар сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар солҳои аввали соҳибистиқлолӣ дар «Мурочиатнома ба мардуми шарифи Тоҷикистон»-и Эмомалӣ Раҳмон, раиси тозаинтиҳоби Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Иҷлосияи XVI таърихӣ 19 ноябри соли 1992 ифода ёфта буд. Роҳбари давлат зимни таъкид дар бораи тағйир додани асоси қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, бунёди давлати нав – давлати демократии ҳуқуқбунёд ҳамчунин аз чанд масъалаи муҳимме ёдовар шуд, ки ба соҳаи сиёсати хориҷӣ дахл доштанд:

- ворид шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷомеаи ҷаҳонӣ;
- барқарор кардани муносибатҳои дипломатӣ бо ҷамаи мамлакатҳои, ки меҳоҳанд бо Тоҷикистон дар асоси баробарҳуқуқӣ ва муносибатҳои судманди тарафайн ҳамкорӣ кунанд;
- узвият дар созмонҳои байналмилалӣ;
- мустаҳкам кардан ва боз ҳам инкишоф додани робитаҳои неки ҳамсоғӣ ва ҳамкории ҳамҷониба бо давлатҳои муштаракулманофеъ, пеш аз ҷама, бо Федератсияи Русия, Узбекистон, Қазоқистон, Қирғизистон ва Туркменистон;
- дар асоси усули баробарӣ, ҳамкории дутарафаи судманд, ки кишварҳои хориҷӣ интиҳоб намудаанд, даҳолат накардан ба қорҳои дохилии яқдигар, барқарор намудани муносибат бо ҷамаи мамлакатҳои ҷаҳон, аз ҷумла бо Афғонистон, Покистон, Хитой, Эрон, давлатҳои дигари Осиёву Африқо ва Аврупою Амрико;
- касби ҷойгоҳи муносиб дар ҷомеаи ҷаҳонӣ¹.

---

¹ Назаров, Т. Дипломатияи муосири тоҷик [Матн] / Т. Назаров, А. Сатторзода. – Душанбе: Ирфон, 2006. – С.65.

Дар татбиқи самтҳои асосии сиёсати хориҷӣ 19 ноябри соли 1992 Эмомалӣ Раҳмон ба Сарони давлатҳои Федератсияи Русия, ҷумҳуриҳои Қазоқистон, Қирғизистон ва Узбекистон муроҷиатнома ирсол кард, ки дар он хавфи ҳамчун давлати мустақил барҳам хурдани Тоҷикистон ва ҳамчун миллат нобуд шудани тоҷикон инъикос гардида, хоҳиши ба сифати қувваҳои дастаҷамъии посдори сулҳ баромад намудани дивизияи 201-уми пиёдабандӣ ва дархости кумаки ҷумҳуриҳои Қазоқистону Қирғизистон ва Узбекистон дар ин масъала ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ироа шуд¹.

Дар зербоби дуюми боби якум «Самтгирии сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Қазоқистон дар охири асри XX», самтҳои сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Қазоқистон баъди барҳам хурдани Иттиҳоди Шуравӣ, муваффақияти сиёсати хориҷӣ ва шаклгирии он дар марҳалаи таҳқиқшаванда мавриди омӯзиш қарор гирифтааст.

Метавон самтҳои афзалиятноки сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Қазоқистонро чунин намуна:

- 1) Ҷамғирӣ бо ҷумҳуриҳои пасошуравӣ.
- 2) Ҷамғорӣ бо ИМА.
- 3) Муносибатҳои Қазоқистон бо Хитой.
- 4) Ҷамғорӣ бо кишварҳои Аврупо.
- 5) Ҷамғорӣ бо кишварҳои ҷаҳони ислом.

Дар низоми сиёсати хориҷии ҷумҳуриӣ, ки самтҳои асосии он ба таъмини манфиатҳои миллӣ ва инкишофи устувори он равона шудааст, ҷамғорӣ бо ҷаҳони ислом мақоми хос дорад.

Федератсияи Русия маъмулан дар стратегияи сиёсати хориҷии Қазоқистон нақши муҳимро бозида, шарикӣ стратегӣ ва муттаҳиди боэътимод ба ҳисоб мерафт. Инчунин Русия аз назари кумаки ҳарбӣ ба Қазоқистон зарур буд, зеро кишвар дар марҳалаҳои аввали мустақилият ба мудоғибаи мустақили худуди бузурги камҷамъият ва дорои захираҳои бузурги табиӣ омода набуд².

Соли 1995 дар Қазоқистон аввалин концепсияи сиёсати хориҷӣ таҳия ва қабул гардид, ки ба усули бисёрсамта асос ёфта буд. Ин равиш рушди ҷамғорӣҳои дӯстона ва пешгӯишаванда бо тамоми кишварҳои ҷаҳонро пешбинӣ менамуд, ки барои Қазоқистон тавачҷуҳи амалӣ доранд. Дар қаринаи ин концепсия бисёрсамта набудани вобастагии қатъии самти сиёсати хориҷиро аз як самт ё шарик, бо назардошти ғайри қобили пешгӯиӣ рушди вазъият дар минтақаҳои мухталиф ва тағйирот дар бозори ҷаҳонӣ ифода менамуд. Дар концепсия тавачҷуҳи асосӣ ба ҷамғорӣ бо кишварҳои ҷамғавор дода шуда буд.

Ҷадафи дипломатияи қазоқистонӣ сафарбарномаи сармоягузориҳо аз кишварҳои пешрафтаи саноатии Ғарб, Осиё ва Шарқи Наздик, ҷалби мусоидати амалӣ дар ҳалли вазифаҳои иқтисодӣ ва экологӣ, таъмини иштирок дар барномаҳои байналхалқии омода намудани мутахассисон, ҷамғорӣҳои фаъоли

¹ Шарипов, А. Эмомалӣ Раҳмонов – наҷотбахши миллат [Матн]: сиёсати дохилӣ ва хориҷии Президенти Тоҷикистон дар солҳои 1992-1995 / А. Шарипов, С. Фаттоев. – Душанбе: Деваштич, 2006. – К.1. – С.14.

² Назарбаев, Н.А. Стратегия становления и развития Казахстана как суверенного государства [Текст] / Н.А. Назарбаев // Пять лет независимости: из докладов, выступлений и статей Президента Республики Казахстан. – Алматы, 1996. – С.97-125.

иттилоотӣ оид ба чанбаҳои мухталифи ҳамкорӣ, ҳифзи манфиатҳои шаҳрвандон ва корхонаҳо дар хоричаро дар бар мегирифт.

Боби дуюми дисертатсия «**Таҳаввули сиёсати хоричии Тоҷикистон ва Қазоқистон дар ибтидои асри XXI (солҳои 2001-2015)**» номгузорӣ шудааст, ки аз ду зербоби ба ҳамдигар алоқаманд иборат аст.

Зербоби якуми боби мазкур «**Зарурати ташаккули сиёсати хоричии бисёрсамтаи Тоҷикистон дар ибтидои ҳазораи сеюм**» ном гирифтааст. Дар ин бахш қайд мегардад, ки сиёсати хоричии бисёрсамта яке аз механизмҳои муҳимми ҳалли масъалаҳои амнияти байналхалқӣ ва минтақавӣ дар арсаи байналхалқӣ мебошад. Истифодаи равишҳои бисёрҷониба ба фароҳам овардани мувозинат дар соҳаҳои гуногун, аз ҷумла, иқтисодӣ ва сиёсӣ мусоидат мекунад. Иштирок дар созмонҳои бисёрҷониба чунин ҷудонашавандаи стратегияи бисёре аз кишварҳои хурд барои ҳифзи манфиатҳои миллии онҳо дар шароити ҷаҳонишавӣ гаштааст.

Дар даҳаи якуми соҳибистиклолӣ Тоҷикистон низоми сиёсати хоричии худро ташаккул дод, ки ҷиҳати рушди минбаъдаи ҳамкорихо бо ҷомеаи ҷаҳонӣ стратегияи дарозмуддатро тақозо менамуд. Стратегияи мазкур мебоист ба манфиатҳои миллии ва принсипҳои ҳамкорӣ бо шарикони байналмилалӣ ҷавобгӯ мебуд. Аз ин рӯ, соли 2002 консепсияи сиёсати хоричии «дарҳои кушода» эълон карда шуд. Аз ин лиҳоз, Ҷумҳурии Тоҷикистон ба пешбурди сиёсати бисёрсамта, ки ҳадафу вазифаҳои он дар Мурочиатнома ба мардуми шарифи кишвар эълон гардида буд, бо мақсади таъмини амнияти давлат ва таҳкими обрӯи байналмилалии кишвар фаъолона оғоз намуд. Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати татбиқи сиёсати «дарҳои кушода» тадбирҳои мушаххас андешид ва танҳо бо назардошти ҳуқуқи байналмилалӣ амал намуд. Якум, мавқеи ҷуғрофии кишвар ҳамчун яке аз минтақаҳои муҳимми Осиёи Марказӣ рушди фаъоли муносибатҳоро бо субъектҳои гуногуни байналмилалӣ тақозо мекард. Дуюм, ҳифзи истиқлоли сиёсӣ дар шароити муосири ҷолишҳо ва таҳдидҳои ҷаҳонӣ ба вазифаҳои авлавиятнок табдил ёфтааст. Омили сеюм дар афзоиши нақши байналмилалии минтақа дар оғози ҳазораи сеюм ифода меёбад, ки пас аз ҳамлаҳои террористӣ дар ИМА ва оғози амалиёти зиддитеррористӣ дар Афғонистон аҳамияти хос пайдо намуд¹.

Ҳамин тариқ, метавон хулоса намуд, ки сиёсати хоричии бисёрсамта зарурати мубраме ба шумор меравад, ки дар тӯли мавҷудияти мустақилона дар роҳи воридшавии арзандаи кишвар ба ҷомеаи ҷаҳонӣ мусоидат намуда, нуфузу эътибори онро ҳамчун давлати ташаббускор ва муваффақ муқаррар намудааст.

Зербоби дуюми боби дуюми дисертатсия «**Заминаҳои ташаккули сиёсати хоричии бисёрсамтаи Қазоқистон ва таҳаввули он**» ном дорад. Қазоқистон оид ба пешбурди сиёсати бисёрсамтаи хоричӣ аллакай дар охири асри XX эълон карда буд, вале раванди татбиқи амалии он бо оғози ҳазораи навин пайванди ногустастанӣ дорад. Қазоқистон яке аз кишварҳои камшумор дар

---

¹ Шарипов, А.Н. Марҳалаҳои асосии ташаккули сиёсати хоричии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / А.Н. Шарипов // Маводи конфронси ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ «Самтҳои афзалиятнок ва дурнамои тавсеаи сиёсати бисёрсамтаи Тоҷикистон дар шароити муосир» (ш.Душанбе, 11 декабри соли 2019). – Душанбе, 2019. – С.83.

фазои пасошуравӣ буд, ки тавонист бо тамоми кишварҳои ҷаҳон равобити дӯстона ва созанда барқарор кунад¹.

Мақсад ва вазифаҳои сиёсати бисёрсамтаи Қазоқистон, ки аз ибтидои солҳои 2000-ум татбиқ меёбад, бар асоси принципҳои рушди муносибатҳои дӯстона бо тамоми кишварҳои ҷаҳон, бидуни истисно, ба хоҳири рушду шукуфоии кишвар, фаёлона инкишоф меёбад.

Ҳамин тавр, Қазоқистон баъди ба даст овардани истиқлол як қатор усулҳои сиёсати хориҷӣ, ташаббус ва амалҳоеро таҳия ва пешниҳод намуд, ки вазъи имрӯзаи муносибатҳои байналмилалиро инъикос менамоянд.

Якум. Қазоқистон барои таъмини истиқлоли худ ва ба даст овардани тавозуни манфиатҳо бо марказҳои геополитикӣ ва иқтисодии сиёсати ҷаҳонӣ равиши бисёрсамтаро дар сиёсати хориҷӣ фаёлона татбиқ мекунад. Кишвар бо Русия, Чин, ҷаҳони мусулмонӣ, ИМА, ИА, АСЕАН ва Япония ҳамкориро рушд медиҳад.

Дуюм. Қазоқистон дар таъмини амнияти ҷаҳонӣ ва минтақавӣ нақши муҳим дорад. Фавран баъди ба даст овардани истиқлоли давлатӣ он қарор дод, ки аз аслиҳаи ҳастай даст кашад ва Аҳдномаи паҳн накардани аслиҳаи ҳастаиро ба тасвиб расонад. Кишвар бо тамоми созмонҳои калидии байналмилалӣ, аз ҷумла СММ, САҲА, МАГАТЭ, НАТО ва ғайра фаёлона ҳамкорӣ мекунад.

Сеюм. Қазоқистон рушди ҳамкориҳои минтақавиро тавассути ташаббус ва дастгирии лоиҳаҳо, аз қабилӣ ИДМ, ҚИАО, ИИАО, СҲИ ва ғайра дар посух ба ҷолишҳои ҷаҳонишавии иқтисодӣ роҳандозӣ мекунад.

Сиёсати хориҷии бисёрсамтаи Қазоқистон, ки ба инкишофи иқтисодии муҳофизавии кишвар равона шудааст, бевосита ба амнияти Русия ва Осиёи Марказӣ дар маҷмуъ мусоидат менамояд.

Концепсияи сиёсати хориҷӣ барои солҳои 2014-2020 бо назардошти муқаррароти муҳимми дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Қазоқистон моҳи декабри соли 2012 ироашуда – Стратегияи «Қазоқистон-2050»: самти нави сиёсатӣ давлати ташаккулёфта таҳия гардид.

Дар Концепсия афзалиятҳои сиёсати хориҷӣ таъкид гашта буданд, ки асоси татбиқи онҳо бисёрсамта, дипломатия ва болоравии нақши иқтисод дар сиёсати хориҷӣ ба шумор мераванд².

Ҳамин тариқ, дар Қазоқистон модели нисбатан самараноки сиёсати хориҷӣ бунёд гардид, ки имконияти воқуниши мувофиқ ба равандҳо ва тамоюлҳои рушди муносибатҳои байналхалқии муосирро дорад.

Таҳлили рушди сиёсати хориҷии Тоҷикистон ва Қазоқистон дар ибтидои асри XXI (солҳои 2001-2015) нишон медиҳанд, ки;

- сиёсати хориҷии кишварҳо дар замони мураккаби шикасти низоми дуқутбӣ ташаккул ёфта, бо назардошти мавқеи геополитикии кишварҳо,

¹ Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана. Апрель 2002 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-a-nazarbaeva-narodu-kazakhstan-a-aprel-2002g_1342416567 (дата обращения: 06.12.2019).

² Султанов, Б. Политика и интересы великих держав в Казахстане. Стратегические перспективы [Текст]: ведущие державы, Казахстан и центрально-азиатский узел / Б.Султанов, Л. Музапарова; под ред. Р. Легволда. – Лондон: Американская академия гуманитарных и точных наук, 2003. – С.233.

зарурати рушди ҳамкориҳои мутақобила, дарёфти ҷойгоҳи муносиб дар арсаи ҷаҳонӣ, пешгирии вобастагӣ аз қудратҳои алоҳидаи ҷаҳонӣ махсусияти бисёрсамтaro касб намудааст;

- баъд аз касби истиқлол ҳарду кишвар ба таври фаврӣ ба ташаккули низоми касбии хадамоти дипломатӣ, таҳкими пойдевори меъёрӣ-ҳуқуқӣ, узвият дар созмонҳои бонуфуз машғул буданд. Вале барои онҳо дуруст муайян намудани афзалиятҳои сиёсати хориҷӣ, пешбурди сиёсати сулҳҷӯёна ва авлавияти минтақавӣ хос буд. Аз ин рӯ кишварҳо муносибатҳои дипломатиро барқарор намуда, сатҳи ҳамкориҳои мутақобиларо тадричан афзоиш доданд.

Боби сеюми диссертатсия «**Натиҷа ва дурнамои сиёсати бисёрсамтаи Тоҷикистон ва Қазоқистон**» ном дошта аз ду зербоб иборат мебошад.

Зербоби якуми боби сеюм «**Марҳалаҳои асосии ташаккули сиёсати хориҷии бисёрсамтаи Тоҷикистон ва Қазоқистон**» буда, муаллиф марҳалаҳои асосии сиёсати хориҷии байни кишварҳо, ки се даврaro дар бар мегирад таҳлили муқоисавӣ намуда, аз онҳо натиҷагирӣ кардааст.

Марҳалаи якуми ташаккули сиёсати хориҷӣ ва бунёди низоми хадамоти дипломатӣ аз лаҳзаи касби истиқлоли давлатӣ оғоз гаштааст. Дар ин марҳала ташаккули самтҳои асосии фаъолияти сиёсати хориҷӣ татбиқ гардид, ки ба истиқрор ва таҳкими муносибатҳои байналхалқӣ равона гардида буд. Махсусияти ин марҳала дар он ифода меёфт, ки ҳар ду кишвар новобаста аз доштани таҷрибаи муайяни идораи иқтисодӣ, илм, маориф дар самти сиёсати хориҷӣ амалан анъанаҳои собит ва низоми амалгарo надоштанд. Мебоист низоми хадамоти дипломатӣ, механзими роҳандозии сиёсати хориҷӣ, таъмини манфиатҳои миллӣ ва муаррифии кишварҳоро дар саҳнаи байналмилалӣ аз сифр оғоз менамуданд.

Метавон натиҷагирӣ намуд, ки дар марҳалаи аввал афзалиятҳои асосии сиёсати давлатӣ ҳамчун мустаҳкам намудани ниҳоди давлатдорӣ миллӣ, таъмини сулҳу амният ва дарёфти мавқеи хосса дар саҳнаи ҷаҳонӣ муайян гардида, тамоми талоши кишварҳо барои дастёбӣ ба онҳо равона гашта буд¹.

Марҳалаи дуюми сиёсати хориҷии кишварҳо ташаккули сифатии он дар ибтидои ҳазораи навинро инъикос менамояд. Ин марҳала бо воқеаҳои 11-уми сентябри соли 2001 дар ИМА ва тағйирёбии вазъи сиёсӣ-геополитикии ҷаҳон алоқаманд мебошад.

Солҳои охир низоми байналмилалӣ хусусиятҳои навро соҳиб гардида, таҳдиди хатарҳои қиддиро ба амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва манфиатҳои ҳаётан муҳимми давлат эҷод менамояд. Дар ин росто, дар фазои геополитикии сайёра ҳодисаҳои нави сиёсӣ-иқтисодӣ ба вуқӯъ омадаанд, ки сабаби дигаргуншавии низоми муносибатҳои байналмилалӣ дар солҳои оянда хоҳанд гашт².

¹ Шарипов, А.Н. Муносибатҳои Тоҷикистон ва Қазоқистон (1991-1997) [Матн] / А.Н. Шарипов // Ахбори Академияи илмҳои ҚТ. – 2009. – №3. – С.1-6.

² Сиёсати хориҷии Тоҷикистон ва роҳҳои нави мутобиқгардонии он ба низоми байналмилалӣ [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрас: <https://khovar.tj/2019/10/siyosati-hori-ii-to-ikiston-va-ro-oi-navi-mutobi-gardonii-on-ba-nizomi-bajnalnilal> (санаи мурочиат: 11.07.2022).

Маҳз дар ҳамин марҳала Тоҷикистон ва Қазоқистон дар сахнаи байналмилалӣ ҳамчун кишварҳои ташаббускор эътироф гардида, сиёсати бисёрсамтаи хориҷиро амалан роҳандозӣ намуданд.

Марҳалаи сеюми сиёсати хориҷӣ марҳалаи таҳаввул буда, баъд аз шиддати рақобатҳои геополитикӣ ва зарурати мушаххас намудани афзалиятҳои сиёсати хориҷӣ оғоз мегардад.

Тағйироти бунёди дар муносибатҳои байналхалқӣ, ки бо зуҳури хатарҳои нав ва таҳдидҳо ҳамқадам буданд, Ҷумҳурии Тоҷикистонро водор намуданд, ки ба таври фаврӣ ба ҳолати тағйирёбанда вокуниш нишон диҳад. 27 январи соли 2015 Консепсияи нави сиёсати хориҷӣ қабул намуд, ки ҳуҷҷати асосӣ дар фаъолияти сиёсати хориҷии кишвар гардид. Ин санад нигоҳи расмӣ Тоҷикистонро ба равандҳои сиёсати хориҷӣ дар бар гирифта, афзалиятҳои кишварро дар сахнаи ҷаҳонӣ муайян менамояд¹.

Қазоқистон 21 январи соли 2014 Консепсияи сиёсати хориҷии худро қабул намуд, ки дар худ авлавиятҳои сиёсати хориҷиро фаро гирифта, асоси онро дипломатияи бисёрсамта, инчунин хислати иқтисодии сиёсати хориҷӣ ва пешбурди манфиатҳои миллӣ дар асоси усулҳои воқеъбинона ташкил менамояд².

Бо назардошти таҳдиду хатарҳои муосир, инчунин тағйиротҳои сифатӣ дар муносибатҳои байналхалқӣ ва таъсири онҳо ба Тоҷикистон ва Қазоқистон метавон хулосаҳои зерин намуд:

- умқи ҳамкориҳои Тоҷикистон ва Қазоқистон дар сатҳи байналхалқӣ;
- тақмили муносибатҳои дуҷонибаи сиёсӣ ва расидан ба сатҳи шарикӣ стратегӣ аз 14 сентябри соли 2015³.
- рушди ҳамкориҳои иқтисодӣ миёни кишварҳо, агар соли 2000 табодули мол миёни ду кишвар 88,1 млн долларро ташкил диҳад⁴, пас ин нишондод дар соли 2021 назик ба 1,2 млрд доллар баробар гардид⁵, ки аз рӯи ин нишондод Қазоқистон дар тичорати хориҷии Тоҷикистон баъд аз Русия ҷойи дуюмро ишғол менамояд⁶.

Дар натиҷаи таҳлили марҳалаҳои асосии ташаккули сиёсати хориҷии бисёрсамтаи Тоҷикистон ва Қазоқистон метавон хулоса намуд:

---

¹ Консепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Манобеи электронӣ]: бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 январи соли 2015, №332 тасдиқ шудааст. – Низоми дастрасӣ: <https://www.mfa.tj/tg/main/view/4255/konsepsiyai-sijosati-khorijii-jumhurii-tojikiston> (санаи мурочиат: 20.10.2021).

² Идрисов, Е.А. Контуры казахстанской дипломатии до 2020 года. Концепция внешней политики РК на 2014-2020 годы и задачи по ее реализации [Текст] / Е.А. Идрисов // Материалы «круглого стола» (11 апреля 2014 г.). – Алматы, 2014. – С.111.

³ Закон Республики Казахстан «О ратификации Договора о стратегическом партнерстве между Республикой Казахстан и Республикой Таджикистан» от 31 октября 2016 года №19-VI ЗРК [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000019> (дата обращения: 21.07.2019).

⁴ Шарипов, С.С. Особенности развития торгово-экономических отношений между Таджикистаном и Казахстаном в начале XXI века [Текст] / С.С. Шарипов, А.Н Шарипов // Вестник ТНУ. – 2017. – №3/3. – С.107.

⁵ Товарооборот Таджикистана и Казахстана достиг рекордных отметок [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://tj.sputniknews.ru/country/20190711/1029388638/tajikistan-kazakhstan-uvlichenie-tovarooborot.html> (дата обращения: 22.06.2022).

⁶ Торговые партнеры Республики Таджикистан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://tajtrade.tj/menu/28?!=ru> (дата обращения: 25.10.2022).

- аз оғози ҳазораи нав воқеияти геополитикӣ дар Осиёи Марказӣ тағйир ёфта, татбиқи амалии сиёсати бисёрсамта оғоз гардид. Маҳз дар натиҷаи пешбурди сиёсати мутавозини бисёрсамта Тоҷикистон ва Қазоқистон ислоҳоти иқтисодиро амалӣ намуда, ба кишварҳои ташаббускори ҳалли масоили глобалӣ табдил ёфтанд;

- тағйиротҳои бунёди дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ сиёсӣ ба таҳаввули фаъолнокии сиёсати хориҷии кишварҳо овард. Новобаста аз ин тағйирот принципҳо ва моҳияти сиёсати хориҷии бисёрсамтаи кишварҳо тағйир наёфта, дар асноди барномавии Тоҷикистон ва Қазоқистон мустақкам гардиданд. Рушди тадриҷии ҳамкориҳои байни кишварҳо заминаи барқарор гаштани сатҳи нави шарикӣ стратегӣ гардид, ки инкишофи равобити ҷонибхоро дар даврони истиқлол нишон медиҳад.

Дар зербоби дуюми боби сеюм «**Дастовардҳо ва дурнамои рушди сиёсати хориҷии бисёрсамтаи кишварҳо**» таҳлили дастовардҳои сиёсати хориҷии давлатҳо дар даврони соҳибистиқлолӣ сурат гирифта дурнамои сиёсати хориҷӣ дар шароити тағйирёбии тартиботи ҷаҳонӣ баррасӣ гаштааст. Муаллиф инчунин вазъи кунунии сиёсати хориҷии кишварҳоро баҳогузорӣ намуда, дурнамои онро пешниҳод кардааст.

Бо мақсади пешбури сиёсати хориҷии мутавозин Ҳукумати ҷумҳурӣ дар сатҳи байналхалқӣ ва дохилӣ пешниҳод ва ташаббусҳои зеринро ироа ва амалӣ намудааст:

1. Эҷоди камарбанди амниятӣ дар атрофи Афғонистон. Нахустин бор чунин пешниҳод аз ҷониби Эмомалӣ Раҳмон дар ҷараёни Ҷаласаи 20-уми махсуси Маҷмааи умумии СММ аз 8-уми июни соли 1998 изҳор гашт¹.

2. 29 август – 1 сентябри соли 2003 дар шаҳри Душанбе Форуми байналмилалӣ оид ба оби тоза баргузор гардид².

Ҷумҳурии Тоҷикистон аз замони оғози (26-уми март соли 1993) таъсисёбии Бунёди байналмилалӣ наҷоти Арал (ББНА) ҳамчун кишвари ташаббускор дар қатори дигар кишварҳои Осиёи Марказӣ узви фаъоли ин созмон мебошад. Фаъолияти ин созмон, махсусан замони раёсати Тоҷикистон (2002-2008) пурсамар арзёбӣ мегардад³.

3. Пешниҳод доир ба таъмини кишварҳои Осиёи Марказӣ бо оби тоза дар доираи бунёди Консортсиуми байналмилалӣ доир ба истифодаи оби кӯли Сарез. Пешниҳоди мазкур зимни Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ аз 30-юми апрели соли 2007 садо дод. Дар ин ҷо зикр гардид, ки «Мо ҳеч гоҳ бар зарари мардумони бародари минтақа ба иқдومه даст нахоҳем зад, баръакс омодаи ҳар гуна ҳамкорӣ, ҳамдигарфаҳмӣ ва ҳамгирой ҳастем.

4. Нуқтаи дигари самти сиёсати кишвари мо доир ба масъалаи об дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ аз 15-уми апрели

---

¹ Саидов, З. Основные внешнеполитические интересы Таджикистана на рубеже веков [Текст] / З. Саидов. – 4-е, доп. изд. – Душанбе: Контраст, 2011. – С.294.

² Ташаббусҳои байналмилалӣ Тоҷикистон [Манбаи электронӣ]. – Низоми дастрас: <http://mfa.tj/tj/tashabbushoi-baynalmilalii-tojikiston/tashabbushoi-baynalmilalii-tojikiston.html> (санаи мурочиат: 04.12.2021).

³ Тоҷикистон ва Бунёди байналмилалӣ наҷоти Арал [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрас: <https://mfa.tj/tg/main/view/146/tojikiston-va-bunjodi-bainalmilalii-najoti-aral> (сани мурочиат: 05.02.2022).

соли 2010 инъикос ёфтааст: «Кишваре, ки сарфи назар аз манбаи асосии оби Осиёи Марказӣ буданаш ҳамагӣ 5-7 фоизи обро истифода мекунаду чун кишвари кӯҳсор имконияти васеъ кардани киштзорҳои обёришавандаро надорад, ҳеҷ гоҳ барои таъмини минтақа бо об наметавонад хатар эҷод намояд»¹.

5. Бо ташаббуси Тоҷикистон соли 2013 Маҷмааи умумии СММ қатъномаеро қабул намуда, соли 2013-ро соли байналмилалӣ «Ҳамкорӣ дар соҳаи об» (20-уми декабри соли 2010) эълон намуд. Дар натиҷаи татбиқи ташаббуси мазкур 20-21-уми августи соли 2013 дар шаҳри Душанбе Конференсияи байналмилалӣ сатҳи баланди «Ҳамкорӣ дар соҳаи об» баргузор гардид. Дастовардҳои асосии конференсия қабули як қатор санадҳои ниҳой шуданд: Эълон оид ба ҳамкорӣ дар сатҳи баланд дар соҳаи об, Барномаи амали Конференсияи Душанбе оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи об, инчунин Натиҷаи Конференсияи байналмилалӣ сатҳи баланди ҳамкорӣ дар соҳаи об².

6. Эълон кардани солҳои 2018-2028 – соли байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор»³.

7. Ташаббус оид ба Бунёди байналмилалӣ ҳифзи пиряхҳо. Ин масъала аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Форуми 3-юми ҷаҳонӣ доир ба иқлим 31-уми август – 4-уми сентябри соли 2009 дар ш. Женева, сипас дар Конференсияи 15-уми ҷонибҳои Конвенсияи СММ оид ба тағйироти иқлим дар Копенгаген 7-8-уми декабри соли 2009 пешниҳод гардид⁴.

8. Ташаббусҳои Тоҷикистон оид ба ҳалли масъалаҳои амниятӣ, мубориза бо терроризм, экстремизм ва гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир. Дар ин самт яке аз масъалаҳои муҳим – таъмини амният ва сулҳу субот дар Афғонистон мебошад.

Айни замон сиёсати хоричии Тоҷикистон тавассути иштироқи фаъоли муассири он дар равандҳои бисёрҷанбаи минтақавию ҷаҳонӣ муваффақона роҳандозӣ гардида, дар баланд бардоштани нуфузи кишвар дар арсаи байналмилалӣ мусоидат мекунад.

Дар маҷмӯъ, бояд таъкид намуд, ки сиёсати мутаваззин ва аз лиҳози стратегӣ асоснокӣ хоричӣ, ки ба мубориза алайҳи ифротгароӣ, терроризм, қочоқи маводи мухаддир ва таҳдиду хатарҳои дигари муосир, инчунин ширкати фаъоли роҳбарияти кишвар дар ҳалли масъалаҳои муҳимтарини умумиҷаҳонӣ сабаб шудааст, ки Тоҷикистон узви фаъол ва соҳибэҳтироми ҷомеаи ҷаҳонӣ гардад⁵.

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ 24.04.2010 [Манобеи электронӣ]. – Низомии дастрас: <http://www.president.tj/node/192> (санаи мурочиат: 09.10.2020).

² Ташаббусҳои байналмилалӣ Тоҷикистон [Манбаи электронӣ]. – Низомии дастрас: <http://mfa.tj/tj/tashabbushoi-baynalmilalii-tojikiston/tashabbushoi-baynalmilalii-tojikiston.html> (санаи мурочиат: 04.12.2021).

³ Суҳанронӣ дар Форуми умумиҷаҳонӣ оид ба масъалаҳои об 12.04.2015 [Манобеи электронӣ]. – Низомии дастрас: <http://president.tj/node/8647> (санаи мурочиат: 05.09.2020).

⁴ Ташаббусҳои байналмилалӣ Тоҷикистон [Манбаи электронӣ]. – Низомии дастрас: <http://mfa.tj/tj/tashabbushoi-baynalmilalii-tojikiston/tashabbushoi-baynalmilalii-tojikiston.html> (санаи мурочиат: 04.12.2021).

⁵ Самиев, Х. Пешвои миллат – бунёдгузор ва таҳкимбахши ҳамкорӣҳои байналхалқии Тоҷикистон [Матн] / Х. Самиев // Ба қуллаҳои дониш. – 2015. – 25 декабр. – №19.

Қазоқистон низ дар солҳои соҳибистиклолӣ сиёсати самараноки хориҷиеро бунёд намуд, ки бо шарофати он вазифаҳои муҳимтарин барои заминаҳои муваффақи ташаккул ва рушди кишвар ҳалли худро ёфта ҷумҳурии ҷавон нуфузи баланд ва эътирофи ҷомеаи ҷаҳониро соҳиб гардид¹.

Қазоқистон аз пешбурди сиёсати бисёрсамта ба дастовардҳои беназир ноил шудааст. Дар охири асри ХХ баъди касби истиқлол барои муваффақият дар сахнаи хориҷӣ барои кишвар ҳалли мушкилоти зиёди дохилӣ, фароҳам овардани ризоияти байнимиллӣ ва байнимазҳабӣ зарур буд.

Сиёсати хориҷии муосири Ҷумҳурии Қазоқистон, бахусус дар даҳсолаи дуюми асри ХХI ҳодисаҳои муҳим ба вуқӯъ пайвастанд, ки ба Қазоқистон таъсири зиёд доштанд:

Моҳи декабри соли 2015 Ассамблеяи Генералии СММ қатънома дар бораи амалӣ намудани Эъломияи ҷаҳонӣ дар бораи аслиҳои ҳастаиро бо ташаббуси Президенти Қазоқистон қабул намуд, ки боздидҳои он ба Хитой, Русия, Фаронса, Британияи Кабир ва кишварҳои дигар ба имзои 275 созишномаи иқтисодӣ ба маблағи 20 трлн. тенге (60 млрд. доллари ИМА.) оварданд, аз 1 январи соли 2015 бошад аҳднома дар бораи Иттиҳоди иқтисодии Авруосиё ҳукми қонунӣ гирифт, Қазоқистон бо имзои протоколи воридшавӣ 27 июли соли 2015 дар Женева ба СУС дохил шуда, 21 декабри соли 2015 созишномаи нави таърихӣ дар бораи густариши шарикӣ байни Қазоқистон ва ИА ба имзо расид»².

Дар тӯли се даҳсола Қазоқистон сиёсати хориҷии созанда, мутавозин ва бисёрсамтaro роҳандозӣ менамояд.

Натиҷа ва дурнамои сиёсати бисёрсамтаи Тоҷикистон ва Қазоқистонро таҳлил намуд, метавон чунин хулосабарорӣ намуд:

– Ҳамкориҳои мутақобилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қазоқистон дар солҳои соҳибистиклолӣ, марҳалаҳои ташаккул, рушд ва таҳаввулро дар шакли шарикӣ стратегӣ сипарӣ намудаанд, ки дар рушди ҳамҷонибаи сатҳу сифати ҳамкорӣ, ташаккули пойдевори мустаҳками аҳдномавӣ ҳуқуқӣ, афзоиши нишондодҳои ҳамкорӣ ва тичорати мутақобила ифода меёбанд;

– Сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қазоқистон дар даврони истиқлол марҳалаҳои ташаккул, рушд ва таҳаввулро тай намуда, ба муаррифгари кишварҳо ва омили ҳифзи манифатҳои миллӣ дар шароити тағйироти бунёдӣ табдил ёфта, омили асосии дастовардҳои беназир дар сахнаи ҷаҳонӣ гаштааст;

– Дар натиҷаи интиҳоби сиёсати дарҳои кушода ва бисёрсамта Тоҷикистон ва Қазоқистон ба дастовардҳои зиёд ноил гардида, айни замон дар ҷомеаи ҷаҳонӣ ҳамчун кишварҳои ташаббускор дар ҳалли масоили глобалӣ, дипломатияи сулҳхоҳона ва беғараз, миёнарав дар ҳалли низоъҳои

¹ Магер, Ю. Как формировалась многовекторная внешняя политика независимого Казахстана [Электронный ресурс] / Ю. Магер. – Режим доступа: <https://kazpravda.kz/n/kak-formirovalas-mnogovektornaya-vneshnyaya-politika-nezavisimogo-kazahstana-obzor/> (дата обращения: 12.05.2022).

² Ма Ифэн. Эволюция внешней политики Республики Казахстан в период 1991-2015 [Текст] / Ифэн Ма // Человеческий капитал. – 2019. – №7 (127). – С.23.

мусаллаҳона, муваффақ дар самти муаррифии фарҳанг ва тамаддун эътироф гардидаанд.

– Шиддати рақобати геополитикии абаркудратҳо, пандемияи COVID – 19, эҳёи қудрати дубораи Толибон дар Афғонистон ва бӯҳрони Украина ба татбиқи муваффақонаи сиёсати бисёрсамта монеа гардида, мавқеъгирии Тоҷикистон ва Қазоқистонро зимни муайян намудани афзалияти сиёсати хориҷӣ душвор менамоянд.

– Ҳамин тариқ, роҳи интиҳобнамудаи сиёсати хориҷии Тоҷикистон ва Қазоқистон ҳаққонияти таърихӣ худро нишон дода гузина надоштанишонро исбот намуданд. Тамоюлҳои муосир ва таҳдидҳои амнияти ҷаҳонӣ ин муқарраротро тасдиқ намуданд, зеро ин кишварҳо дар рушди худ қафо намонданд.

I. НАТИҶАҲОИ АСОСИИ ИЛМИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Ташаккули мустақилонаи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қазоқистон дар охири асри XX сурат гирифт. Маълум аст, ки дар даврони шуравӣ мақомоти сиёсати хориҷии кишварҳо ба низоми идораи давлатӣ ворид мегардид.

Дар асоси таҳқиқ метавон чанбаҳои асосии сиёсати хориҷии Тоҷикистон ва Қазоқистонро чунин муайян намуд:

Якум, Ҷумҳурии Тоҷикистон бо касби истиқлоли сиёсӣ ба арсаи ҷаҳонӣ ворид шуда, ба таъсиси мақомоти сиёсати хориҷӣ, истиқрор ва рушди муносибатҳои дипломатӣ бо кишварҳои мухталифи олам, узвият дар созмонҳои байналхалқӣ ва минтақавӣ шуруъ намуд. Вале ҷанги шаҳрвандӣ ба раванди вуруди фаъоли ҷумҳурӣ ба муносибатҳои байналмилалӣ халал расонид.

Самтҳои асосии сиёсати хориҷӣ ва дохилие, ки аз Мурочиатнома ба мардуми шарифи Тоҷикистон маншаъ мегардиданд, моҳиятан сиёсати бисёрсамта ва фаъоли хориҷиро ифода менамуданд. Вале бо назардошти бӯҳрони шадиди иқтисодӣ, таъсири ҷанги шаҳрвандӣ, таҳдидҳои муосири амниятӣ, раванди сулҳ ва ташаккули ниҳодҳои давлатдорӣ татбиқи бевоситаи ин сиёсат дар марҳалаи ибтидоии ташаккули сиёсати хориҷӣ амалӣ нагардид. [1-М]

Дуюм, новобаста аз мушкилиҳои солҳои аввали истиқлоли сиёсӣ, бӯҳрони шадиди иқтисодӣ ва фалаҷ гаштани сохторҳои рушди ҳамкориҳои мутақобила дар фазои пасошуравӣ ба Қазоқистон муяссар гардид, ки дар рушди таҳкими рукнҳои давлатдорӣ худ самтҳои асосии сиёсати хориҷии худро муайян созад. Дар ин замина, натиҷаи муҳим дар самти пешгирии зиддиятҳои миллӣ ва мазҳабӣ, роҳандозии низоми иқтисодӣ ва рушди ҳамкориҳои мутақобила бо кишварҳои ҷомеаи ҷаҳонӣ ба даст омад ва аз таъсироти манфии таҳаввулоти бунёдии муносибатҳои байналхалқӣ дар Қазоқистон ҷилавгирӣ шуд.

Моҳияти сулҳхоҳона ва воқеъбинонаи сиёсати хориҷии кишвар дар барномаи дасткашӣ аз аслиҳаи ҳастай, таҳкими пайгиронаи равандҳои ҳамгирӣ дар фазои пасошуравӣ, рушди ҳамкориҳо бо Русия ва кишварҳои

Осиёи Марказӣ, ташаббуси бунёди МҲТБО ва пешбурди сиёсати бисёрсамтаи хориҷӣ инъикос мегардад [З-М].

Сеюм, агар яке аз дастовардҳои дипломатияи Тоҷикистон дар марҳалаи аввали истиқлол ин дастбӣ ба сулҳ ва ризоияти миллӣ бошад, пас ба Қазоқистон муяссар гардид, ки аз ташаннучи дохилӣ пешгирӣ намояд ва дар заминаи арзишҳои муштарак барои ташаккули ҷомеаи бисёрмиллиятӣ шароит фароҳам орад.

Муштаракоти дигари рушди кишварҳо дар марҳалаи аввали истиқлоли сиёсӣ ин таҳкими давлатдории миллӣ мебошад, ки бо ташаббуси бевоситаи сарварони давлатҳо – Эмомалӣ Раҳмон ва Нурсултон Назарбоев сурат гирифт.

Пешбурди сиёсати хориҷии бисёрсамта, истиқрори муносибатҳои дипломатӣ бо кишварҳои ҷомеаи ҷаҳонӣ ва узвият дар созмонҳои бонуфузи байналхалқӣ ва минтақавӣ аз асли таҳкими нуфузи кишвар дар саҳнаи ҷаҳонӣ ва муаррифии арзишҳои таърихӣ, фарҳангӣ ва дастовардҳои кишвар дар арсаи байналхалқӣ бармеояд.

Чорум, сиёсати хориҷии бисёрсамта зарурати айниё ба шумор меравад, ки дар тӯли солҳои истиқлол дар роҳи воридшавии арзандаи кишварҳо ба ҷомеаи ҷаҳонӣ, муаррифии онҳо ҳамчун давлати ташаббускор ва муваффақ мусоидат намуд.

Бояд дар назар дошт, ки сиёсати бисёрсамта ба моҳияти фарогирӣ ва ташаббускорӣ аз дипломатияи бисёрҷониба тафовути кулӣ дорад. Дар қиёс бо дипломатияи бисёрҷониба, ки роҳандозии ҳамкориҳои бисёрҷониба бо созмонҳову ниҳодҳои минтақавию байналмилалиро ифода менамояд, сиёсати бисёрсамтаи хориҷӣ омодагии кишварҳоро барои истиқрор ва густариши робитаҳои дӯстона ва эътирофу эҳтироми манфиатҳои тарафайнро дар асоси баробарӣ ва ҳамкориҳои мутақобилан судманд бо ҳамаи кишварҳои дуру наздикро инъикос мекунад.

Роҳандозии сиёсати бисёрсамта бештар барои ҳифзи манфиатҳои миллии кишвар, ҷалби бештари сармоя, татбиқи муассири ислоҳоти иқтисодӣ ва болоравии сатҳи зиндагии мардуми кишвар шароити муносиб фароҳам меорад.

Пешбурди самараноки сиёсати бисёрсамтаи хориҷӣ сатҳи вобастагии кишварро аз қудратҳои ҷаҳонӣ коҳиш дода, барои роҳандозии ҳамкориҳои мутақобилро бо тамоми кишварҳои ҷомеаи ҷаҳонӣ замина фароҳам меорад.

Сиёсати бисёрсамтаи Тоҷикистон ва Қазоқистон воқеъбинона мебошад, зеро имкон фароҳам меорад, ки тавозуни қудрат дар минтақа риоя гардида, ҳамзамон манфиатҳои миллӣ таъмин карда шаванд. Чунин сиёсат на танҳо афзалиятҳои ҷумҳурӣ, балки манфиатҳои кишварҳои минтақа ва тамоми ҷомеаи ҷаҳониро ба назар мегирад.

Панҷум, раванди ташаккули ҳамкориҳои Тоҷикистону Қазоқистон дар замони истиқлол бо назардошти зарурати таърихӣ барқарор шуд, ки моҳияти он дар мавқеи ҷуғрофии кишварҳо, манфиатҳои муштаракӣ сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ ифода меёбад. Дар даврони истиқлол ҳамкориҳои кишварҳо марҳалаи барқароршавӣ, ташаккул ва таҳаввулро сипарӣ намуд. Ҳар як давра вижагиҳои хос, раванд ва натиҷаҳои мушаххас дорад. Маҳз рушди тадриҷии муносибатҳо

дар марҳалаҳои муайян барои гузариш ба сатҳи воқеан нав шарикӣ стратегӣ замина гузошт.

Шашум, дар марҳалаи таҳаввули ҳамкориҳои мутақобила тамоми нишондодҳои сатҳӣ ва сифати ҳамкориҳо дар соҳаҳои мухталиф боло рафта, ки ин аз дурнамои мусбӣ муносибати кишварҳо дар қаринаи тағйирёбии вазъи ҷаҳонӣ ва пешбурди сиёсати бисёрсамта шаҳодат медиҳад. Новобаста аз интихоби асли бисёрсамта, дар сиёсати хориҷӣ моҳияти ҳусни ҳамҷаворӣ нисбат ба якдигар боқӣ монд ва таҳаввули тадриҷӣ ҳамкориҳои мутақобила ва рафъи муштараки монеаҳои мавҷуда, омили умқи равобитаи муфиди ҷонибҳо ва дурнамои ояндадори ҳампаймонӣ гардид [1-М].

Шиддати рақобатҳои геополитикӣ, афзоиши низоъҳои байналмилалӣ ва самтгирии кишварҳо дар арсаи байналмилалӣ зарурати интихоби афзалияти сиёсати хориҷиро барои кишварҳои миллӣ тақозо менамояд. Интихоби сиёсати хориҷии бисёрсамта барои кишварҳо дар баробари фароҳам овардани имкониятҳои истифодаи самарноки зарфияти иқтисодӣ, сарватҳои табиӣ ҷиҳати рушди устувор ва фурсатҳои муаррифӣ дар сахнаи ҷаҳонӣ, зарурати риояи тавозун дар ҳақморӣ бо қудратҳои ҷаҳонӣ ва пайгирӣ аз асли воқеиятро пеш гузошта, масъулияти сарварони кишварҳо ва тамоми кормандони хизмати дипломатиро дар масъалаи сарнавишти халқҳо ва таъмини ҳадафҳои стратегӣ бештар месозад.

Ҳафтум, бисёрсамта, ҳамчун усули асосии сиёсати хориҷии кишварҳо ҳадафи созандаи худро нишон дод ва исбот намуд, ки усули ягонаи дурусти бақо дар фазои геополитикии муосир ба шумор меравад. Зиеда аз он, маҳз дар қаринаи чунин сиёсат комёбиҳои ба даст омаданд, ки дар таърихи давлатдории кишварҳо беназир мебошанд. Маҳз ин дастовардҳо барои муаррифӣи кишварҳо дар сахнаи ҷаҳонӣ, касби мақоми шоиста, пешбурди сиёсати хориҷии бисёрсамта ва рушди устувори ҳар ду давлат мусоидат намуданд [5-М].

II. ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲО

- тақвияти ҳамкориҳои Тоҷикистон ва Қазоқистон дар доираи дӯҷониба ва дар ҷаҳорҷӯбаи созмонҳои фарогир ҷиҳати ҳамоҳанг сохтани манфиатҳои умумӣ ва мавқеи кишварҳо дар баробари равандҳои ҷаҳонишавӣ ва хатарҳои муосир;

- бо дарназардошти вазъи тағйирёбандаи минтақа ва ҷаҳон бояд дар доираи ниҳодҳои минтақавӣ ва ҷаҳонӣ кишварҳо талоши худро дар самти таъмини амнияти минтақавӣ ва рушди устувори он, пешбурди дипломатияи бисёрсамта ҳамоҳанг созанд, ваҳдати минтақавиро бо назардошти мановфеи кишварҳо тақвият бахшанд;

- омӯзиши дастовардҳои кишварҳо дар самти таҳкими анъанаҳои давлатдорӣ, тавсеаи равобит бо ниҳодҳои фарҳангӣ-иҷтимоии тоҷикон дар Қазоқистон ва қазоқҳо дар Тоҷикистон. Ҳар ду кишвар таҷрибаи самарабахши ҳамкорӣ дар самти ваҳдати ҷомеа ва кор бо намояндагони миллатҳоро дар минтақа дорад, омӯзиш ва мубодилаи дастовардҳои барои ҳамбастагии ҷомеа ва истифодаи он дар самти рушди устувор муассир арзёбӣ мешавад;

- дар ҷаҳорҷӯбаи мубодилаи таҷриба омӯзиш ва баррасии афзалият ва хатарҳои эҳтимолии татбиқи бисёрсамта, ба инобат гирифтани шиддати вазъи байналхалқӣ ва рақобати қудратҳо, ҷиҳати пешгирии вобастагии шадид аз як қутб ва роҳ надодан ба табдили кишвар ба сахнаи барҳӯрди қудратҳо. Нигоҳ доштани тавозун дар муносибат бо қудратҳои ҷаҳонӣ ва таҳкими платформаи ҳамкории минтақавӣ ҷиҳати расидан ба сатҳи баланди ҳампаймонӣ;

- ҷамоҳанг сохтани амалҳои кишварҳо дар самти умқи ҳамгироии минтақавӣ, таҳлили пешниҳодҳои кишварҳо ва истифодаи ҷанбаҳои самараноки онҳо дар амал;

- Таҳкими машваратҳои умури идорӣ, ба хусус дар самти Вазоратҳои қорҳои хориҷӣ доир ба мавқеи ягонаи кишварҳо ва воқуниши онҳо ба масъалаҳои байналхалқӣ;

- таҳлили хатарҳои муосир ва сатҳи таъсиргузори онҳо дар минтақа, кишварҳои миллӣ ҷиҳати умқи ҳамбастагӣ дар самти таъмини амнияти минтақавӣ ва амалҳои дастаҷамбӣ;

- густариши бештари ҳамкорӣ ва мубодилаи таҷриба, фароҳам овардани имконияти истифодаи таҷрибаи яқдигар дар самти роҳандозии сиёсати хориҷӣ ва рушди ҳадамоти дипломатӣ;

- ташкили курсҳои муштаракӣ тақмили ихтисоси қормандони ҳадамоти дипломатӣ ва давлатӣ ҷиҳати мубодилаи дастовардҳо ва омӯзиши таҷрибаи кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон;

- таъсиси ниҳоди омӯзиши моҳият ва махсусиятҳои сиёсати хориҷии кишварҳои Осиёи Марказӣ ва ҷамоҳангии амали барномаи сиёсати хориҷӣ ва мубодилаи таҷрибаи онҳо дар назди Маркази тадқиқоти стратегии назди президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- қорӣ намудани курсҳои махсуси таълимӣ вобаста ба асосҳои сиёсати хориҷии кишварҳо, қиёс ва натиҷагирии дастовардҳо дар ин самт;

- истифодаи онҳо дар амалияи хизмати дипломатӣ барои қормандони низоми вазорати қорҳои хориҷӣ ва тахассусҳои марбути макотиби олии ҷумҳурӣ.

II. Феҳристи интишороти муаллиф

Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи ҚОА назди

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъб расидаанд:

[1-М]. Комилов, Н. Таҳаввули сиёсати хориҷии Тоҷикистону Қазоқистон нисбат ба Чин (дар радифи лоиҳаи «Як камарбанд – як роҳ») [Матн] / Н. Комилов, А. Шарипов // Паёми Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон. – 2021. – №3 (92). – С.272-279.

[2-М]. Комилов, Н. Натиҷа ва дастовардҳои самти нави сиёсати хориҷии Тоҷикистон ва Қазоқистон оғози асри XXI [Матн] / Н. Комилов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2022. – №5. – С.69-78.

[3-М]. Комилов, Н. Ташаккули сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қазоқистон дар охири асри XX [Матн] / Н. Комилов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2021. – №7. – С.6-42.

[4-М]. Комилов, Н. Марҳалаҳои асосии ташаккули ҳамкориҳои Тоҷикистон ва Қазоқистон дар даврони истиқлол [Матн] / Н. Комилов, А. Шарипов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2022. – №1. – С.54-63.

[5-М]. Комилов, Н.И. Тағйирёбии вазъи минтақа ва зарурати ташаккули сиёсати хориҷии бисёрсамта дар ибтидои асри XXI [Матн] / Н.И. Комилов // Паёми Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон. – 2022. – №4 (99). – С.88-95.

[6-М]. Комилов, Н. Ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҷумҳурии Қазоқистон баъди пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ [Матн] / Н. Комилов // Паёми ДДОТ ба номи С. Айни. – 2020. – №6 (89). – С.288-292.

[7-М]. Комилов, Н.И. Ҳолат ва дурнамои рушди сиёсати бисёрсамтаи Тоҷикистон ва Қазоқистон дар шароити муосир [Матн] / Н. Комилов, А. Шарипов // Паёми ДДК ба номи А.Рӯдакӣ. – 2023. – №1 (30). – С.209-308.

Дар дигар нашрияҳо:

[8-М]. Комилов, Н. Основные этапы сотрудничества Республики Таджикистан с Республикой Казахстан [Текст] / Н. Комилов, А. Шарипов // Логистика и дипломатия. Сборник материалов международной научно-практической конференции (3 декабря 2021 г.). – Алматы: ТОО Асыл кітап, 2022. – С.169-181.

[9-М]. Комилов, Н. И., Каримзода И.С. Таъсири хатарҳо ба вазъи минтақа ва ташаккули сиёсати хориҷии бисёрсамтии Тоҷикистон дар шароити муосир [Матн] / Н. И. Комилов, И.С. Каримзода // Конференсияи байналмилалӣ илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи «Нақш ва мақоми Осиёи Марказӣ дар низоми нави муносибатҳои байналмилалӣ». – Кӯлоб, 2023. – С.87-93.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ
ТАДЖИКИСТАН
КУЛЯБСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ АБУАБДУЛЛОХ РУДАКИ**

На правах рукописи

УДК: 9таджик+32+327+9каз(574)

ББК: 63.3(2таджик)+66.49+66.5(2)+66.4(06)

К-65

КОМИЛЗОДА НАСИМ ИБРОХИМ

АВТОРЕФЕРАТ

**СТАНОВЛЕНИЕ МНОГОВЕКТОРНОЙ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН И РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В
ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ(1991-2021 гг.)**

Специальность: 07.00.15 – История международных отношений и
внешней политики (исторические науки)

ДИССЕРТАЦИЯ

на соискание ученой степени кандидата исторических наук

**Научный руководитель:
кандидат исторических наук,
доцент Шарипов А.Н.**

Куляб – 2024

Диссертация выполнена на кафедре международных отношений Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки.

Научный руководитель: Шарипов Амриддин Нуридинович – кандидат исторических наук, доцент, заведующий кафедрой международных отношений Таджикского национального университета

Официальные оппоненты: Комилова Хосият Гуфроновна – доктор исторических наук, профессор начальник отдела науки инновации международных связей и издательской деятельности филиала Московского государственного университета имени М.В.Ломоносова в городе Душанбе

Бобозода Фаридун Толибджон – кандидат исторических наук, и.о. доцента кафедры дипломатии и политики Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан

Ведущая организация: Российско Таджикский славянский университет

Защита состоится «02» апреля в 2025 году на заседании диссертационного совета 6D КОА - 024 по защите диссертаций на соискание ученой степени кандидата наук и доктора исторических наук при Таджикском национальном университете (Республика Таджикистан 734025, г. Душанбе, проспект Рудаки, 17).

С диссертацией и авторефератом можно ознакомиться в центральной библиотеке Таджикского национального университета (734025, г. Душанбе проспект Рудаки, 17) на официальном сайте Таджикского национального университета ([https:// tnu/](https://tnu/)).

Автореферат разослан « ____ » _____ 2025 года.

Ученый секретарь
Диссертационного совета, к.и.н. Умаров А.К.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Одним из главных проблем, с которой столкнулись государства Центральной Азии после приобретения политической независимости, была проблема формирования внешней политики и дипломатической службы. Несмотря на то, что в годы советской власти союзными республиками был накоплен большой опыт экономического и хозяйственного взаимодействия, но разработку внешней политики новые независимые государства начали без необходимого опыта. В этом контексте, определение сущности и содержания ключевых направлений внешней политики могло способствовать укреплению основ государственности новых независимых стран.

Внешняя политика стран Центральной Азии, особенно Республики Таджикистан и Республики Казахстан, сформировалась на базе 70-летней интеграции в политическую и экономическую систему Советского Союза, где их экономика, энергетика, промышленность и сельское хозяйство были тесно взаимосвязаны. После распада Советского Союза, перед странами Центральной Азии встал вопрос определения внешнеполитических приоритетов и ориентир, необходимости установления, в первую очередь, дипломатических отношений со странами постсоветского пространства. В то же время современные вызовы, отсутствие регулярной армии, экономический и политический кризис, а также социальные проблемы, возникшие после обретения независимости, сформировали внешнеполитический курс двух стран, направленный на поддержание тесного межгосударственного сотрудничества в экономических, культурных и политических сферах с постсоветскими республиками. Особое внимание уделялось Российской Федерации, ставшей ключевым союзником для этих государств.

В первые годы независимого развития одним из основополагающих направлений внешней политики Таджикистана и Казахстана было развитие связей с Россией и государствами СНГ. С ухудшением экономической ситуации в России и ослабления её инвестиционного потенциала, наблюдалось снижение степени влияния России на процессы экономических реформ в странах Центральной Азии, в том числе в Таджикистане и Казахстане.

Повышение политического авторитета и рост экономического влияния стран региона на международной арене, повышенный интерес мировых держав к Центральной Азии из-за её значительных природных ресурсов и транзитной роли, начала антитеррористической операции стран Запада в Афганистане, а также привлечение прямых инвестиций для реализации экономических реформ, отражающих национально-культурные ценности народов, обусловили необходимость провозглашения политики «открытых дверей». С начала нового тысячелетия Таджикистан и Казахстан практически перешли к многовекторной политике.

При этом углубление региональной интеграции как приоритетное направление внешней политики стран в условиях развития государственной независимости становилось очевидным. Республика Казахстан занимает важное

место во внешней политике Республики Таджикистан, и Президент страны всегда считает сотрудничество Таджикистана с этой страной важным фактором развития многовекторной политики. Выступая на XVIII сессии Верховного Совета Республики Таджикистан глава государства Глава государства в числе пяти приоритетных сегментов внешней политики страны отметил развитие связей с государствами Централазиатского региона, составной частью которого является Казахстан, «стремящиеся к экономическому и политическому единству»¹. Такая высокая оценка свидетельствует о том, что сотрудничество с Казахстаном является ключевым направлением во внешней политике Таджикистана, и с каждым годом оно крепнет на принципах взаимопонимания, дружбы и добрососедства в регионе.

Приоритетное направление внешней политики Республики Таджикистан по отношению стран Центральной Азии четко выражено во всех внешнеполитических документах, в выступлениях Лидера нации с внутренних и внешних трибун и ежегодных посланиях парламенту страны².

Несомненно, Казахстан с учетом лидирующей роли в Центральной Азии, в отношениях между странами СНГ и на международной арене, высокого научно-технического и экономического потенциала, ведения конструктивной и многоцелевой внешней политики, а также многовековых добрососедских связей между двумя народами, занимает доминирующую роль во внешней политике Республики Таджикистан в качестве стратегического партнера, не только в сфере экономического и культурного сотрудничества, но и в вопросах обеспечения региональной безопасности³.

Следует отметить, что процесс формирования внешней политики стран в период независимости в связи со сложными кризисными условиями системы международных отношений имеет большое сходство с точки зрения продвижения стратегических и национальных целей. Провозглашение Таджикистаном политики «открытых дверей» и многовекторной политики Казахстана также было связано с процессами формирования новой системы международных отношений на рубеже нового тысячелетия и необходимостью развития взаимного сотрудничества со странами мирового сообщества.

На основании анализа научной литературы по исследуемому вопросу можно отметить, что важность изучения проблемы формирования многовекторной внешней политики Таджикистана и Казахстана, которая проявляется в следующих моментах:

- изучение сущности внешней политики Республики Таджикистан и Республики Казахстан позволяет сравнить этапы развития и достижения, а

---

¹ Дипломатияи Тоҷикистон [Матн]: дирӯз ва имрӯз / зери назари Ҳ. Зарифӣ. – Душанбе: Ирфон, 2009. – Ҷ.1. – С.16.

² Концепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Манобеи электронӣ]: бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 январи соли 2015, №332 тасдиқ шудааст. – Низоми дастрасӣ: <https://www.mfa.tj/tg/main/view/4255/konsepsiyai-sijosati-khorijii-jumhurii-tojikiston> (санаи мурочиат 20.10.2021).

³ Саидов, З. Основные внешнеполитические интересы Таджикистана на рубеже веков [Текст] / З. Саидов. – 4-е, доп. изд. – Душанбе: Контраст, 2011. – С.33.

также способствует дальнейшему развитию сотрудничества как основы принятия положительного опыта друг друга;

- использование экономического и производственного потенциала, и привлечение инвестиционных проектов Казахстана для успешной реализации реформ отдельных отраслей экономики страны и реализации Национальной стратегии развития Республики Таджикистан;

- координация идей и инициатив в региональной внешней политике для создания условий для развития интеграционных процессов в Центральной Азии и обеспечения безопасности региона коллективными усилиями;

- необходимость понимания современных угроз и разработка предложений и совместных инициатив по их предотвращению на начальных этапах;

- возможность изучения достижений друг друга, потенциальных перспектив их использования в условиях развития национальной экономики и укрепления потенциала ведущих внешнеполитических институтов и дипломатических служб;

Степень научной разработанности темы исследования. Вопросы развития многовекторной внешней политики Таджикистана и Казахстана в годы независимости (1991-2021гг.) находятся в центре внимания ученых Таджикистана, стран Центральной Азии, научных школ и центров постсоветских и западных стран.

Несмотря на то, что отдельные аспекты исследуемой темы рассматривались в ряде научных статей и диссертаций, они не в полной мере отражают основные аспекты формирования внешней политики двух стран. С другой стороны, сравнительный анализ вопросов формирования внешней политики Таджикистана и Казахстана не проводился в обобщенной и исчерпывающей форме для изучения общих и конкретных вопросов. Поэтому возникла необходимость проведения комплексного сравнительного исследования в этой области и подготовки диссертационного исследования.

Для достижения поставленных целей и анализа использованной литературы их можно разделить на следующие группы:

В первую группу вошли исследования ученых, политиков и экспертов изучавших различные аспекты становления дипломатии и внешней политики Республики Таджикистан¹.

В книге Х. Зарифи² отражена многовекторная политика Республики Таджикистан и ее сотрудничество с отдельными странами и международными организациями, а в изданных под его редакцией книгах, посвященных прошлому и настоящему таджикской дипломатии - новой странице таджикской дипломатии, роли Основателя мира и национального согласия – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона как основоположника внешней политики.

---

¹ Дипломатияи Тоҷикистон [Матн]: дирӯз ва имрӯз / зери назари Х. Зарифӣ. – Душанбе: Ирфон, 2009. – Ҷ.1. – 296 с.

² Зарифи, Х. Многовекторная дипломатия Таджикистана [Текст] / Х. Зарифи. – Душанбе, 2010. – 352 с.

В работах З. Саидзода¹ рассмотрены вопросы межгосударственных отношений Таджикистана с зарубежными странами в двустороннем и многостороннем формате, внешняя политика Президента Эмомали Рахмона, современные этапы становления внешней политики, актуальные вопросы независимости и внешней политики Таджикистана. Следует подчеркнуть, что в данной работе анализированы различные аспекты развития сотрудничества Республики Таджикистан со странами региона, в том числе с Республикой Казахстан, теоретические вопросы развития внешней политики и специфика внешней политики Республики Таджикистан.

В работе Т. Назарова и А. Сатторзода² нашло отражение сущность современной таджикской дипломатии и правовые основы ее формирования, в трудах А. Сатторзода³ подробно рассмотрены актуальные вопросы внешней политики Республики Таджикистан, ее многовекторный характер в контексте сохранения национального единства.

В книгах, опубликованных под редакцией С. Аслова⁴, осыячена краткая история 30-летней внешней политики Республики Таджикистан, успехи и достижения на международной арене, инициативы страны по глобальным проблемам и сотрудничество со странами мира в двусторонней и многосторонней форме.

В целом, вышеуказанные работы послужили надежной теоретической основой для определения сущности внешней политики Таджикистана, этапов ее развития, роли Эмомали Рахмона в формировании и проведении внешней политики.

Во вторую группу вошли работы казахстанских исследователей, посвященных анализу внешней политики, ее сущности и этапов развития.

---

¹ Саидов, З. Межгосударственные отношения Республики Таджикистан в двустороннем формате [Текст] / З. Саидов. – Душанбе, 2001. – 112 с.; Ҳамон муаллиф. Внешняя политика Президента Рахмонова [Текст] / З. Саидов. – Душанбе, 2000. – 162 с.; Ҳамон муаллиф. Внешняя политика Республики Таджикистан на современном этапе [Текст] / З. Саидов. – Душанбе, 2006. – 560 с.; Ҳамон муаллиф. Политика открытых дверей [Текст] / З. Саидов. – Душанбе, 2003. – 224 с.; Ҳамон муаллиф. Внешняя политика Таджикистана в период его становления как суверенного независимого государства (1992-2004 гг.) [Текст] / З. Саидов. – Душанбе, 2010. – 446 с.; Ҳамон муаллиф. Таджикистан [Текст]: межгосударственные отношения в период становления внешней политики / З. Саидов. – 4-е, доп. изд. – Душанбе, 2012. – 628 с.; Саҳифаи нави дипломатияи тоҷик [Матн] / зери таҳрири умумии Ҳ. Зарифӣ. – Душанбе: Ирфон, 2013. – 160 с.; Сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар масири истиқлолият [Матн] / зери назари Ҳ. Зарифӣ. – Душанбе: Ирфон, 2011. – 340 с.; 25 қадам дар паҳнои олам [Матн] / зери назари С. Аслов. – Душанбе: Ирфон, 2016. – 220 с.; Эмомалӣ Раҳмон – бунёдгузори сиёсати хориҷии Тоҷикистон [Матн] / зери таҳрири умумии Ҳ. Зарифӣ. – Душанбе, 2012. – 272 с.; Назриев, Д. Республика Таджикистан [Текст]: история независимости год 1991-й / Д. Назриев, И. Саттаров. – Душанбе: Ирфон, 2002. – Т.1. – 336 с.; Ҳамон муаллиф. Республика Таджикистан [Текст]: история независимости год 1992-й / Д. Назриев, И. Саттаров. – Душанбе: Ирфон, 2005. – Т.2. – 337 с.; Ҳамон муаллиф. Республика Таджикистан [Текст]: история независимости год 1993-й / Д. Назриев, И. Саттаров. – Душанбе: Ирфон, 2006. – Т.3. – 903 с.

² Назаров, Т. Дипломатияи муосири тоҷик [Матн] / Т. Назаров, А. Сатторзода. – Душанбе: Ирфон, 2006. – 224 с.

³ Сатторзода, А. Актуальные проблемы внешней политики Таджикистана [Текст]: многовекторность в действии / А. Сатторзода. – Душанбе, 2014. – 520 с.; Ҳамон муаллиф. Арзишҳои ваҳдати миллӣ [Матн] / А. Сатторзода. – Душанбе, 2017. – 252 с.

⁴ 25 қадам дар паҳнои олам [Матн] / зери назари С. Аслов. – Душанбе: Ирфон, 2016. – С.170.

Коллективная работа К.И. Байзаковой, Ф.Т. Кукеевой, М.Ш. Губайдуллиной¹ посвящена анализу сущности, содержания и этапов развития внешней политики Казахстана.

В книгах К. Токаева² проанализированы сущность и этапы развития внешней политики, вопросы становления дипломатической службы Казахстана, основные направления внешней политики страны в условиях глобализации, цели внешней политики государства в период независимости. Стоит подчеркнуть, что, принимая во внимание его опыт как крупного государственного деятеля, привлечение широкого круга нормативно-правовых актов по внешней политике Казахстана, работы К. Токаева включены в первую группу источников.

В трудах Б.К. Султанова³ проанализирована роль Казахстана в современном мире, реалии и перспективы, 20 летняя история независимости страны, достижения в области внешней политики, проблемы защиты национальных интересов на современном этапе развития страны, приоритеты внешней политики Казахстана.

Проблемы центральноазиатской интеграции в начале нового тысячелетия, общие черты и различия в процессах интеграции и перспективы ее развития рассмотрены в книге С.К. Кушкумбаева⁴.

Лапин Н.С.⁵ проанализировал роль первого Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева в формировании исторической идеологии казахов и одновременно отразил его вклад в формировании ценностей внешней политики, определяя ее основные направления.

Вопросы истории Казахстана и Центральной Азии, их место в мировой истории рассмотрены в работе М.Т. Лаумулина⁶, который также дал характеристику основных этапов развития казахской государственности, сравнил прошлую историю с современностью, определил роль внешней политики в новой системе государственности.

Материалы данной группы в качестве научно-теоретической основы позволили автору правильно оценить сущность внешней политики Казахстана и этапы ее развития, особенно пройденный 30-летний путь, проанализировать основные направления внешней политики, достижения и существующие проблемы во внешней политике двух стран.

---

¹ Внешняя политика Республики Казахстан [Текст]: учебник / под общ. ред. К.И. Байзакова, Ф.Т. Кукеева, М.Ш. Губайдуллина и др. – Алматы: Қазақ университети, 2006. – 303 с.

² Дипломатическая служба Республики Казахстан [Текст]: учеб. пособие / под общ. ред. К.К. Токаева. – Алматы: Эдельвейс, 2004. – 543 с.; Казахстан в современном мире: реалии и перспективы [Текст]. – Алматы: КИСИ, 2008. – 348 с.

³ Казахстан: 20 лет независимости [Текст]: монография / под общ. ред. Б.К. Султанова. – Алматы: КИСИ, 2011. – 408 с.; Современное экономическое развитие Казахстана [Текст]: отраслевые, региональные, внешнеэкономические приоритеты / под общ. ред. Б.К. Султанова. – Алматы: КИСИ, 2011. – 236 с.

⁴ Казахстан в современном мире: реалии и перспективы [Текст]. – Алматы: КИСИ, 2008. – 348 с.; Кушкумбаев, С.К. Центральная Азия на путях интеграции [Текст]: геополитика, этничность, безопасность / С.К. Кушкумбаев. – Алматы: Издательский дом Казахстан, 2002. – 196 с.

⁵ Лапин, Н.С. Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев и формирование исторического сознания казахстанцев [Текст] / Н.С. Лапин. – Астана: БиКА, 2017. – 296 с.

⁶ Лаумулин, М.Т. История Казахстана и Центральной Азии в мировой ориенталистике [Текст]: к 550-летию Казахского ханства / М.Т. Лаумулин. – Астана: КИСИ, 2015. – Ч.1. – 416 с.

Третью группу составляют диссертационные исследования, посвященные конкретным аспектам сотрудничества Таджикистана и Казахстана.

В диссертации А. Шарипова¹ затронуты актуальные вопросы таджикско-казахстанского сотрудничества в первые 15 лет независимости. Автор исследовал взаимоотношение двух народов со времен средневековья и на конкретных фактах показал процесс динамичного развития и их выхода на новый качественный уровень в эпоху независимости.

Диссертация С. Шарипова² посвящена анализу особенностей развития отношений Таджикистана и Казахстана в начале XXI века (2001-2016 гг.). В ней исследователь акцентировал внимание на особенности внешней политики стран, в том числе на сущность политики «открытых дверей» Республики Таджикистан и многовекторной политики Казахстана.

Диссертация Н. Файзова³, посвященная рассмотрению культурного сотрудничества Республики Таджикистан со странами Центральной Азии, отражает важные аспекты развития научного и культурного сотрудничества с Казахстаном на двустороннем и многостороннем уровне.

Диссертация М. Бабаяна⁴ посвящена исследованию научного и культурного сотрудничества Республики Таджикистан с Кыргызстаном и Казахстаном в 60-80-е годы XX века.

В диссертации Ф. Бобозода⁵, наряду с исследованием истории возникновения и становления сотрудничества Таджикистана и Узбекистана, отражены актуальные вопросы внешней политики стран Центральной Азии, вопросы демаркации границ в регионе и их влияние на межгосударственные отношения, многосторонние региональные инициативы, которые, в целом, касаются состояния и перспектив сотрудничества с Казахстаном.

Научная работа Д. Фармоновой⁶ посвящена рассмотрению вопросов политического, экономического и культурного сотрудничества Республики Таджикистан со странами Центральной Азии, содержащая большой объем фактического материала для исследования вопросов сотрудничества Таджикистана и Казахстана за двадцать лет независимости.

---

¹ Шарипов, А.Н. Дипломатические, торгово-экономические и культурные взаимоотношения Таджикистана с Казахстаном (1991-2006 гг.) [Текст]: дисс... канд. истор. наук / Шарипов Амриддин Нуридинович. – Душанбе, 2011. – 196 с.; Файзов, Н.Н. Ҳамкориҳои илмӣ-фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар даври истиқлолият [Мант]: дисс... ном. илм. таърих / Файзов Некруз Наврузович. – Душанбе, 2019. – 188 с.

² Шарипов, С.С. Особенности развития взаимоотношений Таджикистана с Казахстаном в начале XXI века (2001-2016 гг.) [Текст]: дисс... канд. истор. наук / Шарипов Сайхонид Сафармадович. – Душанбе, 2021. – 196 с.

³ Файзов, Н.Н. Ҳамкориҳои илмӣ-фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар даври истиқлолият [Мант]: дисс... ном. илм. таърих / Файзов Некруз Наврузович. – Душанбе, 2019. – 188 с.

⁴ Бабаян, М.Ш. Научные и культурные связи Республики Таджикистан с Республиками Кыргызстан и Казахстаном в 60-80-е годы [Текст]: дисс... канд. истор. наук / Бабаян Мариэтта Шагеновна. – Душанбе, 1995. – 211 с.

⁵ Бобозода, Ф.Т. История становления и развития взаимоотношения Таджикистана и Узбекистана в годы независимости (1991-2006) [Текст]: дисс... канд. истор. наук / Бобозода Фаридун Толибджон. – Душанбе, 2016. – 176 с.

⁶ Фармонова, Д.Ж. Политическое, экономическое и культурное сотрудничество Республики Таджикистан с государствами Центральной Азии в период независимости (1992-2007 гг.) [Текст]: дисс... канд. истор. наук / Фармонова Дилрухсор Жумабоевна. – Худжанд, 2012. – 186 с.

В докторской диссертации К. Токаева¹ конкретно отражаются особенности внешней политики Казахстана, ее начальные этапы, приоритеты развития отношений со странами мирового сообщества и перспективы их развития в начале XXI века.

Досманбетова А.² в своем исследовании в основном рассматривает вопросы приоритетов и перспектив развития экономического сотрудничества между Казахстаном и Таджикистаном.

В своей диссертации Р. Гирфанов³ исследует внешнюю политику Республики Казахстан с точки зрения обеспечения региональной и глобальной безопасности. Автор на основе методов политологического анализа затрагивает актуальные вопросы внешней политики Казахстана в области обеспечения региональной безопасности, взаимодействия со странами региона, роль коллективных структур по обеспечению безопасности – Организации Договора о коллективной безопасности (ОДКБ) и Шанхайской организации сотрудничества (ШОС).

Фаизова Р.⁴ в своем исследовании, рассматривая роль Республики Казахстан в интеграционных процессах на постсоветском пространстве, большое внимание уделяет анализу последствий распада Советского Союза, становления внешней политики и роли Казахстана в процессах интеграции в регионе, развития и углубления сотрудничества между странами.

В диссертации А. Уразаевой⁵ исследована роль народной дипломатии в продвижении внешнеполитических интересов Республики Казахстан, в рамках которой, рассмотрены вопросы становления дипломатии, задачи внешней политики, интересы страны и ее приоритетные направления.

Материалы этой группы позволили автору анализировать состояние и перспективы развития многостороннего сотрудничества между странами на разных этапах, характер и степень влияния региональных интеграционных процессов на развитие отношений между странами.

Четвертая группа включает научные публикации отечественных и зарубежных ученых, посвященных различным аспектам формирования внешней политики стран, этапов развития дипломатической службы и внешнеполитических органов, развитию сотрудничества со странами мира, приоритетным направлениям международных отношений и сотрудничества Таджикистана и Казахстана.

---

¹ Токаев, К.Т. Внешняя политика Республики Казахстан в период становления нового мирового порядка [Текст]: дисс... д-ра полит. наук / Токаев Касым-Жомарт Кемелевич. – М., 2001. – 440 с.

² Досманбетова, А.С. Двусторонние экономические отношения Республики Казахстан и Республики Таджикистан: приоритеты и перспективы [Текст]: автореф. дисс... канд. эконом. наук / Досманбетова Алия Серикбаевна. – Алматы, 2007. – 26 с.

³ Гирфанов, Р.М. Внешняя политика Республики Казахстан в контексте обеспечения глобальной и региональной безопасности (политологический анализ) [Текст]: дисс... д-ра философии (PhD) 23.00.00 – политические науки / Гирфанов Ринат Марсович. – Астана, 2010. – 140 с.

⁴ Фаизова, Р.С. Роль Республики Казахстан в интеграционных процессах на постсоветском пространстве (1991-2010 гг.) [Текст]: дисс... канд. истор. наук / Фаизова Рената Сергеевна. – М., 2011. – 201 с.

⁵ Уразаева, А.Т. Роль публичной дипломатии в продвижении внешнеполитических интересов РК на современном этапе [Текст]: дисс... д-ра Phd по профилю / Уразаева Асемгуль Талапкалиевна. – Нур-Султан, 2022. – 200 с.

Коваленко Г.¹ в своей статье определил роль многовекторной внешней политики стран региона, а статья С. Шарипова и А. Шарипова² посвящена анализу состояния и перспектив стратегического партнёрства в системе межгосударственных отношений в регионе, на примере Таджикистана и Казахстана. При этом А. Шарипов³ акцентирует внимание на основные этапы формирования внешней политики Республики Таджикистан и ее приоритеты в отношениях со странами региона.

Анализ вопросов эволюции внешней политики Казахстана в 1991-2015 годах лег в основу статьи Ма Ифэнь⁴.

Многовекторная внешняя политика Казахстана в Центральной Азии стала предметом исследования в статье М. Нематовой⁵.

В целом, эти публикации проливают свет на различные аспекты исследуемой проблемы, наряду с определением сущности внешней политики стран отражают существующие проблемы, а также влияние мировых держав на внешнеполитические приоритеты стран Центральной Азии.

Научные труды и работы во теме диссертации, использованные автором, составили теоретическую основу для исследования истории становления внешней политики, развития ее основных направлений и специфики многовекторной внешней политики Таджикистана и Казахстана.

Источниковедческая база диссертации разделена на следующие группы:

Первую группу источников составляют труды, официальные выступления, ежегодные послания Президентов Республики Таджикистан и Республики Казахстан, в которых наряду с внутренними проблемами отражаются основные направления внешней политики стран, суть внешней политики и особенности и приоритеты стран в многовекторной политике⁶.

---

¹ Коваленко, Г.В. «Многовекторность» Во внешней политике государств Центральной Азии [Текст] / Г.В. Коваленко // Вестник ТНУ. – 2019. – №1. – С.75-79; Лаумулин, М.Т. Внешнеполитическая стратегия Казахстана в современной геополитической обстановке [Текст] / М.Т. Лаумулин // Казахстан в глобальных процессах. – 2009. – №1. – С.88-101.; Нургалиев, Б.К. Нарращивание экономического и инвестиционного сотрудничества приоритетное направление казахстанско-американского взаимодействия [Текст] / Б.К. Нургалиев // Приоритеты казахстанской дипломатии на обслуживании рубеже веков. – М., 2000. – С.201-211.; Идрисов, Е.А. Контуры казахстанской дипломатии до 2020 года. Концепция внешней политики РК на 2014-2020 годы и задачи по ее реализации [Текст] / Е.А. Идрисов // Материалы «круглого стола» (11 апреля 2014 г.). – Алматы, 2014. – С.108-112.; Губайдулина, М.Ш. Принципы и выбор внешнеполитических приоритетов Республики Казахстан в концептуально значимых документах [Текст]: выступление / М.Ш. Губайдулина // Вестник КазНУ. – 2009. – №4. – С.3-8.; Султанов, Б.К. Прикладное значение открытой политики. Концепция внешней политики РК на 2014-2020 годы и задачи по ее реализации [Текст] / Б.К. Султанов // Материалы «круглого стола» (11 апреля 2014 г.). – Алматы, 2014. – С.118.

² Шарипов, С.С. Шарикии стратегӣ дар низоми муносибатҳои байнидавлатӣ дар мисоли Тоҷикистон ва Қазокистон [Матн] / С.С. Шарипов, А.Н. Шарипов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе: Сино, 2019. – №9. – С.173-180.

³ Шарипов, А.Н. Основные этапы формирования внешней политики Республики Таджикистан [Текст] / А.Н. Шарипов // Журнал постсоветские исследования. – М., 2019. – Т.2. – №7. – С.1503-1510.

⁴ Ма Ифэн. Эволюция внешней политики Республики Казахстан в период 1991-2015 [Текст] / Ифэн Ма // Человеческий капитал. – 2019. – №7 (127). – С.18-28.

⁵ Неъматова, М.М. Многовекторная внешняя политика Республики Казахстан в ЦА [Текст] / М.М. Неъматова // Таджикистан и современный мир. – 2009. – №4 (23). – С.40.

⁶ Раҳмонов, Э. Тоҷикистон [Матн]: ҷаҳор соли истиклолият ва худшиносӣ / Э. Раҳмонов. – Душанбе, 1995. – 208 с.; Ҳамон муаллиф. Таджики в зеркале истории [Текст] / Э. Раҳмонов. – Лондон, 1999. – К.1. – 676 с.; Ҳамон муаллиф. Тоҷикон дар оинаи таърих [Матн]: аз Ориён то Сомониён / Э. Раҳмонов. – Душанбе: Ирфон, 2006. – К.3. – 504 с.; Ҳамон муаллиф. Независимость Таджикистана и возрождение нации [Текст]: состоит из 12 томов /

Ко второй группе относятся широкий круг архивных материалов архивных фондов Республики Таджикистан. В диссертации использованы материалы текущих архивов Министерства иностранных дел (МИД), Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан¹.

Архивные материалы по внешней политике послужили важным источником по исследованию сотрудничества Таджикистана и стран Центральной Азии и межгосударственных связей.

В третью группу вошли официальные документы, нормативно-правовые акты внешнеполитической деятельности, соглашения, протоколы и рабочие материалы межправительственных комиссий, действующих на межгосударственном уровне со странами Центральной Азии. Официальные документы в совокупности составляют правовую основу формирования и развития сотрудничества между государствами с момента установления дипломатических отношений.

В четвертую группу входят материалы периодических изданий, официальные сайты глав государств, официальных информационных агентств и международных организаций, связанных с темой диссертации².

сост. С. Фаттоев. – Душанбе, 2006-2017.; Ҳамон муаллиф. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат [Матн]: иборат аз 21 ҷилд. – Душанбе, 2002-2022.; Эмомали Раҳмон о современном мире и основных аспектах внешней политики Республики Таджикистан [Текст] / сост.: З.Ш. Саидов (З.Ш. Сайидзода), М.Р. Камолова. – Душанбе: Контраст, 2019. – 222 с.; Тоҷикистон: даҳ соли истиқлолият, ваҳдати миллӣ ва бунёдкорӣ [Матн]: иборат аз 3 ҷилд / мурағ. С. Фаттоев. – Душанбе, 2001.; Назарбаев, Н.А. В потоке истории [Текст] / Н.А. Назарбаев. – Алматы: Атамұра, 1999. – 296 с.; Ҳамон муаллиф. В сердце Евразии [Текст] / Н. Назарбаев. – Алматы: Жибек жолы, 2010. – 312 с.; Десять лет, равные столетию [Текст]: выступление Н. Назарбаева на Торжественном собрании, посвященном 10-летию независимости РК. – Алматы: Атамұра, 2001. – 112 с.; Ҳамон муаллиф. Евразийский Союз: идеи, практика, перспективы 1994-1997 [Текст] / Н. Назарбаев. – М.: Фонд содействия развитию социальных и политических наук, 1997. – 480 с.; Ҳамон муаллиф. Избранные речи 1989-1991 гг. [Текст] / Н.А. Назарбаев. – Астана: Сарыарка, 2009. – Т.1. – 548 с.; Ҳамон муаллиф. Избранные речи 1991-1995 гг. [Текст] / Н.А. Назарбаев. – Астана: Сарыарка, 2009. – Т.2. – 672 с.; Ҳамон муаллиф. Избранные речи 1995-1998 гг. [Текст] / Н.А. Назарбаев. – Астана: Сарыарка, 2009. – Т.3. – 582 с.; Ҳамон муаллиф. Казахский путь [Текст] / Н. Назарбаев. – Караганда, 2006. – 372 с.; Ҳамон муаллиф. Критическое десятилетие [Текст] / Н.А. Назарбаев. – Алматы: Атамұра, 2003. – 240 с.; Ҳамон муаллиф. Мыслями с народом поделись [Текст] / Н.А. Назарбаев. – Алматы: Мектеп, 2007. – 288 с.; Ҳамон муаллиф. Стратегия становления и развития Казахстана как суверенного государства «Дэуір» [Текст] / Н.А. Назарбаев. – Алма-Ата 1992. – 56 с.; Ҳамон муаллиф. На пороге XXI века [Текст] / Н.А. Назарбаев. – Алматы: Атамұра, 2003. – 256 с.; Ҳамон муаллиф. Ассамблея народов Казахстана [Текст]: сборник докладов на 1-10 сессиях Ассамблеи народов Казахстана / Н.А. Назарбаев. – Астана: Елорда, 2005. – 440 с. (Текст на казах. и русс. яз.); Ҳамон муаллиф. Пять лет независимости Казахстана [Текст] / Н.А. Назарбаев. – Алматы: Казахстан, 1996. – 624 с.; Ҳамон муаллиф. Казахстанско-Российские отношения [Текст]: доклады, выступления, статьи 1991-1997 годы / Н. Назарбаев. – М.: Русский раритет, 1997. – 464 с.; Ҳамон муаллиф. Стратегия независимости [Текст] / Н.А. Назарбаев. – Алматы: Атамұра, 2003. – 312 с.; Ҳамон муаллиф. Эра независимости [Текст] / Н.А. Назарбаев. – Астана, 2017. – 508 с.; Ҳамон муаллиф. Эпицентр мира [Текст] / Н.А. Назарбаев. – Астана: Елорда, 2001. – 294 с.; Токаев, К. Преодоление. Дипломатические очерки [Текст] / К. Токаев. – Алматы: ОАО САК, 2003. – 653 с.; Ҳамон муаллиф. Дипломатия Республики Казахстан [Текст] / К. Токаев. – Астана: Елорда, 2001. – 552 с.; Ҳамон муаллиф. Под стягом независимости. Очерки о в.п. Казахстан [Текст] / К. Токаев. – Алматы: Білім, 1997. – 736 с.; Ҳамон муаллиф. Внешняя политика Казахстана в условиях глобализации [Текст] / К. Токаев. – Алматы, 2000. – 583 с.

¹ Бойгонии чории Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ҳисобот дар фаъолияти солҳои 1992-2020.; Раёсати кишварҳои ИДМ. Бойгонии чории Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

² Сомонаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрас: <http://www.president.tj>.; Сайт Президента Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.akorda.kz/ru>.; Сомонаи расмии Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрас: <https://mts.tj>.; Сайт КИСИ - Казахстанского института стратегических исследований при Президенте РК [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://kisi.kz>.; Сомонаи Вазорати корҳои хориҷии ҚТ [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрас: <https://mfa.tj>.; Сайт Министерства иностранных дел РК [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/qriim?lang=ru>.; Байгарин, М. Внешняя политика

Использованные материалы позволили автору сопоставить информацию СМИ, экспертные заключения и выводы с материалами официальных внешнеполитических ведомств, на основе которых удалось анализировать реальную картину внешнеполитических инициатив двух стран.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Связь диссертации с программами и научными темами (проектами).

Диссертационная работа выполнена в рамках реализации пятилетнего перспективного плана научно-исследовательской работы кафедры международных отношений (ранее кафедра права и международных отношений) Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки на тему «Теоретическо-практические аспекты формирования внешней политики Республики Таджикистан» на 2018-2023 годы.

Цель диссертационного исследования – анализ содержания и особенностей становления многовекторной внешней политики Республики Таджикистан и Республики Казахстан в годы независимости.

Достижение общей цели исследования подразумевает решение следующих задач:

- анализировать основные аспекты и направления внешней политики Республики Таджикистан;
- выявить особенности внешней политики Республики Казахстан в конце XX в.;
- охарактеризовать необходимость формирования многовекторной внешней политики Таджикистана в начале третьего тысячелетия;

Казахстана совершенствуется, оставаясь многовекторной [Электронный ресурс] / М. Байгарин. – Режим доступа: https://www.inform.kz/ru/vneshnyaya-politika-kazahstana-sovershenstvuyetsya-ostavayas-mnogovektornoy_a3550188 (дата обращения: 14.10.2021).; Внешняя политика Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://testent.ru/index/0-93> (дата обращения: 20.05.2021).; Внешняя политика Казахстана второй половины 90-х годов XX – начала XXI веков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://testent.ru/publ/studenty/politologija/vneshnjaja_politika_kazahstana_vtoroj_poloviny_90_kh_godov_khkh_nach_ala_xxi_vekov/54-1-0-2015 (дата обращения: 22.05.2020).; Деловарова, Л.Ф. Некоторые теоретические аспекты многовекторности [Электронный ресурс] / Л.Ф. Деловарова. – Режим доступа: <https://articlekz.com/article/7012> (дата обращения: 26.09.2021).; Линевич, А. Многовекторная внешняя политика – веление времен [Электронный ресурс] / А. Линевич. – Режим доступа: <https://camonitor.kz/31253-mnogovektornaya-vneshnyaya-politika-velenie-vremeni.html> (дата обращения: 16.08.2021).; Калишевский, М. Казахстан: от «многовекторности» внешней политики к «многополярности» [Электронный ресурс] / М. Калишевский. – Режим доступа: www.ferghana.ru/article.php?id=4994 (дата обращения: 27.09.2021).; Лаумулин, М.Т. Многовекторность внешней политики Казахстана - плюсов больше, чем минусов [Электронный ресурс] / М.Т. Лаумулин. – Режим доступа: centrasia.ru/newsA.php?st=1078126740 (дата обращения: 22.09.2021).; Назарбаев, Н.А. Укреплять международные позиции Казахстана [Электронный ресурс] / Н.А. Назарбаев. – Режим доступа: president.kz (дата обращения: 12.04.2021).; Многовекторная внешняя политика Казахстана [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.kazportal.kz/mnogovektornaya-vneshnyaya-politika-kazahstana/> (дата обращения: 12.04.2021).; Основные черты внешней политики Казахстана [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.kazportal.kz/osnovnyie-chertyi-vneshney-politiki-kazahstana/> (дата обращения: 05.10.2021).; Сатторзода, А. Некоторые теоретические аспекты многовекторности во внешней политике государств Центральной Азии [Электронный ресурс] / А. Сатторзода. – Режим доступа: easttime.ru/analitic/1/206.html (дата обращения: 25.04.2021).; Тургамбаев, А. Основные этапы развития внешней политики Республики Казахстан [Электронный ресурс] / А. Тургамбаев. – Режим доступа: <https://interaffairs.ru/jauthor/material/2212> (дата обращения: 29.11.2021).

- определить предпосылки формирования многовекторной внешней политики Казахстана и показать ее эволюцию;
- анализировать основные этапы развития многовекторной внешней политики Таджикистана и Казахстана;
- выявить результаты и достижения нового направления внешней политики государств;
- дать характеристику сложившейся ситуации и перспектив развития многовекторной внешней политики;
- выявить основные проблемы на пути реализации внешней политики и определить приоритетные направления её дальнейшего развития.

Объектом диссертации является исследование истории формирования многосторонней внешней политики Республики Таджикистан и Республики Казахстан в период независимости(1991-2021 гг.).

Предмет диссертационного исследования является основные этапы становления и развития внешней политики Таджикистана и Казахстана и ее эволюция в период независимости.

Методологическая основа диссертации. Методологическую основу диссертационного исследования составляет теория международных отношений. Сложность и многомерность исследуемой темы предопределили использование различных общенаучных (обобщение, анализ, синтез, абстрагирование, исторический) и специальных (сравнительно-исторический, историко-правовой, исторической интерпретации) методов исследования. На основе системного метода выявлены элементы, составляющие в совокупности систему внешней политики государств, определены основополагающие принципы внешней политики как составной части единой государственной политики по защите интересов государства на международном уровне. Хронологические и сравнительно-исторические методы исследования позволили провести всесторонний анализ и изучить проблемы развития и формирования внешней политики и деятельности внешнеполитических органов двух государств на современном этапе.

Теоретические и методологические основы исследования. При написании диссертационного исследования были использованы правовые документы внешнеполитической деятельности, межгосударственные соглашения, выступления официальных кругов стран и труды отечественных и зарубежных ученых, все они связаны с формированием и развитием внешней политики Таджикистана и Казахстана и могут составить теоретическую и методологическую основу исследования.

Сфера исследования. Тема и содержание диссертации соответствуют паспорту Диссертационного совета БДКОА 24 по специальности - 07.00.15 - История международных отношений и внешней политики.

Этапы исследования. Этапы диссертационного исследования включает 2018-2023 годы.

Основную информационную и аналитическую базу исследования составляют Концепции внешней политики Республики Таджикистан и

Республики Казахстан, межгосударственные соглашения, материалы текущих архивов, нормативно-правовые и международные документы. Диссертационное исследование выполнено на кафедре международных отношений Кулябского государственного университета имени А. Рудаки.

Достоверность результатов диссертации обосновываются использованием достоверных сведений официальных источников, объемом исследовательских материалов и сочинений автора. На основе научного анализа были представлены необходимые выводы и рекомендации и выявлены приоритетные направления многовекторной внешней политики Таджикистана и Казахстана.

Научная новизна диссертации выражается в научном рассмотрении и анализе многовекторной внешней политики Таджикистана и Казахстана в период независимости. В целом, это первое комплексное научное исследование внешней политики Таджикистана и Казахстана в период независимости, проведенное на основе сравнительного анализа.

Научная новизна исследования также заключается в том, что:

– обоснованы основные этапы и направления внешней политики Республики Таджикистан;

– осуществлен анализ внешнеполитического курса Казахстана в конце XX в;

– охарактеризована необходимость развития многовекторной внешней политики Таджикистана в начале третьего тысячелетия; – определены приоритеты внешней политики Республики Таджикистан;

– • определены основы формирования многовекторной внешней политики Казахстана и ее развития;

– охарактеризована сущность многовекторной внешней политики Республики Казахстан в конце XX века;

• выявлены основные этапы формирования многовекторной внешней политики Таджикистана и Казахстана и особенности ее развития;

– выявлены приоритеты внешней политики Республики Таджикистан

• оценены результаты и достижения по основным направлениям внешней политики государств;

• определены проблемы и перспективы развития многовекторной внешней политики;

• выявлены приоритеты реализации внешней политики и предложения по приоритетным направлениям ее развития.

Основные положения, выносимые на защиту:

• обретение политической независимости дало возможность таджикскому народу самостоятельно определять свою судьбу и приоритетные направления внешней политики. Несмотря на трудности первых лет независимости, политический, экономический кризис, гражданскую войну и ее последствия, Таджикистан приступил к созданию внешнеполитических органов, дипломатического корпуса и определению основных направлений межгосударственных отношений, среди которых важное место занимало

развитие связей со странами Центральной Азии, в том числе с Казахстаном. Именно правильная диагностика сущности и направлений внешней политики позволила стабилизировать положение страны на международной арене и ее выживание в сложные времена мира;

- после приобретения государственной независимости, Казахстан столкнулся с политическими, экономическими и социальными проблемами. Одной из главных трудностей было ядерное наследие советского государства, которое могло стать как гарантом целостности страны, так и поводом для напряженных геополитических противоречий. Руководство Казахстана добровольно отказалось от обладания оружия массового поражения и начало претворять уравновешенную и прагматичную политику, основанную на принципах двустороннего и многостороннего формата сотрудничества со странами мира, включая государства постсоветского пространства. Внешнеполитические цели и перспективы их развития определялись исходя из современного состояния международных отношений, геополитического положения Центральной Азии и национальных интересов;

- в XXI веке в связи с появлением новых вызовов и коренных сдвигов в системе международных отношений возникла необходимость проведения активной внешней политики. Начало международной антитеррористической операции в Афганистане в 2001 году, рост цен на нефть и газ, ускорение процессов глобализации и столкновение интересов, рост числа локальных и региональных войн, формирование глобального экономического пространства в виде интеграционных структур потребовали от Таджикистана и Казахстана выхода за рамки постсоветского пространства и проводить конструктивную внешнюю политику в целях поиска достойного места на мировой арене;

- провозглашение нового курса во внешней политике Республики Таджикистан происходило в условиях кардинальных изменений, противостояния новым вызовам и угрозам, необходимости защиты исторических, культурных и традиционных ценностей таджикского народа, развития отношений дружбы и добрососедства, поддержания взвешенного нейтралитета во внешней политике, привлечения прямых инвестиций для углубления экономических реформ и повышения благосостояния народа, получившее определение политика «открытых дверей». Хотя Республика Казахстан в последние годы XX века приняла решение проводить многовекторную политику, ее развитие стало реальным в начале нового тысячелетия;

- после достижения политической независимости формирование внешней политики в Таджикистане и Казахстане постепенно развивалось и приобрело качественно новую форму – многовекторную эволюцию. Анализ результатов 30-летнего независимого развития показал, что внешняя политика стран прошла три этапа развития. Первый – этап становления внешней политики со времен приобретения независимости до начала XXI века, в ходе которого произошли коренные изменения в системе международных отношений и возрастание роли Центральноазиатского региона. Второй этап развития

внешней политики начался с провозглашения многовекторной политики и принятия первой Концепции внешней политики, утвержденной Президентом страны 24 сентября 2002 года и декларации политики «открытых дверей» (31.12.2002 г.) в Республике Таджикистан, продолжавшийся до 27 января 2015 года. С начала нового тысячелетия Казахстан начал проводить многовекторную внешнюю политику, которая к 2014 году показала свою плодотворность. Третий этап – эволюция внешней политики, начавшийся с принятия новых Концепций внешней политики, ее превращение в безальтернативный приоритет, продолжается по сей день;

- на практике осуществление политики «открытых дверей» способствовало развитию связей со всеми государствами мира в условиях кардинальных перемен в международных отношениях. Успехи и достижения нового курса внешней политики государств заключались в установлении политико-дипломатических связей с большинством государств мира, участии в работе влиятельных организациях мира и региона, выдвижении ряда инициатив по актуальным проблемам мира, признании на мировой арене и повышение уровня благосостояния людей;

- кардинальные изменения в международных отношениях и уязвимость перед новыми вызовами и угрозами поставили Таджикистан и Казахстан перед новой реальностью, в которой незначительные успехи могли считаться большим достижением по защите независимости и проведения сбалансированной внешней политики. В то же время возникновение глобальных проблем (пандемия КОВИД) и российско-украинский кризис отрицательно оказали влияние на содержание многовекторной внешней политики, а в будущем могли затмить внешнеполитические перспективы стран мира в условиях глобализации. Тридцатилетний опыт политической независимости стран подтверждает правильность продвижения внешнеполитической стратегии в качестве главного условия решения внутренних и внешних проблем.

Теоретическая значимость диссертации заключается в том, что её основные положения и обоснованные выводы дополняют и конкретизируют разделы теории международных отношений, касающихся внешней политики государств в условиях ускорения процессов глобализации, роли и места внешнеполитической стратегии государства в решении политических и экономических задач государства, развития двустороннего и многостороннего взаимовыгодного сотрудничества, использования потенциала региональных и международных организаций для реализации задач внешней политики и защиты национальных интересов.

Выводы и положения диссертации могут быть востребованы в таких научных дисциплинах, как «Сущность и особенности внешней политики Республики Таджикистан», «Сотрудничество Республики Таджикистан со странами Центральной Азии», а также специальных курсов по этапам формирования внешней политики стран Центральной Азии в высших школах страны.

Практическая значимость диссертационного исследования заключается в том, что оно отражает специфику развития внешней политики и отношений Таджикистана с Казахстаном, а также предвидит трудности реализации многовекторной политики и перспективы ее развития. Результаты исследования могут быть использованы при подготовке программ развития внешней политики Таджикистана, определении ее приоритетных направлений, укреплении сотрудничества со странами Центральной Азии, особенно с Казахстаном, при написании научных работ по внешней политике и дипломатии Таджикистана и стран Центральной Азии, монографий, учебных материалов, лекционных курсов по национальной истории и международным отношениям.

Хронологические рамки диссертационного исследования включают период достижения государственной независимости стран Центральной Азии (1991 г.) до 2021 г. В диссертации предпринята попытка отразить эволюцию внешней политики Республики Таджикистан и Республики Казахстан за годы политической независимости (1991-2021 гг.).

Апробация диссертации и информация по использованию ее результатов. Основные результаты исследования и положения диссертации обсуждались и публиковались в рецензируемых журналах ВАК при Президенте Республики Таджикистан, республиканских и университетских конференциях Кулябского государственного университета имени А. Рудаки. Некоторые теоретические аспекты и методические рекомендации диссертации были использованы в учебном процессе по предметам «Основы дипломатии» и «Приоритеты и основные направления внешней политики Республики Таджикистан» на факультете истории, права и международных отношений этого университета.-

Личный вклад соискателя ученой степени. Все этапы диссертационного исследования – выбор темы, обоснование актуальности работы, определение цели исследования и задач диссертационного исследования, проводились непосредственно соискателем. В ходе исследования исследователь обратил внимание на качественное развитие внешней политики Таджикистана и Казахстана. При этом соискатель представил некоторые выводы и практические рекомендации, а также опубликовал научные статьи, отражающие результаты исследования.

Апробация результатов исследования. Диссертационное исследование обсуждалось и рекомендовалось к защите на общем собрании кафедры международных отношений факультета истории, права и международных отношений Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки, протоколом №9 от 05.07.2024. По результатам исследований научные доклады были представлены на международных, республиканских и университетских научно-практических конференциях, опубликованы в научных журналах и республиканской прессе.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из списка сокращений, введения, трех глав, шести параграфов, заключения и списка

использованной литературы и подготовлена в объеме 181 страниц компьютерного текста.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ДИССЕРТАЦИИ

Во **Введении** обоснована актуальность темы исследования, освещена степень её научной разработанности, определены объект и предмет, цель и задачи работы, методологические и теоретические основы, характеризуется научная новизна, сформулированы основные положения, выносимые на защиту, обозначены теоретическая и практическая значимость, приведены сведения об апробации результатов исследования и определен личный вклад автора, приведены сведения о структуре и объеме диссертации.

Первая глава – **«Государственная независимость: предпосылки и этапы становления многовекторной внешней политики Таджикистана и Казахстана (1991-2000 годы)»**, состоящая из двух параграфов.

В первом параграфе – **«Формирование основных направлений внешней политики Республики Таджикистан»** охарактеризованы основные направления внешней политики двух стран в контексте формирования предпосылок и основных положений внешнеполитической стратегии Республики Таджикистан.

Стратегические приоритеты страны во внутренней и внешней политике страны были сформулированы и озвучены Председателем Верховного Совета в его первом обращении к народу 12 декабря 1992 года. В своем обращении уважаемый Эмомали Рахмон подчеркивая необходимость пересмотра и совершенствовании нормативно-правовой базы внешней политики Республики Таджикистан в соответствии с международными нормативно-правовыми актами и создания нового суверенного, демократического, правового и светского государства¹, остановился на ряд важных вопросов, касающихся сферы внешней политики, в частности:

- вступление Республики Таджикистан в мировое сообщество;
- установление политико-дипломатических отношений со всеми государствами, заинтересованными в установлении равноправного и взаимовыгодного сотрудничества с Таджикистаном;
- участие в работе международных и региональных организаций;
- укрепление добрососедских связей и многостороннего сотрудничества с государствами СНГ, особенно с Россией, Узбекистаном, Казахстаном, Кыргызстаном и Туркменистаном;
- на основе принципов равноправия и взаимовыгодного сотрудничества и невмешательства во внутренние дела друг-друга установление связей со всеми

---

¹ Пешвои миллат ва дастовардҳои сиёсати ҳоричии Тоҷикистон дар даври истиқлол. Мулоҳизаҳои Вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон Сирочиддин Муҳриддин [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрас: <https://khovar.tj/2020/09/peshvoi-millat-va-dastovard-oi-siyosati-hori-ii-to-ikiston-dar-davroni-isti-lol-mulo-iza-oi-vaziri-kor-oi-hori-ii-um-urii-to-ikiston-siro-iddin-mu-riddin/> (санаи мурочиат: 01.12.2021).

странами мира, включая соседние государства – Афганистан, Пакистан, Китай, Иран, а также другие страны Азии, Африки, Европы и Америки.

- поиска достойного места в мировом сообществе¹.

Эмомали Рахмон 19 ноября 1992 года направил обращение к главам государств Российской Федерации, республик Казахстан, Кыргызстан и Узбекистан по вопросам реализации основных направлений внешней политики, в котором была выражена опасность распада Таджикистана как независимого государства и уничтожения таджиков как нации. Страна нуждалась в 201-м стрелковой дивизии для выполнения функций коллективных миротворческих сил и оказания помощь в этом вопросе обратилась к руководству республик Казахстан, Кыргызстан и Узбекистан².

Принципы внешней политики Таджикистана, включенные в комплексную стратегию развития страны, полностью направлены на решение основных задач – укрепление национального единства, проведение политических и экономических реформ, расширение демократических основ государственного управления и развитие гражданского общества. Основной акцент был сделан на обеспечение быстрого и всестороннего прогресса, достижение стратегических целей и защиты интересов республики³.

Во втором параграфе первой главы «**Направления внешней политики Республики Казахстан в конце XX века**», были исследованы основные направления, определявшиеся стремлением к установлению устойчивых дипломатических отношений Республики Казахстан с ключевыми мировыми игроками в рассматриваемый период.

Основными векторами внешней политики Республики Казахстан можно выделить:

- 1) Интеграция с постсоветскими республиками.
- 2) Сотрудничество с США.
- 3) Отношения Казахстана и Китая.
- 4) Сотрудничество с европейскими странами.
- 5) Сотрудничество со странами исламского мира.

В системе внешней политики Казахстана, приоритеты которой направлены на защиту и обеспечение государственных интересов, важное место занимает сотрудничество с мусульманским миром.

Российская Федерация традиционно играла важную роль во внешнеполитической стратегии Казахстана, считаясь стратегическим партнером и надежным союзником. Наряду с этим, Россия оказывала помощь в

---

¹ Назаров, Т. Дипломатияи муосири тоҷик [Матн] / Т. Назаров, А. Сатторзода. – Душанбе: Ирфон, 2006. – С.65.

² Шарипов, А. Эмомали Раҳмонов – наҷотбахши миллат [Матн]: сиёсати дохилӣ ва хориҷии Президенти Тоҷикистон дар солҳои 1992-1995 / А. Шарипов, С. Фаттоев. – Душанбе: Деваштич, 2006. – К.1. – С.14.

³ 25 қадам дар пахноӣ олам [Матн] / зери назари С. Аслов. – Душанбе: Ирфон, 2016. – С.26.

оборонной сфере, ввиду необходимости защиты обширной, но малонаселенной территории с богатыми природными ресурсами¹.

В 1995 году в Казахстане была разработана и принята первая концепция внешней политики, основанная на принципе многовекторности, предусматривающий установление и развитие дружественных отношений со всеми странами мира, представляющими практический интерес для Казахстана, без исключений. В рамках этой концепции многовекторность означала отсутствие жесткой привязки внешней политики к одному направлению или партнеру, учитывая непредсказуемость развития ситуации в различных регионах и изменения на мировом рынке. Основное внимание уделялось сотрудничеству с соседними странами.

Цель дипломатических устремлений Казахстана заключается в привлечении инвестиций промышленно развитых государств Запада, Азии и стран Ближнего Востока, обеспечения практической помощи в решении задач в сфере экономики, защиты окружающей среды и экологии, участие в международных программах по подготовке высококвалифицированных специалистов, налаживании тесной информационной поддержки по различным аспектам сотрудничества, защита интересов граждан и субъектов экономической деятельности за рубежом. Экономическая дипломатия стремится к выходу казахстанской продукции на мировые рынки, расширению торговых связей и использованию транзитного потенциала в мировой и региональной транспортной системе.

Вторая глава диссертации – **«Развитие внешней политики Таджикистана и Казахстана в начале XXI века (2001-2015 годы)»** включает два взаимосвязанных параграфа.

Первый параграф данной главы называется **«Необходимость формирования многовекторной внешней политики Таджикистана в начале третьего тысячелетия»**, в котором подчеркивается, что многовекторная внешняя политика является важным механизмом решения международных и региональных проблем безопасности. Использование комплексных подходов позволяет достиг паритета в различных сферах, в том числе в экономической и политической жизни. В условиях глобализации участие в работе многопрофильных организаций считается составной частью стратегии небольших государств по защите своих национальных интересов.

В первое десятилетие независимости Таджикистан сформировал свою внешнеполитическую систему, требующую долгосрочной стратегии для дальнейшего развития сотрудничества с международным сообществом. Данная стратегия соответствовала национальным интересам и основополагающим принципам сотрудничества с международными партнерами. Поэтому в 2002 году в стране была принята концепция политики «открытых дверей». В этой связи Республика Таджикистан начала активно проводить многовекторную

---

¹ Назарбаев, Н.А. Стратегия становления и развития Казахстана как суверенного государства [Текст] / Н.А. Назарбаев // Пять лет независимости: из докладов, выступлений и статей Президента Республики Казахстан. – Алматы, 1996. – С.97-125.

политику, цели и задачи которой были объявлены в обращении к народу страны с целью обеспечения государственной безопасности и укрепления международного имиджа страны. Для реализации политики «открытых дверей» Республика Таджикистан предпринимала конкретные шаги и действовала исключительно, руководствуясь международным правом. Во-первых, географическое расположение страны как одной из ключевых в центральноазиатском регионе требовало активного развития отношений с различными международными акторами. Во-вторых, защита политической независимости стала приоритетной задачей в условиях современных глобальных вызовов и угроз. Третий фактор заключался в повышении международной роли региона в начале третьего тысячелетия, что стало актуальным после террористических атак в США и начала антитеррористической операции в Афганистане¹.

Таким образом, можно заключить, что многовекторная внешняя политика остается актуальной необходимостью, которая в период независимости способствовала успешному интегрированию в международное сообщество, утвердив репутацию страны как инициативного и успешного государства.

Второй параграф второй главы диссертации называется – **«Предпосылки формирования многовекторной внешней политики Казахстана и ее эволюция»**. В конце XX века Казахстан начал проводить многовекторную политику, практическая реализация которой началась в начале нового тысячелетия. На постсоветском пространстве Казахстан входил в число немногих государств, установивших дружественные и конструктивные связи со многими странами мира².

Цель многовекторной политики, проводимой Казахстаном на международной арене с начала 2000-х годов, заключается в налаживании дружественных отношений с государствами мира и создание благоприятных условий для развития и процветания страны.

Таким образом, с момента обретения независимости Казахстан разработал и предложил ряд внешнеполитических методов, инициатив и действий, отражающих текущее состояние международных отношений.

Первое. Казахстан активно применяет многовекторный подход во внешней политике для обеспечения независимости и достижения баланса интересов с геополитическими и экономическими центрами мировой политики. Страна развивает сотрудничество с Россией, Китаем, мусульманским миром, США, ЕС, АСЕАН и Японией.

Второе. Казахстан играет важную роль в обеспечении глобальной и региональной безопасности. После обретения государственной независимости Казахстан принял решение отказаться от ядерного оружия и ратифицировать

---

¹ Шарипов, А.Н. Марҳалаҳои асосии ташаккули сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / А.Н. Шарипов // Маводи конфронси ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ «Самтҳои афзалиятнок ва дурнамои тавсеаи сиёсати бисёрсамтаи Тоҷикистон дар шароити муосир» (ш. Душанбе, 11 декабри соли 2019). – Душанбе, 2019. – С.83.

² Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана. Апрель 2002 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-a-nazarbaeva-narodu-kazakhstan-a-aprel-2002g_1342416567 (дата обращения: 06.12.2019).

Договор о нераспространении ядерного оружия. Страна активно сотрудничает со всеми ключевыми международными организациями, включая ООН, ОБСЕ, МАГАТЭ, НАТО и другие.

Третье. Казахстан поддерживает развитие регионального сотрудничества, иницируя и поддерживая проекты, такие как СНГ, ЦАЭС, ЕАЭС, ОЭС и другие, в ответ на вызовы экономической глобализации.

Многовекторная внешняя политика Казахстана, направленная на развитие обороноспособности страны, напрямую способствует обеспечению безопасности России и Центральной Азии в целом.

Внешиполитическая концепция на период 2014-2020 годов была разработана с учетом важных положений Послания Президента Республики Казахстан от декабря 2012 года, озаглавленного «Стратегия «Казахстан-2050»: новое политическое направление развития».

В Концепции были подчеркнуты приоритеты внешней политики, основой их реализации являются многовекторность, дипломатия и повышение роли экономики во внешней политике¹.

Таким образом, в Казахстане создана относительно эффективная модель внешней политики, имеющая возможность адекватно реагировать на процессы и тенденции развития современных международных отношений.

Анализ развития внешней политики Таджикистана и Казахстана в начале XXI века (2001-2015 годы) показывает, что:

– внешняя политика стран формировалась в сложное время распада биполярной системы с учетом геополитического положения стран, необходимости развития взаимного сотрудничества, поиска подходящего места на мировой арене, предотвращения зависимости от определенных мировых держав, она приобрела многовекторный характер;

– с первых лет независимого развития Таджикистан и Казахстан незамедлительно приступили к созданию профессиональной дипломатической службы, разработке и совершенствованию нормативно-правовой базы и вступлению в ряды международных организаций. Однако для них было характерно правильное определение внешнеполитических приоритетов, продвижение мирной политики и региональных приоритетов. Таким образом, страны установили дипломатические отношения и постепенно повышали уровень взаимного сотрудничества.

Третья глава **«Результаты и перспективы многовекторной политики Таджикистана и Казахстана»**, состоящая из двух разделов посвящена анализу основных результатов и достижений внешней политики двух стран в годы независимости. В данной главе автор приходит к выводу о том, что после тридцати лет независимости процесс эволюции внешней политики Республики Таджикистан и Республики Казахстан прошел три этапа, каждый из которых отвечал национальным интересам стран.

---

¹ Султанов, Б. Политика и интересы великих держав в Казахстане. Стратегические перспективы [Текст]: ведущие державы, Казахстан и центрально-азиатский узел / Б.Султанов, Л. Музапарова; под ред. Р. Легволда. – Лондон: Американская академия гуманитарных и точных наук, 2003. – С.233.

В первом параграфе третьей главы «**Основные этапы формирования многовекторной внешней политики Таджикистана и Казахстана**» автор сравнил основные этапы внешней политики между странами, включающие три периода и подвел их итоги.

Первый этап развития внешней политики и создания дипломатической службы начался с момента обретения независимости государства. На этом этапе осуществлялось формирование основных направлений внешнеполитической деятельности, направленных на установление и укрепление международных связей. Особенность этого этапа заключалась в том, что обе страны, несмотря на наличие определенного опыта управления экономикой, наукой, образованием в сфере внешней политики, практически не имели устоявшихся традиций и практического опыта организации системы. Систему дипломатической службы, механизм проведения внешней политики, обеспечения национальных интересов и представительства стран на международной арене пришлось начинать с нуля.

Диссертант приходит к выводу о том, что на первом этапе основными приоритетами государственной политики были укрепление института национальной государственности, обеспечение мира и безопасности, обретение своего места на мировой арене, и в этом плане все усилия стран были направлены на их достижение¹.

Второй этап внешней политики страны был связан с качественным развитием в начале нового тысячелетия. Этот этап связан с событиями 11 сентября 2001 г. в США и изменениями политической и геополитической ситуации в мире.

В последние годы международная система приобрела новые черты, новые вызовы которой создали серьезную угрозу национальной безопасности Республики Таджикистан и жизненно важным интересам государства. В связи с этим в геополитическом ландшафте планеты произошли новые политические и экономические события, которые станут причиной изменений в системе международных отношений в ближайшие годы².

Именно на этом этапе Таджикистан и Казахстан были признаны активными странами на международной арене и развернули многовекторную внешнюю политику.

Третий этап внешней политики – это этап эволюции, который начинается после обострения геополитической конкуренции и необходимости конкретизации внешнеполитических приоритетов.

Разработка внешнеполитической стратегии, отвечающей новым реалиям международной жизни и адекватной новым вызовам и угрозам диктовала необходимость пересмотра внешнеполитической концепции страны. Новая Концепция внешней политики, принятая 27 января 2015 года, стала основным

---

¹ Шарипов, А.Н. Муносибатҳои Тоҷикистон ва Қазоқистон (1991-1997) [Матн] / А.Н. Шарипов // Ахбори Академияи илмҳои ҚТ. – 2009. – №3. – С.1-6.

² Сиёсати хориҷии Тоҷикистон ва роҳҳои нави мутобиқгардонии он ба низоми байналмилалӣ [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрас: <https://khovar.tj/2019/10/siyosati-hori-ii-to-ikiston-va-ro-oi-navi-mutobi-gardonii-on-ba-nizomi-bajnalmlilal> (санаи мурочиат: 11.07.2022).

документом во внешнеполитической деятельности страны. Данный документ охватывает официальный подход Таджикистана к внешнеполитическим процессам и определяет приоритеты нашей страны в мировой арене¹.

Концепция внешней политики Казахстана, принятая 21 января 2014 года, в основу которой лежит многовекторная политика, определяла приоритетные направления внешней политики – экономические приоритеты во внешней политике и защиту национальных интересов, базирующейся на реалистических подходах².

С учетом современных вызовов и угроз, а также характерных изменений в международных отношениях и их влияния на Таджикистан и Казахстан, можно сделать следующие выводы об их характере:

- углубление сотрудничества Таджикистана и Казахстана на международной арене;
- совершенствование двусторонних политических отношений и выход на уровень стратегического партнерства³.
- рост объемов торгово-экономического сотрудничества: в 2021 году объем товарооборота между Таджикистаном и Казахстаном составил 1,2 млрд долларов, в 13,6 раза больше, чем в 2000 году, когда этот объем был равен 88,1 млн долларов. По объему товарооборота с Таджикистаном Казахстан занимает второе место, уступая России⁴.

В результате анализа основных этапов формирования многовекторной внешней политики Таджикистана и Казахстана можно сделать следующие выводы:

- с началом нового тысячелетия геополитическая реальность в Центральной Азии изменилась, и началась практическая реализация многовекторной политики. Именно в результате проведения сбалансированной многовекторной политики Таджикистан и Казахстан осуществили экономические реформы и стали активными инициаторами решения глобальных проблем;

- коренные изменения в мировой системе обусловили трансформацию внешнеполитической стратегии обеих стран. Несмотря на эти изменения, основные принципы и содержание многовекторной политики оставались неизменными и были закреплены в доктринальных документах Таджикистана и Казахстана по внешней политике. Постепенное развитие сотрудничества между

---

¹ Концепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Манобеи электронӣ]: бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 январи соли 2015, №332 тасдиқ шудааст. – Низоми дастрасӣ: <https://www.mfa.tj/tg/main/view/4255/konsepsiyai-sijosati-khorijii-jumhurii-tojikiston> (санаи мурочиат: 20.10.2021).

² Идрисов, Е.А. Контуры казахстанской дипломатии до 2020 года. Концепция внешней политики РК на 2014-2020 годы и задачи по ее реализации [Текст] / Е.А. Идрисов // Материалы «круглого стола» (11 апреля 2014 г.). – Алматы, 2014. – С.111.

³ Закон Республики Казахстан «О ратификации Договора о стратегическом партнерстве между Республикой Казахстан и Республикой Таджикистан» от 31 октября 2016 года №19-VI ЗРК [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000019> (дата обращения: 21.07.2019).

⁴ Торговые партнеры Республики Таджикистан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://tajtrade.tj/menu/28?!=ru> (дата обращения: 25.10.2022).

двумя странами стало основой для выхода на новый уровень стратегического партнерства, что соответствует уровню развития их отношений на современном этапе.

Второй параграф третьей главы – «**Достижения и перспективы развития многовекторной внешней политики стран**» содержит анализ достижений внешней политики государств в период независимости и перспективы развития внешней политики в условиях меняющегося миропорядка и дана оценка нынешнего состояния внешней политики стран и перспективы их развития.

В целях продвижения сбалансированной внешней политики Правительство Республики предложило и реализовало следующие инициативы на международном и внутреннем уровнях:

1. Предложение о создании пояса безопасности вокруг Афганистана. Впервые такое предложение было сделано Эмомали Рахмоном в ходе 20-й специальной сессии Генеральной Ассамблеи ООН 8 июня 1998 г.¹.

2. Международный форум по пресной воде проходил в г. Душанбе с 29 августа по 1 сентября 2003 года².

Республика Таджикистан является активным членом организации с момента ее создания в 1993 году, начиная с роли страны-инициатора создания Международного фонда спасения Арала. В период председательства Таджикистана в 2002-2008 годах деятельность этой организации была успешной и эффективной³.

3. В целях обеспечения населения стран Центральной Азии чистой питьевой водой была выдвинута инициатива создания Международного консорциума по использованию вод озера Сарез, озвученная в Послании Президента Таджикистана Маджлиси Оли от 30 апреля 2007 года. Здесь, в частности, было отмечено, что «Мы никогда не будем предпринимать никаких действий во вред братскому народу региона, наоборот, мы готовы к любому виду сотрудничества, взаимопониманию и интеграции».

4. В послании Президента Республики Таджикистан к Маджлиси Оли от 15 апреля 2010 года подчеркивается, что Таджикистан, «несмотря на то, что является основным источником воды в Центральной Азии, использует всего 5–7% своих водных ресурсов и как горная страна не имеет возможности расширять площади орошаемых земель, никогда не может угрожать другим странам по вопросу обеспечения региона водой»⁴.

5. 20 декабря 2010 года по инициативе Таджикистана Генеральная Ассамблея ООН объявила 2013 год «Международным годом водного сотрудничества», в рамках реализации инициативы 20–21 августа 2013 года в г.

---

¹ Саидов, З. Основные внешнеполитические интересы Таджикистана на рубеже веков [Текст] / З. Саидов. – 4-е, доп. изд. – Душанбе: Контраст, 2011. – С.294.

² Ташаббусҳои байналмилалӣ Тоҷикистон [Манбаи электронӣ]. – Низомӣ дастрас: <http://mfa.tj/tj/tashabbushoi-baynalmilalii-tojikiston/tashabbushoi-baynalmilalii-tojikiston.html> (санаи мурочиат: 04.12.2021).

³ Тоҷикистон ва Бунёди байналмилалӣ наҷоти Арал [Манобеи электронӣ]. – Низомӣ дастрас: <https://mfa.tj/tg/main/view/146/tojikiston-va-bunjodi-bainalmilalii-najoti-aral> (сани мурочиат: 05.02.2022).

⁴ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маджлиси Оли 24.04.2010 [Манобеи электронӣ]. – Низомӣ дастрас: <http://www.president.tj/node/192> (санаи мурочиат: 09.10.2020).

Душанбе проходила Международная конференция высокого уровня по водному сотрудничеству. По итогам работы конференции были приняты важные документы: Душанбинская декларация Международной конференции высокого уровня по водному сотрудничеству, Душанбинская рамочная программа действий в области водного сотрудничества и Резюме Председателя Международной конференции высокого уровня по водному сотрудничеству.

6. Объявление 2018–2028 гг. Международным десятилетием действий «Вода для устойчивого развития»¹.

7. Президент Республики Таджикистан выступил с инициативой создания Международного фонда защиты ледников на Третьем глобальном форуме по окружающей среде, проходившей в Женеве 31 августа – 4 сентября 2009 года и на 15-й Конференции сторонников рамочной конвенции ООН по изменению климата – 7–8 декабря в Копенгагене².

8. Международные инициативы Таджикистана по решению вопросов глобальной безопасности, включая борьбу с международным терроризмом, экстремизмом и незаконным оборотом наркотиков. В этой сфере одним из важнейших вопросов является обеспечение безопасности, мира и стабильности в Афганистане.

В настоящее время внешняя политика Таджикистана успешно реализуется посредством его активного и эффективного участия в многогранных региональных и глобальных процессах, способствует повышению авторитета страны на международной арене.

В целом, важно отметить, что сбалансированная и стратегически обоснованная внешняя политика, нацеленная на противодействие экстремизму, терроризму, наркотрафику и другим глобальным угрозам современности, а также активное участие страны в решении наиболее актуальных глобальных проблем, сделали Таджикистан значимым участником международных отношений³.

В годы независимости Казахстан также выстроил эффективную внешнюю политику, благодаря которой были решены важнейшие задачи для успешного становления и развития страны, а молодая республика обрела высокий авторитет и признание международного сообщества⁴.

Казахстан добился больших успехов, продвигая многовекторную политику. В конце XX века, после обретения независимости, стране было необходимо решить множество внутренних проблем, добиться единства народов страны и межрелигиозный консенсус для успеха на внешней арене.

---

¹ Суханронӣ дар Форуми умумичаҳонӣ оид ба масъалаҳои об 12.04.2015 [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрас: <http://president.tj/node/8647> (санаи мурочиат: 05.09.2020).

² Ташаббусҳои байналмилалӣ Тоҷикистон [Манбаи электронӣ]. – Низоми дастрас: <http://mfa.tj/tj/tashabbushoi-baynalmilalii-tojikiston/tashabbushoi-baynalmilalii-tojikiston.html> (санаи мурочиат: 04.12.2021).

³ Самиев, Х. Пешвои миллат – бунёдгузор ва таҳкимбахши ҳамкориҳои байналхалқии Тоҷикистон [Матн] / Х. Самиев // Ба қуллаҳои дониш. – 2015. – 25 декабр. – №19.

⁴ Магер, Ю. Как формировалась многовекторная внешняя политика независимого Казахстана [Электронный ресурс] / Ю. Магер. – Режим доступа: <https://kazpravda.kz/n/kak-formirovalas-mnogovektornaya-vneshnyaya-politika-nezavisimogo-kazahstana-obzor/> (дата обращения: 12.05.2022).

Современная внешняя политика Республики Казахстан, особенно во втором десятилетии XXI века была отмечена несколькими значимыми событиями, оказавшие значительное влияние на страну.

«В декабре 2015 года Генеральная Ассамблея ООН приняла Всеобщую декларацию о ядерном разоружении по инициативе Президента Казахстана, чьи визиты в Китай, Россию, Францию, Великобританию и другие страны привели к заключению 275 экономических соглашений на сумму 20 триллионов тенге (60 миллиардов долларов США), а с 1 января 2015 года вступило в силу соглашение о Евразийском экономическом союзе, Казахстан присоединился к ВТО, подписав протокол о присоединении 27 июля 2015 года в Женеве, и 21 декабря 2015 года было подписано историческое новое соглашение о расширении партнерства между Казахстаном и Европейским союзом»¹.

На протяжении трёх десятилетий Казахстан проводит конструктивную, взвешенную и многовекторную внешнюю политику.

Многовекторная политика Таджикистана и Казахстана прагматична, поскольку дает возможность сохранить баланс в регионе и в то же время обеспечить национальные интересы.

Анализ результатов и перспектив развития многовекторной политики Таджикистана и Казахстана позволяет прийти к следующим выводам:

– за годы независимого развития взаимовыгодное сотрудничество между Республикой Таджикистан и Республикой Казахстан прошло этапы становления, развития и эволюции, приобретая характер стратегического партнерства, выражающееся в высоком уровне и качества сотрудничества, совершенствовании и упрочения договорно-правовой базы, росте показателей сотрудничества и взаимной торговли;

– внешняя политика Таджикистана и Казахстана за годы независимости достойно представляла эти страны на международной арене, стояла на защите национальных интересов в условиях глобальных изменений, став главным фактором заметных достижений на мировой арене;

– выбор политики «открытых дверей» Республикой Таджикистан и многовекторной политики Республикой Таджикистан способствовал достижению заметных результатов на мировой арене и на современном этапе признаны как страны-инициаторы в решении глобальных проблем, проводниками миролюбивой и реалистической политики, выступили посредниками при решении конфликтов, достойно представляли свою культуру и самобытность в мире;

– Интенсивность геополитической конкуренции сверхдержав, пандемия COVID-19, возрождение талибов в Афганистане и кризис на Украине препятствуют успешной реализации многовекторной политики и затрудняют

---

¹ Ма Ифэн. Эволюция внешней политики Республики Казахстан в период 1991-2015 [Текст] / Ифэн Ма // Человеческий капитал. – 2019. – №7 (127). – С.23.

позиционирование Таджикистана и Казахстана при определении приоритетов внешней политики;

– Таким образом, выбранные внешнеполитические направления Таджикистана и Казахстана показали свою историческую правоту и доказали свою безальтернативность. Современные тенденции и вызовы глобальной безопасности подтвердили это утверждение, поскольку эти страны не отстали в своем развитии.

I. ОСНОВНЫЕ НАУЧНЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ ДИССЕРТАЦИИ

Самостоятельное формирование внешней политики Республики Таджикистан и Республики Казахстан произошло в конце XX века. Известно, что в советское время органы внешней политики стран входили в систему государственного управления союзного государства.

На основе проведенного исследования основные аспекты внешней политики Таджикистана и Казахстана можно определить следующим образом:

Во-первых, Республика Таджикистан входила на мировую арену с провозглашением политической независимости и приступила к созданию внешнеполитических органов, установлению и развитию дипломатических связей со всеми государствами мира, активным участием в деятельности региональных и международных организациях. Начавшаяся гражданская война стала препятствием на пути активного вхождения республики в мировое пространство.

Основные направления внешней и внутренней политики, вытекающие из Обращения к народу Таджикистана, по сути представляли собой многовекторную и активную внешнюю политику. Однако, учитывая тяжёлый экономический кризис, последствия гражданской войны, современные угрозы безопасности, мирный процесс и формирование государственных институтов, непосредственная реализация этой политики на начальном этапе формирования внешней политики не была реализована [1-А].

Во-вторых, несмотря на трудности становления в первые годы политической независимости, глубокий экономический кризис и разрыв связей на постсоветском пространстве, Казахстану удалось определить основные направления своей внешней политики в области развития и укрепление основ своей государственности. В данном контексте достигнут важный результат в направлении предотвращения национальных и религиозных конфликтов, осуществлении экономических преобразований, развития взаимовыгодных связей с международным сообществом, предотвращении негативных последствий глобальных угроз на международной арене.

Миролюбивый и прагматичный характер внешней политики страны проявляется в отказе от ядерного оружия, осуществлении курса на развитие интеграции с постсоветскими государствами, особенно с Россией и государствами Центральной Азии, инициативах в рамках создания Совещания по взаимодействию и мерам доверия в Азии и проведению многовекторной внешней политики [3-А].

В-третьих, важным успехом дипломатии Таджикистана на первом этапе независимости было достижение национального мира и согласия, то Казахстану удалось предотвратить внутреннюю напряженность и создать условия для формирования многонационального общества, объединенного общими ценностями.

На начальном этапе независимого развития общей чертой развития стран было становление основ национальной государственности, осуществляемое под руководством лидеров двух государств – Эмомали Рахмоном и Нурсултаном Назарбаевым.

Продвижение многовекторной политики, развитие дипломатических связей на международной арене, участие в работе региональных и международных организациях осуществляется в целях поиска достойного места и ознакомления мирового сообщества с историей, культурой и достижениями страны.

В-четвертых, многовекторная внешняя политика является актуальной необходимостью, которая за годы независимости способствовала успешному вхождению стран в международное сообщество, утвердив их как инициативные и успешные государства.

Следует иметь в виду, что многовекторная политика полностью отличается от многосторонней дипломатии с точки зрения охвата и инициативности. По сравнению с многосторонней дипломатией, которая представляет собой многостороннее сотрудничество с региональными и международными организациями и институтами, многовекторная внешняя политика предполагает установление и расширение дружественных связей, опирающихся на принципах равенства и взаимной выгоды, учета интересов соседних и дальних государств.

Проведение многовекторной политики в основном создает условия для защиты национальных интересов страны, привлечения иностранного капитала, эффективного проведения экономических реформ, повышения уровня жизни народа страны.

Эффективное продвижение многовекторной внешней политики способствует снижению зависимости страны от отдельных акторов мировой политики и создает основу для взаимного сотрудничества с международным сообществом.

Многовекторная политика Таджикистана и Казахстана прагматична, поскольку дает возможность сохранить баланс сил в регионе и в то же время обеспечить национальные интересы, позволяющая учитывать не только приоритеты республики, но и интересы стран региона и всего мирового сообщества.

В-пятых, процесс формирования сотрудничества между Таджикистаном и Казахстаном в период независимости был обусловлен исторической необходимостью, вхождением стран в состав одного региона, общих интересах в политической, экономической и культурной сферах. За период независимости сотрудничество стран прошло этапы становления, развития и эволюции.

Каждый период имел свои особенности, определенный процесс и конкретные результаты. Именно постепенное развитие отношений на определенных этапах стало основой их перехода на новый качественный уровень - стратегическое партнерство.

В-шестых, на этапе развития взаимного сотрудничества все показатели уровня и качества сотрудничества в различных областях возросли, что свидетельствует о позитивной перспективе отношения стран в условиях меняющейся мировой ситуации и поощрения многовекторной политики. Независимо от выбора принципа многовекторности, суть добрососедства во внешней политике сохранялась, а расширение и углубление взаимосотрудничества, принятие мер по совместному преодолению трудностей способствуют развитию связей между государствами и продвижению на пути установления союзнических отношений [1-А].

Накал геополитической конкуренции, рост международных конфликтов и ориентация стран на международной арене требуют необходимости выбора приоритета внешней политики национальных стран. Выбор многовекторной внешней политики для стран наряду с предоставлением возможностей для эффективного использования экономического потенциала, природных ресурсов для устойчивого развития и возможностей представления на мировой арене, выявила необходимость сохранения баланса в сотрудничестве с мировыми державами и следования принципу прагматичности, увеличению ответственности глав стран и всех сотрудников дипломатической службы в вопросе будущей судьбы народов и обеспечение стратегических целей.

В-седьмых, многовекторность как основной метод внешней политики стран показала свою конструктивную цель и доказала, что это единственно правильный метод выживания в современном геополитическом пространстве. Более того, именно благодаря такой политике были достигнуты уникальные в истории государственности стран достижения. Именно эти достижения способствовали укреплению международного имиджа стран, обеспечению их значимого статуса, успешному внедрению многовекторной внешней политики и устойчивому развитию обеих государств [5-А].

II. РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПРАКТИЧЕСКОМУ ИСПОЛЬЗОВАНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ

– развитие и расширение взаимоотношений между Таджикистаном и Казахстаном на двусторонней основе и в рамках многосторонних организаций в целях координации общих интересов и позиции стран перед лицом глобализационных процессов и современных вызовов;

– учитывая меняющуюся ситуацию в регионе и мире, в рамках региональных и глобальных структур страны должны стремиться поддерживать друг друга для обеспечения региональной безопасности и ее устойчивого развития, продвигать многовекторную дипломатию, укреплять региональное единство, учитывать интересы других стран;

– изучение достижений стран в направлении укрепления традиций государственности, расширения связей с культурно-социальными институтами таджиков в Казахстане и казахов в Таджикистане. Обе страны имеют эффективный опыт сотрудничества в направлении единства сообщества, и работы с представителями национальностей региона, изучение и обмен достижениями в области сплоченности сообщества и их использование в направлении устойчивого развития;

– в рамках обмена опытом, изучения и рассмотрения преимуществ и возможных рисков реализации многовекторности с учетом напряженности международной обстановки и конкуренции сил, с целью не допущения крайней зависимости от одного полюса и не допустить превращения страны в арену столкновения держав. Сохранение баланса в отношениях с мировыми державами и укрепление платформы регионального сотрудничества для достижения высокого уровня союзничества;

– координация действий стран для углубления региональной интеграции, а также анализ их предложений в контексте эффективности и успешности практического применения;

– усиление консультаций по административным вопросам, особенно по направлению министерств иностранных дел относительно единой позиции стран и их реагировании на международные вопросы;

– анализ современных рисков, уровня их влияния на страны региона, национальных интересов стран обуславливает их сближения в целях обеспечения региональной безопасности и принятия коллективных действий;

– углубление сотрудничества между странами и обмен опытом, предоставит возможность использовать опыт друг друга в проведении внешней политики и развития дипломатической службы;

– организация совместных курсов повышения квалификации сотрудников дипломатической и государственной службы для обмена достижениями и изучения опыта развитых стран мира;

– создание института изучения сущности и особенностей внешней политики стран Центральной Азии и координации реализации внешнеполитической программы и обмена опытом при Центре стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан;

– введение специальных образовательных курсов, связанных с основами внешней политики стран, сравнением и результатами достижений в этой области;

– их использование в практике дипломатической службы для сотрудников системы МИД и соответствующих квалификаций высших учебных заведений республики.

II. Перечень публикаций автора

Статьи, опубликованные в научных журналах рецензируемых ВАК при Президенте Республики Таджикистан:

[1-А]. Комилов, Н. Таҳаввули сиёсати хориҷии Тоҷикистону Қазоқистон нисбат ба Чин (дар радифи лоиҳаи «Як камарбанд – як роҳ») [Матн] / Н. Комилов, А. Шарипов // Паёми Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон. – 2021. – №3 (92). – С.272-279.

[2-А]. Комилов, Н. Натиҷа ва дастовардҳои самти нави сиёсати хориҷии Тоҷикистон ва Қазоқистон оғози асри XXI [Матн] / Н. Комилов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2022. – №5. – С.69-78.

[3-А]. Комилов, Н. Ташаккули сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қазоқистон дар охири асри XX [Матн] / Н. Комилов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2021. – №7. – С.6-42.

[4-А]. Комилов, Н. Марҳалаҳои асосии ташаккули ҳамкориҳои Тоҷикистон ва Қазоқистон дар даврони истиқлол [Матн] / Н. Комилов, А. Шарипов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2022. – №1. – С.54-63.

[5-А]. Комилов, Н.И. Тағйирёбии вазъи минтақа ва зарурати ташаккули сиёсати хориҷии бисёрсамта дар ибтидои асри XXI [Матн] / Н.И. Комилов // Паёми Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон. – 2022. – №4 (99). – С.88-95.

[6-А]. Комилов, Н. Ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҷумҳурии Қазоқистон баъди пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ [Матн] / Н. Комилов // Паёми ДДОТ ба номи С. Айни. – 2020. – №6 (89). – С.288-292.

[7-А]. Комилов, Н.И. Ҳолат ва дурнамои рушди сиёсати бисёрсамтаи Тоҷикистон ва Қазоқистон дар шароити муосир [Матн] / Н. Комилов, А. Шарипов // Паёми ДДК ба номи А.Рӯдакӣ. – 2023. – №1 (30). – С.209-308.

В других изданиях:

[8-А]. Комилов, Н. Основные этапы сотрудничества Республики Таджикистан с Республикой Казахстан [Текст] / Н. Комилов, А. Шарипов // Логистика и дипломатия. Сборник материалов международной научно-практической конференции (3 декабря 2021 г.). – Алматы: ТОО Асыл кітап, 2022. – С.169-181.

[9-А]. Комилов, Н. И., Каримзода И.С. Таъсири хатарҳо ба вазъи минтақа ва ташаккули сиёсати хориҷии бисёрсамтии Тоҷикистон дар шароити муосир [Матн] / Н. И. Комилов, И.С. Каримзода // Конференсияи байналмилалӣ илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи «Нақш ва мақоми Осиёи Марказӣ дар низоми нави муносибатҳои байналмилалӣ». – Кӯлоб, 2023. – С.87-93.

ШАРҲИ МУХТАСАР (АННОТАТСИЯ)

ба диссертатсияи Комилзода Насим Иброҳим дар мавзуи «Ташаккули сиёсати хориҷии бисёрсамтаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Қазоқистон дар даврони истиқлол (солҳои 1991-2021)» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои таърих аз рӯйи ихтисоии 07.00.15 – таърихи муносибатҳои байналмилалӣ ва сиёсати хориҷӣ (илмҳои таърих)

Калидвожаҳо: Тоҷикистон, Қазоқистон, истиқлол, сиёсати хориҷии бисёрсамта, минтақа, самт, ташаккул, марҳала, Осиеи Марказӣ, муносибатҳои байналхалқӣ, кишвар, афзалият, омӯзиш, дастовардҳо, хадамоти дипломатӣ, асосӣ, моҳият, манфиатҳои миллӣ, сиёсӣ, ҳамкорҳои мутақобила.

Диссертатсияи Комилзода Насим Иброҳим ба яке аз мавзӯҳои муҳимми замони муосир – ташаккули сиёсати хориҷии бисёрсамтаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қазоқистон дар даврони истиқлол (солҳои 1991-2021) бахшида шудааст. Муаллиф ҳангоми таҳқиқот таърих, ташаккул, афзалият ва самтҳои асосии сиёсати хориҷии кишварҳоро дар даврони истиқолият мавриди омӯзиш қарор дода, ташаккули ҳамкориҳои кишварҳоро ба се марҳала чудо намудааст.

Марҳалаи якум марҳалаи истиқрори муносибатҳои дипломатии кишварҳо, ки аз оғози касби истиқлолияти давлатҳо сурат гирифтааст.

Марҳалаи дуюм давраи рушди ҳамкориҳо миёни кишварҳо мебошад, ки солҳои 2001 – 2015-ро дар бар мегирад.

Марҳалаи сеюм марҳалаи таҳаввули ҳамкориҳо, ки аз соли 2015 то имрӯз давом дорад.

Муаллиф қайд менамояд, ки сиёсати хориҷии кишварҳо дар асоси усулҳои умумиэтирофнамудаи байналмилалӣ ба роҳ монда шудааст. Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қазоқистон аз оғози ба даст овардани истиқлоли давлатӣ робитаҳои байнидавлатиро ба роҳ монда баҳри рӯшди дохилӣ ва хориҷии кӯшиш ба харҷ додаанд.

Бояд қайд намуд, ки муаллиф ҳангоми таҳқиқот афзалият ва самтҳои сиёсатии хориҷии кишварҳоро мавриди омӯзиш қарор дода, натиҷаҳо ва дастовардҳои асосии сиёсати хориҷии давлатҳоро таҳлили муқоисавӣ намудааст. Ҷамчунин афзалият, рушд, натиҷа ва дурнамои сиёсати хориҷии бисёрсамтaro муайян намудааст.

Дар ин радиф муаллиф қайд менамояд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қазоқистон аз оғози асри ХХI ба сиёсати хориҷии бисёрсамта рӯ овардаанд, ки ин сиёсати хориҷии воқеиро байни кишварҳо дар назар дорад ва барои рушди мутавозини сиёсати хориҷии кишварҳои минтақа мусоидат менамояд. Сиёсати хориҷии бисёрсамта василаи рушди минбаъдаи сиёсати хориҷии кишварҳо ба ҳисоб рафта, рушди босуботи он ҳамкориҳо байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қазоқистонро то ба сатҳи шарикӣ стратегӣ оварарда расонид.

Бо дар назардошти ин муаллиф дар рисола қайд менамояд, ки сиёсати хориҷии Тоҷикистон ва Қазоқистон аз оғози ташаккул то кунун сиёсати муваффақ буда, рӯ овардан ба сиёсати хориҷии бисёрсамта заминаи рушди минбаъдаи сиёсати хориҷӣ мегардад, ки барои ба эътидол овардани вазъ дар минтақа мусоидат менамояд.

КРАТКИЙ ОБЗОР (АННОТАЦИЯ)

на диссертацию Комилзоды Насима Иброхима на тему «Становление многовекторной внешней политики Республики Таджикистан и Казахстан в период независимости (1991-2021гг.)» на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.15 – история международных отношений и внешней политики (исторический науки)

Ключевые слова: Таджикистан, Казахстан, независимость, многовекторная внешняя политика, регион, направление, становление, этап, Центральная Азия, международные отношения, страна, приоритет, подготовка, достижения, дипломатическая служба, главный, сущность, национальные, политические интересы, взаимное сотрудничество.

Диссертация Комилзоды Насима Иброхима посвящена одной из важнейших тем современности – формированию многовекторной внешней политики Республики Таджикистан и Республики Казахстана в период независимости. В ходе исследования автор изучил историю, становление, приоритеты и основные направления внешней политики стран в период независимости и разделил становление сотрудничества между странами на три этапа.

Первый этап – этап установления дипломатических отношений между странами, который начался с достижения независимости государств.

Второй этап – период развития сотрудничества между странами, который включает в себя период с 2001 по 2015 годы.

Третий этап – этапом эволюции сотрудничества, который продолжается с 2015 года по сегодняшний день.

Автор отмечает, что внешняя политика стран базируется на общепризнанных международных принципах. Республика Таджикистан и Республики Казахстан с начала приобретения независимости наладили межгосударственные отношения и приложили усилия по созданию условия для внутреннего и внешнего развития.

Следует отметить, что в ходе исследования автор изучил приоритеты и направления внешней политики стран и провел сравнительный анализ результатов и достижений внешней политики стран. Он также определил приоритеты, развитие, результаты и перспективы многовекторной внешней политики.

В связи с этим автор отмечает, что Республика Таджикистан и Республики Казахстан с начала XXI века начали проводить многовекторную внешнюю политику, которая обуславливает проведение реальной внешней политики между странами и способствует сбалансированному развитию внешней политики стран региона. Многовекторная внешняя политика рассматривается как средство дальнейшего развития внешней политики стран, а ее стабильное развитие вывело сотрудничество между Республикой Таджикистан и Республикой Казахстаном на уровень стратегического партнера.

Учитывая это, автор отмечает в диссертации, что внешняя политика Таджикистана и Казахстана за годы независимости является успешной, а переход к многовекторной внешней политике способствует дальнейшему развитию внешней политики и обеспечению стабильности в регионе.

BRIEF OVERVIEW (ABSTRACT)

for the dissertation of Komilzoda Nasim Ibrokhim on the topic «The formation of a multi-vector foreign policy of the Republic of Tajikistan and Kazakhstan during the period of independence (1991-2021)» for the academic degree of Candidate of Historical Sciences in the specialty 07.00.15 - history of international relations and foreign policy (Historical sciences)

Key words: Tajikistan, Kazakhstan, independence, multivector foreign policy, region, direction, formation, stage, Central Asia, international relations, country, priority, preparation, achievements, diplomatic service, main, essence, national, political interests, mutual cooperation

Komilzoda Nasim Ibrokhim's dissertation is devoted to one of the most important topics of our time - the formation of a multi-vector foreign policy of the Republic of Tajikistan and Kazakhstan during the period of independence. During the study, the author studied the history, formation, priorities and main directions of foreign policy of countries in the era of independence and divided the formation of cooperation between countries into three stages.

The first stage is the stage of establishing diplomatic relations between countries, which took place from the beginning of the independence of states.

The second stage is the period of development of cooperation between countries, which includes the period from 2001 to 2015.

The third stage of cooperation is called the evolution stage, which continues from 2015 to the present day.

The author notes that the foreign policies of countries are based on generally accepted international principles. Since the beginning of independence, the Republic of Tajikistan and Kazakhstan have established interstate relations and made efforts for internal and external development

It should be noted that in the course of the study, the author studied the priorities and directions of the countries' foreign policies and conducted a comparative analysis of the countries' foreign policies. He also determined the priorities, development, results and prospects of a multivector foreign policy.

In this regard, the author notes that the Republic of Tajikistan and Kazakhstan, since the beginning of the 21st century, have adopted a multi-vector foreign policy, which establishes a real foreign policy between countries and contributes to the balanced development of the foreign policy of the countries in the region. Multi-vector foreign policy is considered as a means of further development of countries' foreign policies, and its stable development has brought cooperation between the Republic of Tajikistan and Kazakhstan to the level of a strategic partner.

Taking this into account, the author notes in the dissertation that the foreign policy of Tajikistan and Kazakhstan from the beginning of its formation and is still called a successful policy, the transition to a multi-vector foreign policy is the result of the further development of foreign policy, which contributes to the stability of the foreign policy situation in the region.